

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

**1957 TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ VE TÜRK BASININDA
ŞARKİYATÇI SÖYLEM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vecih CUZDAN

KOCAELİ 2021

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

**1957 TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ VE TÜRK BASININDA
ŞARKİYATÇI SÖYLEM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vecih CUZDAN

Doç. Dr. Funda SELÇUK ŞİRİN

**Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:
16.06.2021/14**

KOCAELİ 2021

ÖNSÖZ

1957 yılında Türkiye ve Suriye arasında yaşananları, Suriye’de son on yılı aşkın süredir devam eden savaşla olan bazı paralellikleri nedeniyle çalışmaya karar vermiştim.

Evet, 1957 Türkiye-Suriye krizi akademide fazlasıyla işlenmiş bir konuydu. Ancak lisans dönemimde başlayan gazete arşivlerindeki maceram, yüksek lisansta da sürdü ve 1957’de yaşananlara ilişkin dönemin basınında okuduğum her haber ve makale ya da gördüğüm her karikatür konuya farklı bir yön ve yöntemle evrilmemi sağladı.

Suriye savaşını ve bu kadim topraklardaki halkların yaşadıklarını birçok zaman günbegün takip etmeye çalışan bir gazeteci olarak, 1957 krizini de ondan fazla gazeteyi tarayarak günbegün takip ettim. Çalışmamı ayrıca, konuya ilişkin literatürdeki diğer çalışmalarla da desteklemeye özen gösterdim. 1957 krizinin öncül gelişmelerini, arka planını ve gelişimini aktardığım çalışmamda, konunun siyasi ve askeri boyutuna ek olarak, Türk basınındaki söylemsel boyutunu da etraflıca inceleyip analiz etmeye çalıştım.

Bu süreçte eleştiri ve önerileriyle çalışmama katkı sunan tez danışmanım Doç. Dr. Funda Selçuk Şirin’e teşekkürü borç bilirim.

Manevi destekleri nedeniyle aileme, dostum Murat Bay’a ve Sendika.Org emekçilerine, çalışmama katkıları nedeniyle dostum Stefan Martens’e ve çalışmam üzerine ara ara yaptığımız faydalı sohbetler için dostum R. Hakan Arslanbaba’ya şükranlarımı sunarım.

Son olarak, bu uzun ve zorlu süreci benim için kolaylaştıran, desteğini benden esirgemeyen ve çalışmama katkılar sunan sevgili Burcu’ya: İyi ki varsın!

Vecih Cuzdan

Leipzig, Mayıs 2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İKİ KUTUPLU DÜNYA DÜZENİNDE ORTADOĞU VE TÜRKİYE.....	9
1.1. ABD’NİN ORTADOĞU YAKLAŞIMI	11
1.2. SSCB’NİN ORTADOĞU YAKLAŞIMI.....	14
1.3. TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU YAKLAŞIMI	18
1.4. ABD’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI EKSENİNDE TÜRKİYE (1947-56).	19
1.4.1. 1947 Truman Doktrini.....	20
1.4.2. 1948-1951 Marshall Planı.....	22
1.4.3. 1952 Türkiye’nin NATO Üyeliği.....	23
1.4.4. 1951-1955 Ortadoğu Komutanlığı’ndan Bağdat Paketi’na	26
1.4.5. 1955 Bandung Konferansı	30
1.4.6. Süveyş Krizi	31

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ VE TÜRK BASININDA ŞARKİYATÇI SÖYLEM	37
2.1. KRİZİN ARKA PLANI.....	37
2.2. EISENHOWER DOKTRİNİ VE KRİZE ETKİSİ	46
2.3. “ARMA” (WAPPEN) OPERASYONU	55
2.4. TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ.....	59
2.5. KRİZ SÜRECİNDE TÜRK BASININDA ŞARKİYATÇI SÖYLEM.....	74
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	86
EKLER.....	94

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşık bir asırlık tarihinde, ikili ilişkilerin fazlasıyla inişli çıkışlı olduğu komşularının başında şüphesiz Suriye gelmektedir. Türkiye ve Suriye arasındaki 911 kilometrelik kara sınırı, iki ülke için de “en uzun kara sınırı” özelliğini taşımaktadır. “Sınır”, Türkiye-Suriye ilişkilerinde hem siyasi, ekonomik, güvenlik konularında hem de toplumsal belleklerdeki olumlu-olumsuz birçok gelişmenin öznesidir. Gerek birbirleriyle akrabalık ilişkileri olan iki ülke vatandaşlarını ayırması, gerek Türkiye'nin 1939'da İskenderun Sancağı'nı (Hatay) ilhakı, gerekse Soğuk Savaş döneminde taraflardan birinin ABD, diğerinin Sovyetler Birliği'yle kapsamlı ilişkiler geliştirmesinin sonucunda yaşanan gelişmeler...

Türkiye'nin ABD öncülüğündeki kapitalist bloğun siyasi, ekonomik ve askeri aygıtlarıyla bütünleşme girişimi Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin çabalarıyla başlamış, Demokrat Parti döneminde (1950-1960) ise bütünleşme sağlanmıştır. 1946'da Fransa'nın son birliklerinin ülkeyi terk etmesiyle bağımsızlığını kazanan Suriye ise 1949'a kadar Ulusal Hükümet tarafından yönetilmiştir. Bu tarihten 1954'e kadar askeri darbeler dönemi yaşanan Suriye'de, milliyetçi ve sosyalist unsurların iktidara gelmesinin ardından 1955'ten itibaren Sovyetler ile güçlü askeri ve ekonomik ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada, 1957'nin yaz aylarını kasıp kavuran Suriye merkezli siyasi gelişmeler ve Demokrat Parti hükümeti eliyle Türkiye'nin bu ülkeye yönelik askeri müdahale girişimi etraflıca ele alınmaktadır. Ayrıca, dönemin ağır siyasi ve ekonomik atmosferinde gerek iktidara gerekse muhalefete yakın yayın organlarında olsun, Türk basınının Suriye krizi yazınındaki “öteki” algısının izleri sürülmektedir. Bu çerçevede; dönemin yayın organlarındaki haberler, köşe yazıları ve karikatürler şarkiyatçı söylem çözümlemesi bağlamında incelenmektedir. Demokrat Parti'nin 1957 krizi sırasındaki tutumu nedeniyle, Türkiye ile Arap dünyası arasındaki mesafe iyice açılmıştır. Türk basını da bu kriz sürecindeki yayınlarıyla, Araplara ilişkin “öteki” algısının toplumda daha fazla pekişmesine yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Ortadoğu, Türkiye-Suriye ilişkileri, Demokrat Parti

ABSTRACT

For most of the near-century-old history of the Turkish Republic, the neighbor with whom it has unquestionably had the most up-and-down relations is Syria. The countries are separated by a 911-kilometer-long border, Turkey's longest land frontier. The "border" is at the center of many positive and negative developments in Turkish-Syrian relations, including political, economic, and security issues, as well as societal memory. Over the years, these developments have included the separation of families due to the border, Turkey's annexation of the Sanjak of Alexandretta (Hatay), and Ankara's pursuit of ties with Washington during the Cold War as Damascus forged links with Moscow.

The move to integrate Turkey into the U.S.-led capitalist bloc's political, economic, and military apparatuses began with the Republican People's Party, while the Democrat Party completed the consolidation during its time in power (1950-1960). Syria gained its independence in 1946, when the last French units left the country; until 1949, it was ruled by the National Government. For the next five years, Syria experienced frequent coups, but after nationalist and socialist elements came to power, it began fostering strong military and economic ties with the Soviets in 1955.

This work focuses on the political events in Syria that left a profound mark on the summer of 1957, as well as Turkey's attempted military intervention in the country at the behest of the Democrat Party government. At the same time, it delves into the perception of the "other" in the way Turkish press outlets, whether pro-government or pro-opposition, depicted the Syrian crisis amid the serious political and economic atmosphere. In so doing, it investigates the news stories, columns, and cartoons of the period as part of a discourse analysis of the orientalism of the time. As a result of the Democrat Party's stance during the crisis of 1957, the rift between Turkey and the Arab world widened. Ultimately, with their publications throughout this crisis, Turkish press outlets helped solidify the perception of the Arab "other" within Turkish society.

Keywords: Cold War, Middle East, Turkish-Syrian relations, Democrat Party (Turkey)

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

a.g.y.: adı geçen yayın

AP: Associated Press

Baas: Arap Yeniden Diriliş Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CIA: Amerikan Merkezî İstihbarat Teşkilatı

Çev: Çeviren

Der: Derleyen

DP: Demokrat Parti

Ed.: Editör

Haz.: Hazırlayan

IMF: Uluslararası Para Fonu

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

s.: sayfa

SBKP: Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SIS: İngiliz Gizli İstihbarat Servisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

GİRİŞ

Yaklaşık üç yüz yıl boyunca dünyayı şekillendiren modern devletler sistemi “Vestfalya Düzeni”nin 20. yüzyıldaki karşılığı, bir tarafında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğündeki kapitalist bloğun, diğer tarafta ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) öncülüğündeki sosyalist bloğun olduğu iki kutuplu dünya olmuştur.¹ “Soğuk Savaş” olarak adlandırılan bu dönemin başlıca çatışma alanlarından biri de hiç kuşkusuz Ortadoğu’dur. Dönemin iki süper gücü olan ABD ve SSCB, her ne kadar Ortadoğu eksenli gelişmeler nedeniyle doğrudan birbirlerine karşı askeri müdahalelerde bulunmasa da tarafların “müttefiki” sıfatındaki ülkeler sık sık karşı karşıya gelmiştir. Çalışmamızda, 1957 yılında Suriye’de yerel düzeyde başlayan ve dışarıdan desteklenen hükümeti devirme girişiminin bölge üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Özel olarak da Türkiye’deki Demokrat Parti (DP) iktidarının, iç ve dış dinamiklerin etkisiyle krizde oynadığı rol ve dönemin Türk basınında krizin işleniş biçimi incelenmektedir.

1957 Türkiye-Suriye krizine ilişkin çeşitli dönemlerde hazırlanmış çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda konu farklı yönleriyle ele alınsa da sonuç olarak birbirine yakın çıkarımlarda bulunulmuştur. Zafer Yıldırım “Amerikan-Suriye krizi” olarak başlayan krizin daha sonra bölgesel kriz ve ardından da uluslararası kriz boyutuna ulaşarak “Batı ve Doğu Bloku yanlısı grupların denge mücadelesi”² şeklinde yaşandığını savunurken, Mahir Küçükvatan “uluslararası bloklaşmadan kaynaklanan gerginliğin” iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getirdiğini öne sürmektedir.³ Kriz sürecini salt Batı Bloku-Doğu Bloku ya da ABD-Suriye arasında bir kriz olarak okumak eksik kalacaktır; İkinci Dünya Savaşı’nın ardından bağımsızlığını kazanan ulusların, Batı müdahaleciliğine karşı bir direnç noktası oluşturması es

¹ Joachim Hirsch, Materyalist Devlet Teorisi: Kapitalist Devlet Sisteminin Dönüşüm Süreçleri, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.58 ve s.170.

² Zafer Yıldırım, “1957 Türkiye-Suriye Krizi”, Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (1996), İstanbul, s.240.

³ Mahir Küçükvatan, “1957 Türkiye-Suriye Bunalımı”, Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, (2011), İzmir, s.113.

geçilmemelidir. Asya-Afrika ulusları, İngiltere ve Fransa gibi eski gücünü yitiren emperyalist güçlere doğrudan karşı çıkarken, yeni emperyalist güç ABD'ye de kuşkuyla bakmışlardır. Nitekim Washington yönetimi, bölgedeki etkisi artan ulusal kurtuluş mücadelelerinin karşısında konumlanırken, Moskova yönetimi, özellikle Nikita Kruşçev döneminden itibaren komünist olmayan devrimci ve anti-emperyalist güçlerle işbirliğine⁴ gitmiş, yer yer bu güçleri aktif biçimde desteklemiştir. Çalışmamızın ilk bölümünde ABD ve SSCB'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'ya yönelik politikaları bu kapsamda incelenecektir.

Diğer bir eksik okuma ise Suriye'ye yönelik edilgen rol biçilmesidir. Bu durum, DP'nin krizdeki müdahale yanlısı rolünün de es geçilmesine yol açmıştır. Enes Ayhan, Türkiye ve Suriye arasındaki krizi Türk basınına yansımaları üzerinden ele aldığı çalışmasında hem Menderes hükümetinin krizi iç politika için kullanmaya çalıştığını hem de Suriye ile SSCB arasından artan ilişkilerin “Suriye'nin Sovyetler'in uydusu noktasına geldiğinin kaçınılmaz bir gerçeği” olarak değerlendirmiştir.⁵ Zişan Şirin Ayrancı ise iki ülke arasındaki krizi “yapay bir gerginlik” olarak nitelendirmiştir.⁶ Şam'da milliyetçiler ile komünistlerin içerideki ihtilaflarına rağmen 1957'deki saldırı dalgası karşısında birlikte hareket edip Moskova'yla anlaşması nasıl ki Suriye'yi “Sovyetlerin uydusu” yapmayacaksa, DP'nin müdahale yanlısı tutumu da sadece iç kamuoyunu etkilemeye yönelik “suni bir kriz” olarak sunulamaz. 57 krizinin oluşumunda, kapitalist bloğun askeri ve politik başat gücü ABD'nin küresel ve bölgesel stratejilerindeki gelişmeler kadar, “bölgesel güç” olma iddiasıyla hareket eden DP'li liderlerin müdahaleci tutumu da etkili olmuştur. ABD yönetiminin, Suriye'ye yönelik müdahale biçimi ilk olarak yerel düzeyde başlamış, ardından bölgesel bir çatışmanın fitili ateşlenmiştir; Türkiye öncülüğündeki Bağdat Paktı bunda önemli bir rol oynamıştır. Suriye'deki süreç aynı zamanda, Ortadoğu'da emperyalist müdahaleciliğin geçirdiği yeni bir evreye de

⁴ John C. Campbell, “The Soviet Union and the Middle East: In the General Direction of the Persian Gulf - Part II”, The Russian Review, Cilt 29, Sayı 3, (Temmuz 1970), s.247.

⁵ Enes Ayhan, “1957 Türkiye Suriye Buhranı'nın Türk Basınına Yansımaları”, Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2018), Nevşehir, s.108.

⁶ Zişan Şirin Ayrancı, “Türkiye-Suriye İlişkileri”, Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2006), Eskişehir, s.108.

işaret etmektedir. Eisenhower yönetimiyle birlikte ABD, siyasal İslamcı hareketlerden faydalanmak istemiş ve “cihadı” öne çıkarmaya başlamıştır.⁷

Dönemin ABD’li politika yapıcıları, “Üçüncü Dünya” ülkelerinin birliği ve onların takip ettiği bağlantısızlık politikası ile komünizm arasında pek fark görmemektedir. Samir Amin’e göre, ABD’nin 1955’te Bandung Konferansı’yla oluşan “*birleşik Asya-Afrika cephesi*”ni kırmak üzere kullandığı inisiyatif, 1957’den itibaren Suudi Arabistan ve Pakistan tarafından kabul edilmiş ve siyasal İslam bu ülkelerin desteğiyle bölgeye nüfuz etmiştir.⁸ ABD ayrıca, Süveyş Krizi ve Bağdat Pakti’na tam üye olmama konularındaki tutumuyla Arap dünyasındaki imajını korumaya çalışsa da yeni müdahale biçimleriyle İngiltere ve Fransa’dan devraldığı emperyal rolü oynamaktan geri durmamıştır. Washington’un müdahale girişimleri karşısında “Üçüncü Dünya”, bir yandan sömürgecilik karşıtı refleksi merkezine alıp bağlantısızlık politikası ekseninde ısrar ederken, diğer yandan Sovyetler ile geliştirdikleri ekonomik-askeri ilişkilerle Batı müdahaleciliğine karşı bir denge oluşturmaya çalışmıştır. Jalee’ye göre, bunun nedeni açıktır ve Üçüncü Dünya’nın önünde sadece iki yol vardır; “*az gelişmişliğini doğurup güçlendiren, emperyalizm aşamasına varmış kapitalizm*” ya da “*ona gelişme kapılarını açan tek yol olan sosyalizm*”, üçüncü bir yol yoktur.⁹

Demokrat Parti dönemi (1950-1960) ise Türkiye’nin, Batı’ya askeri ve ekonomik bağımlılığının arttığı, Batı sistemine entegrasyonunun hızlandığı bir dönem olmuştur. Özellikle 1955-1958 yılları arası gelişmelere baktığımızda, Türkiye bir yandan ABD/NATO’nun Sovyetleri güneyden kuşatacak genişleme planlarının aracısı konumundayken, diğer yandan ABD’den aldığı dış yardımlarla ekonomisini ayakta tutmaya çalışmaktadır. DP iktidarı Ortadoğu siyaseti özelinde, bu iki başlığı birlikte düşünerek “[ABD ile] ne kadar uyumlu davranırsak o kadar dış yardım

⁷ “Eylül 1957’de Beyaz Saray’da CIA Planlama Yöneticisi Frank Wisner ve [Dışişleri Bakanı] John Foster Dulles’la yaptığı bir toplantıda, Genelkurmay sekreteri Gen. Andrew J. Goodpaster’ın notunda belirttiği gibi, Eisenhower, ‘Cihadı [orj.’holy war’] öne çıkarmak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız’ diyordu.” Robert F. Kennedy, Jr., “Araplar bizi neden Suriye’de istemiyor?” (Çev. Murat Karadeniz), Erişim: 4 Ocak 2021, <http://sendika.org/2016/03/araplar-bizi-neden-suriyede-istemiyor-robert-f-kennedy-jr-332544/>

⁸ Samir Amin, “Emperyalizmin Hizmetin Siyasal İslam” (Çev. Kasım Akbaş), Monthly Review, Sayı 18, (Haziran 2008), s.16.

⁹ Pierre Jalee, Üçüncü Dünyanın Yağması (Çev. Aslan Başer Kafaoğlu), 1. Basım, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1975, s.161.

alırız”¹⁰ varsayımıyla hareket etmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ABD’nin Ortadoğu politikası ekseninde Türkiye’nin rolü detaylıca incelenmekte, 1957 krizine yol açan öncül gelişmelere odaklanılmaktadır.

1957 yılında Suriye’yle yaşanan krizi, DP iktidarının sadece dış yardım elde edebilme varsayımı ile değil, Türkiye’nin Araplarla ilişkileri üzerinden de değerlendirmek gerekir. DP iktidarının “hür dünyanın güvenliği” gerekçesiyle attığı adımlar, “Ortadoğu’nun liderliğini üstlenme” iddiası üzerinden şekillenmiştir. Ancak bu iddia, Batı’nın bölgede geliştirdiği hegemonyadan rol çalmanın ötesine geçememiştir. Üçüncü bölümde, krizin arkaplanı tüm yönleriyle incelenmekte ve kriz boyunca DP iktidarının rolü ile muhalefetin kriz karşısındaki tutumu ele alınmaktadır. Ayrıca dönemin önde gelen birçok gazetesindeki müdahale yanlısı haber ve yazılar görünürde komünizm tehdidi üzerinden şekillense de “Arap” imgesindeki şarkiyatçı izler dikkat çekmektedir. Türk basınında hem Suriye krizi özelindeki hem de genel olarak Arap ülkelerine ilişkin temsiller, şarkiyatçı söylem çözümlemesi bağlamında incelenmektedir. Said’in savı şudur:

*“Şarkiyatçılık bir söylem olarak incelenmedikçe, Aydınlanma sonrasında Avrupa kültürünün Şark’ı siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak çekip çevirebilmesini -hatta üretebilmesini- sağlayan o müthiş sistemli disiplinin anlaşılması olanaksızdır.”*¹¹

Metodolojik arka planında ise Said, Michel Foucault’nun söylem kavramından hareketle Doğu hakkındaki bilgi ile Doğu üzerindeki güç arasındaki ilişkiyi tanımlar, Antonio Gramsci’nin hegemonya kavramıyla zor kullanma ve rıza kavramını etkileşime sokar, iktidarın bu yollarla kitleleri etkisi altına almasını ise ideoloji ve Raymond Williams’ın halkın canlı anlamlar ve değerler sistemi olarak gördüğü ortak duyu kavramıyla ortaya koymaya çalışır.¹² Gramsci’ye göre hegemonya siyasidir fakat her şeyden önce iktisadidir.¹³ Bu kavram ayrıca, egemen sınıfların “*salt kuvvete*

¹⁰ Gencer Özcan, “Ellili Yıllarda ‘Dış’ Politika”. Şu kitapta: Haz./Ed Mete Kaan Kaynar, Türkiye’nin 1950’li Yılları, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s.97.

¹¹ Edward W. Said, Şarkiyatçılık (Çev. Berna Ülner), 7. Basım, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2013, s.13.

¹² Gül Turanlı, “Edward Said’in Oryantalist Söylem Analizi”, Şarkiyat Mecmuası, Sayı 30, (2017-1), s.114-115

¹³ Antonio Gramsci, Hapishane Defterleri (Çev. Barış Boysal), Cilt 2, 1. Basım, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2012, s.202.

dayanarak egemen olmanın daha ilerisine geçen bir yönetme anı”nı¹⁴ ifade eder. Ania Loomba’ya göre ise ideoloji, “*çoğunlukla varsayılanın tersine, yalnızca politik fikirlere gönderme yapmaz*”, aynı zamanda “*tüm ‘zihinsel çerçeveler’imizi, inançlarımızı, kavramlarımızı ve dünyayla olan ilişkilerimizi ifade etme tarzlarımızı*” içerir.¹⁵ Tam bu noktada, savaş sonrası ABD’nin küresel ve bölgesel hegemonya tesisinde baskı araçları ve bağımlılık ilişkilerinin yanı sıra tüm ideolojik unsurlarla rızaya dayalı bir meşruiyet sağlamaya çalıştığı tespitini yapabiliriz. Bu çalışmamızda, ABD’nin Ortadoğu’daki hegemonya tesis sürecinde yaşadığı kriz ve bölgedeki işbirlikçi rejimlerin bu krizin yarattığı boşluktan faydalanma ve rol çalma girişimleri yukarıda belirttiğimiz kavramsal çerçeve etrafında analiz edilmektedir.

Türkiye’de yönetici sınıfın, imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde Araplarla yaşadığı kopuşa geçmeden önce, imparatorluğun son döneminde bu bölgeyle kurulan hâkimiyet ilişkisine değinmemiz faydalı olacaktır. Ussama Makdisi, Batı emperyalizmine karşı Osmanlı’nın gösterdiği direncin, eşzamanlı olarak hem merkezde hem de çevrede var olan kendi şarkiyatçı temsil ve hâkimiyetinin iç içe geçmiş formlarını yarattığını savunmaktadır. Bu formların sadece dışlayıcı bir istençle değil aynı zamanda tebaayı ve imparatorluğu bir modernite hiyerarşisi içine sokma arzusu ve kararlılığıyla şekillendiğini belirten ve bunu “Osmanlı Oryantalizmi” kavramıyla açıklayan Makdisi’ye göre, bu, “*yeniden canlandırılmış bir Doğu içerisinde Arapları ve Türkleri birleştirme çabasıydı fakat aynı zamanda, Osmanlı’nın Türk olmakla eşanlı hale geldiği, açıkça etnisite ve ırkçılığın yükseldiği bir dönemle birlikte zamansal hiyerarşilerin üzerini örtmek suretiyle onları farklılaştırdı.*”¹⁶

Osmanlı modernleşmesinin gerek Arap çöllerinde ve Suriye şehirlerinde gerekse Cebel Lübnan’da kendi söylemsel karşıtını, yani imparatorluk içindeki modern-öncesi olanı ürettiğini¹⁷ belirten Makdisi, bu durumun imparatorluğun çöküşüne kadar devam ettiğine, medenileştirme ve denetim altına alma politikasının

¹⁴ Maria Antonietta Macciocchi, “Hegemonya, Tarihi Blok, Devlet 1” (Çev. Şirin Tekeli), Birikim Dergisi, Sayı 26, (Şubat 1977), s.49.

¹⁵ Ania Loomba, Kolonyalizm/Postkolonyalizm (Çev. Mehmet Küçük), 1. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s.43.

¹⁶ Ussama Makdisi, “Osmanlı Oryantalizmi” (Çev. Aytaç Yıldız), Şu kitapta: Haz./Ed Aytaç Yıldız, Oryantalizm: Tartışma Metinleri, 2. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2014, s.314.

¹⁷ Makdisi, a.g.e, s.289.

Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Arap isyanının ardından arttığına dikkat çekmektedir.¹⁸ Oysa Arap milliyetçileri, Paris’te 1913 yılında düzenledikleri kongrede dahi Osmanlılık fikrini sürdürmüş, bu kapsamda yerel ve kültürel özerklik çağrısının ötesine geçmeyen bir tutum almıştır.¹⁹

Bassam Tibi ise Jön Türkler’in imparatorluğun Türk olmayan kısımlarını Türkleştirmeyi amaçlayan politikalarının, Arapları imparatorluğa sırt çevirmeye teşvik ettiğini belirtirken, 1916’daki Arap isyanını da Jön Türkler ile Arap milliyetçileri arasındaki ayrışmanın bir sonucu olarak yorumlamaktadır.²⁰ Arap ulusal hareketinin en önemli üyelerinin 1915 ve 1916 yıllarında Osmanlı yönetimi tarafından idam edilmesi²¹ ise Arapların belleğindeki Türk algısını tamamen değiştirmiştir.²² Diğer yandan “Arap” da, imparatorluğun çöküşüne neden olan ve sınırlarını Anadolu’ya daraltan savaş ile devamında yeni Türkiye’nin kuruluş süreci boyunca Türklerin “öteki” algısında önemli bir yer edinecektir.²³

Türkiye’ye ilişkin “Batı ile Doğu arasında bir köprü” nitelemesi, cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar artık kalıplaşmış bir resmi söylem halini almıştır. Bu sadece Türkiye’nin coğrafî konumuyla ilgili bir tanımlama değildir. Ortadoğu’dan zihinsel ve toplumsal olarak kendini ayıştıran yeni Türkiye’nin, Batı nezdindeki “Doğulu” algısına da bir yanıt niteliğindedir. Soğuk

¹⁸ Makdisi, a.g.e, s.311-312-313.

¹⁹ Bassam Tibi, Arab Nationalism: Between Islam and the Nation-State, 3. Baskı, Londra, Palgrave Macmillan, 1997, s.16.

²⁰ Tibi, a.g.e, s.17.

²¹ Tibi, a.g.e, s.113.

²² Cemal Paşa’nın emriyle 6 Mayıs 1916’da Beyrut’ta idam edilen Arap milliyetçilerinden Selim el-Cezayiri son sözlerinde, ruhunun Araplara, “milliyetçilik ve Türklere karşı nefret dersi” vermeye devam edeceğini söylemiştir. 6 Mayıs, Suriye ve Lübnan’da “Şehitler Günü” olarak anılmaktadır. Lucia Volk, Memorials and Martyrs in Modern Lebanon, 1. Baskı, Bloomington, Indiana University Press, 2010, s.47.

²³ Birinci Dünya Savaşı’nda Cemal Paşa’nın özel kâtibi olarak Suriye-Filistin Cephesi’nde dört yıl görev yapan, savaşın ardından Milli Mücadele’yi destekleyen ve Mustafa Kemal’in başyazarlığını yapan Falih Rıfkı Atay’ın gözünden “Araplar” ve Türkler: “Yarın, öbür gün, Arap çeteleri ile sarılacaksınız, Peygamberin torunları, Ravza’nın yeşil kubbesine kurşun atacaklar. İstanbul elden gidiyormuş gibi telaşlanarak size Anadolu’nun bağrından Türk yavruları göndereceğiz. Siz peygamber torunları ateş ve açlık çemberi içinde, bir hurma kurusu bulamayıp deriniz iskeletinize yapışmış ölürken, Anadolu çocukları iskorpitten çürüyüp düşen ağızlarının yaraları içinde kavrulmuş çekirge çiğnemeye çalışarak, Fatma’nın, Ebu Bekir’in Ömer’in ve Muhammed’in sandukalarını savunacaklar. Ta, Şam’a kadar üç gün üç gece süren demiryolunun iki tarafını Anadolu Türkleriyle kuşatacağız. Arap kesesine Anadolu altını ve Arap kursağına Anadolu’nun rızkını akıtacağız. Şaka değil, İslam emperyalizmi yapıyoruz. Arap cenbiyeleriyle bağırsakları değilerek, etleri çöl güneşinden kavrulmuş olanlar! Sizler, ey Sarıkamış’ın buz dağı üstünde donmuş olanların kardeşleri, siz hep, pomatlı bir yüz derisinin kapladığı boş bir kafanın içindeki bomboş bir hayalin kurbanları değil misiniz?” Falih Rıfkı Atay, Zeytindağı, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998, s.61-62.

Savaş dönemiyle birlikte ise bu nitelme, Batı hegemonyasının bölgede tesisi için öncü rol oynayabilecek yegâne aktör olunduğuna işaret etmek için kullanılmıştır.

Türkiye’de günlük söylemin ve ideolojik yapılanmanın çok önemli bir parçası olan “öteki” kavramı²⁴, iktidarın meşruiyetini ve devamlılığını sağlamak adına içeride ve dışarıda birçok kesimi kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Sabri Ateş, Türkiye’de “çoğu belli bir sistem dâhilinde çarpıtılmış mitlerle kurulu, tarihi bir geçmişi olan bir doğu algısının olduğu”nu, bunun şarkiyatçı bir bakış açısından ödünç alındığını öne sürmektedir.²⁵ Bunu “Türk tipi oryantalizm” olarak kavramsallaştıran Ateş’e göre, bu durum, Batılı şarkiyatçılığın epistemolojik kabul ve yargılarını miras alan ve bunları sürekli olarak yeniden üreten “şarklıların şarkiyatçılığı”dır.²⁶ Şarklıların şarkiyatçılığı, uzun vadede mevcut iktidar biçimlerini sürdürmeye hizmet ettiği gibi, şarkiyatçılığın tarihsel varsayımlarını da içselleştirerek “Batılı” ideolojik hegemonyanın pekiştirilmesine katkı sunmaktadır.²⁷

1957’deki Türkiye-Suriye krizi özelinde de bu durum böyledir. Hatta ağır siyasi ve ekonomik atmosferde keskin sınırlara ayrılmış olsalar dahi iktidar ve muhalefet yanlısı yayın organlarında dikkat çeken bir fikir birliği söz konusudur. Tam bu noktada, haberi bir söylem olarak ele alan ve söylemin ideolojiden ayrı düşünülmemeyeceğini belirten Teun A. van Dijk’ten aktarmak gerekirse, “*söylem yapıları içindeki imgeler, söz dizimi, tonlama, konu, tutarlılık, (ön)varsayımlar, metaforlar ve uslamlama gibi anlamın birçok yönüne kadar, ideolojilerin söylem yapılarını nasıl etkilediği önem taşımaktadır.*”²⁸ Bu çalışmada amacımız, Suriye’yle yaşanan 1957 krizi bağlamında Türk basınında çıkan her haber ve yazıyı, Van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesi yönteminden hareketle tek tek ele almak değildir. Ancak Van Dijk’in ideolojik söylemin temel stratejisi olarak gördüğü “biz” ve “onlar” karşıtlığının²⁹, Türk basınındaki Suriye krizi yazınına da rengini verdiği ve bunun “öteki” algısının pekişmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Türk

²⁴ Sabri Ateş, “Oryantalizm ve Bizim ‘Doğumuz’”, Doğudan, Cilt 1, Sayı 1, (Eylül-Ekim 2007), s.11.

²⁵ Ateş, a.g.m, s.4.

²⁶ Ateş, a.g.m, s.6.

²⁷ Arif Dirlik, The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism, 1. Basım, Boulder, Westview Press, 1997, s.120.

²⁸ Sibel Karaduman, “Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif”, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, (Güz 2017), s.40.

²⁹ Karaduman, a.g.m, s.44.

basımında Suriye (ve hatta yer yer diğer Arap ülkelerinin) yöneticilerinin iradesiz addedildiği, toplumun geri kalanına da genel geçer bir edilgen rol biçildiği ve “sorunun” sadece Türkiye öncülüğünde çözülebileceği şeklinde bir anlatı söz konusudur.

Said’in Şarkiyatçılık eleştirisinin eleştirisine ise en fazla “genellemeci” yaklaşımı konu olmaktadır. Bu hususta verilebilecek birçok örnekten biri olan Fred Halliday’in Said eleştirisinde, Şarkiyatçılık’ın bütün bir literatürün eleştirisi olarak ve “bütün kötülüğün kaynağı” olarak sunulduğu savunulmaktadır.³⁰ Aslı Çırakman ise Batı-Doğu ilişkisinin ve bu ilişkiyi kuran söylemin “tek yönlü, tutarlı ve sürekli olduğuna inanmasını” Said’in eserinin “zayıf noktası” olarak nitelendirmektedir.³¹ Şarkiyatçıların ortaya koyduğu her çalışma bir egemenlik tesisi sağlama amacına hizmet etmiyor olabilir, ancak şarkiyatçının ister bağımsız olarak ister empyaral projenin bir parçası olarak ortaya koyduğu her çalışma Batı’da “biz-onlar” algısının yerleşmesine katkı sunarken, Doğulu’ya ilişkin “öteki” algısını da pekiştirmektedir. Şarklıların şarkiyatçılığında ise bu durum, Batı hegemonyasının pekiştirilmesine katkı sunmasından hareketle daha kati gözlenebilmektedir.

Sonuç bölümünde DP’nin, Arap ülkelerindeki Batı karşıtı refleksleri “komünizm yandaşlığı”na yorması ve bölgeyle ilişkilenirken Osmanlı’nın Ortadoğu hâkimiyetine öykünen bir bakış açısına sahip olmasının, Türkiye ile Arap dünyası arasındaki mesafeyi iyice açtığı çıkarımı yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin, coğrafi olarak yakın olduğu Arap dünyasına, tek parti döneminin mesafe koyma politikasından vazgeçen DP döneminde de zihnen uzak kaldığı ve Türk basınının da Suriye krizi sırasındaki yayınlarıyla, Araplara ilişkin “öteki” algısının toplumda daha fazla yer edinmesinde önemli bir işlev üstlendiği öne sürülmektedir.

³⁰ Fred Halliday, “‘Oryantalizm’ ve Eleştirmenleri” (Çev. Birgül Koçak), Şu kitapta: Haz./Ed Aytaç Yıldız, Oryantalizm: Tartışma Metinleri, 2. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2014, s.98.

³¹ Aslı Çırakman, “Oryantalizmin Batısı ve Oryantalist Söylem”, Lütfi Sunar (ed.), Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu 9-10 Aralık 2006, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2007, s.108.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İKİ KUTUPLU DÜNYA DÜZENİNDE ORTADOĞU VE TÜRKİYE

Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete ve emek gücü ile üretilen metanın piyasaya ve satışa sunulmasına dayanan, tüm bu süreçlerin devlet tarafından zor aygıtı ve hukuk ilişkileriyle teminat altına alındığı³² bir ekonomik-politik sistem olan kapitalizm ve bunun “tekelci aşaması”³³ olan emperyalizm birbirinden ayrı düşünülemez. Luxemburg’a göre emperyalizm; “*sermaye birikiminin kendisine açık duran kapitalist-olmayan çevre için verdiği rekabetçi mücadelenin siyasal ifadesidir.*”³⁴ Tekellerin ve mali sermayenin egemenliğine³⁵ dayanan ve sermaye ihracını önceleyen bu sistem, 19. yüzyılın sonlarına doğru küreselleşme eğilimlerini gerçekleştirmeye hayli yaklaşırsa da³⁶ asıl olarak 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde ABD öncülüğünde geliştirilmiştir. 20. yüzyılı, “kesintisiz bir savaş yüzyılı”³⁷ olarak tanımlayan Hobsbawm, iki süper gücün (ABD ve Sovyetler Birliği) kapıştığı 1945-1989 arası dönemde ABD hegemonyasının temelini yalnızca askeri gücüne değil, “ülkenin muazzam serveti ve dev ekonomisinin dünyada oynadığı merkezi role”³⁸ dayandığını da vurgulamaktadır.

19. yüzyılda Britanya İmparatorluğu enformel bir emperyalizm geliştirmiş, fakat Almanya, ABD ve Japonya gibi yeni ortaya çıkan kapitalist güçleri “serbest ticaret emperyalizmi”ne entegre edememiştir.³⁹ Wood, “*doğrudan fetih ve sömürgeci*

³² Hirsch, a.g.e, s.32.

³³ V. I. Lenin, Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması (Çev. Cemal Süreya), 10. Baskı, Sol Yayınları, Ankara, 2009, s.100.

³⁴ Rosa Luxemburg, Sermaye Birikimi (Çev. Tayfun Ertan), 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s.342.

³⁵ Lenin, a.g.e, s.101.

³⁶ Leo Panitch ve Sam Gindin, Küresel Kapitalizmin Oluşturulması (Çev. Ümit Şenesen), 1. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2019, s.20.

³⁷ Eric J. Hobsbawm, Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm (Çev. Osman Akinhay), 1. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s.1.

³⁸ Hobsbawm, a.g.e, 2008, s.38.

³⁹ Leo Panitch ve Sam Gindin, “Global Capitalism and American Empire”, Socialist Register, Cilt 40, (2004), s.8.

yönetime dayanan” emperyalizmin eski biçimleri yerine kapitalizmin, sadece kapitalist pazarı dayatarak emperyalist egemenliğin yayılma alanını çok büyük ölçüde genişlettiğini belirtmektedir.⁴⁰ Özetle, Britanya İmparatorluğu’ndan farklı olarak, “küresel sermaye birikimi için istikrarlı koşulları” yaratan ve tüm kapitalist güçleri “kendi koruması altına alıp etkin bir eşgüdüm sistemi içinde bütünleştirmeyi başaran” ABD olmuştur.⁴¹

Bretton Woods Anlaşması’yla (1944) yeni bir liberal ticaret düzeninin altyapısını oluşturan, “Uluslararası Para Fonu” (International Monetary Fund-IMF) ve “Dünya Bankası” (World Bank) gibi temel kurumları kuran ABD, bu sistemle doları bir dünya para birimi haline getirirken, dünya üretiminin de yüzde 50’sini karşılar hale gelmiştir.⁴² ABD, savaş sırasında ve sonrasında dünyanın dört bir yanına yayılan üsleri ve başta atom bombası olmak üzere gelişmiş şiddet araçları üzerindeki tekeliyle de küresel askeri hâkimiyetini sağlamıştır. 1945’te kurulan Birleşmiş Milletler (BM) ise ABD öncülüğündeki küresel ekonomik kurumlara eşlik edip, siyasi düzenin sürdürülmesi rolünü oynayan bir siyasi örgüt biçimiyle⁴³ tabloyu tamamlamaktadır.

Hobsbawm’a göre, her iki süper güç de savaşın sonunda ortaya çıkan “oldukça eşitsiz ancak kimsenin meydan okuyamadığı bir güç dengesine yol açan küresel güç dağılımını” kabul etmiştir.⁴⁴ Taraflar, hegemonya tesis ettikleri alanlarda birbirlerine karşı müdahale etmekten geri dururken, sorun, 1945’te Asya kıtasında sömürge sonrası yeni dönem ve kuruluş aşamasındaki devletlerin yönelimindeki belirsizlikte ve gerçekten de bu bölge, Soğuk Savaş boyunca ABD ve Sovyetler arasında -birçok sıcak çatışmayı da içeren- bir nüfuz mücadelesine sahne olmuştur.⁴⁵

Washington’un, hegemonyası altında olmayan bölgeleri Batılı ve özellikle de Amerikan sermayesine açma hedefi, eski emperyal güçlerden farklı olarak topraklarını genişletmek için değil, herhangi bir bölgenin “sermaye birikimine

⁴⁰ Ellen Meiksins Wood, Sermaye İmparatorluğu (Çev. Sami Oğuz), 1. Baskı, Epos Yayınları, Ankara, 2006, s.33.

⁴¹ Panitch ve Gindin, a.g.e, s.26.

⁴² Panitch ve Gindin, a.g.m, s.13.

⁴³ Wood, a.g.e, s.149.

⁴⁴ Eric J. Hobsbawm, Kısa 20.Yüzyıl: 1914 - 1991 Aşırıliklar Çağı (Çev. Yavuz Alogan), 1. Basım, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s.264.

⁴⁵ Hobsbawm, a.g.e, 1996, s.265.

*kapatılmasını önlemek*⁴⁶ için şiddet araçlarına (dış askeri müdahaleler) başvurma şeklinde gelişmiştir.

1950’li yılların ortalarından itibaren Soğuk Savaş’a dâhil olmama mücadelesi veren “Üçüncü Dünya” ülkeleri bir yandan bağlantısızlar kampını güçlendirmek, bir yandan da sömürgecilik kalıntılarından kurtulmak için yoğun çaba sarf etmişlerdir.⁴⁷ Ancak bu devletler, her iki süper güce mesafeli yaklaşıp da SSCB ile ekonomik ve askeri yardım temelinde ilişkilenebilmekten de geri durmamıştır. Buna karşın ABD ise SSCB’yi çevreleme politikası kapsamında hem Ortadoğu’da hem de Güneydoğu Asya’da, “*Üçüncü Dünya’nın en tutucu unsurları*”⁴⁸ olarak nitelendirilen ülkelerle ilişkilerini yoğunlaştırmış; Türkiye, Irak, İran ile Pakistan, Filipinler ve Tayland’ın yer aldığı iki ayrı Sovyet karşıtı askeri sistemin kurulmasına öncülük etmiştir.

1.1. ABD’NİN ORTADOĞU YAKLAŞIMI

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmaya çalışılan “yeni düzen”de ABD, kapitalist dünyanın başat gücü olmuştur. ABD’nin ilk işi, kapitalizmin ortaya çıktığı yaşlı kıtayı; yani Avrupa’yı egemen sınıflar lehine yeniden ayağa kaldırmak ve sistemin sacayaklarının yeniden ve sağlam bir şekilde kurulmasını desteklemek oldu.⁴⁹ Bu, stratejik olduğu kadar ideolojik de bir öncelikti. Çünkü savaş sonrasında Avrupa’nın birçok ülkesinde komünist partilerin tek başına iktidar ya da iktidar ortağı olduğu bir durum açığa çıkmıştır.⁵⁰ “Kapitalizmi küresel ölçekte geliştirme”⁵¹ sorumluluğunu üstlenen ABD, Batı Avrupa’da artan “komünist tehlike” karşısında önlem almaya yöneldi.

İkinci Dünya Savaşı sonunda etrafındaki emperyalist ablukayı kıran Sovyetler Birliği Doğu Avrupa’yı doğrudan etkisi altına alırken, özellikle Fransa, İtalya ve

⁴⁶ Panitch ve Gindin, a.g.e, s.30.

⁴⁷ Hanspeter Neuhold, “Permanent Neutrality and Non-Alignment”, *India Quarterly*, Cilt 35, Sayı 3, (Temmuz-Eylül 1979), s.289.

⁴⁸ Hobsbawm, a.g.e, 1996, s.415.

⁴⁹ “Yüzyılın ortalarına gelindiğinde kapitalizmin geçirdiği değişimler temelinde, Amerikan devleti, sınıfsal yapısından olduğu kadar kurumsal kapasitesinden de kaynaklanan nedenlerden dolayı, dünya savaşı ve iktisadi bunalım tarafından kesintiye uğratılmış olan kapitalist küreselleşmenin yeniden yoluna koyulması için, sadece uygun konumdaki biricik devlet değil, aynı zamanda bunu yapabilecek tek devletti.” Panitch ve Gindin, a.g.e, s.24.

⁵⁰ Haluk Gerger, ABD, Ortadoğu, Türkiye, 5. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2012, s.18.

⁵¹ Panitch ve Gindin, a.g.e, s.106.

Yunanistan'da komünistlerin Nazilere karşı etkin rolü ve Yugoslavya devrimi de Güney Avrupa'da “*güçlü bir devrim tehlikesi*” yaratmıştır.⁵² Haluk Gerger, ABD'nin, savaş sonrası dış politikasını iki devrim sürecine; [Avrupa'da karşılanacak olan] “*Sınıfsal özlü devrimci süreç*” ve [özellikle Ortadoğu'daki] “*Milli karakterli devrimler*”e yönelik saldırı üzerine kurduğunu belirtmektedir.⁵³ Komünizme karşı savaş konseptine göre şekillenen ABD politikasının temel unsuru ise SSCB'yi “çevreleme”dir (containment).⁵⁴ ABD'nin Moskova Büyükelçiliği Maslahatgüzarı olduğu 22 Şubat 1946 tarihinde Sovyetlere ilişkin görüş ve önerilerini (Uzun Telgraf/Long Telegram)⁵⁵ Washington'a bildirilen George F. Kennan, ABD'nin etkili dış politika dergisi Foreign Affairs'in 1947 Temmuz sayısında, “X” imzasıyla yayımlanan makalesinde “*Rusların yayılmacı eğilimlerine karşı uzun vadeli, sabırlı ancak sert ve tetikte bir çevreleme*” politikası tarif etmiştir.⁵⁶

Batı Avrupa'yı ideolojik, ekonomik ve askeri olarak konsolide etmekte zorlanmayan ABD, bunun sürekliliğini sağlamak için Ortadoğu'ya ve buradaki enerji kaynaklarına oldukça önem vermiştir. Washington'un bir önceliği de zengin enerji kaynaklarına ve stratejik suyollarına sahip bu bölgenin Sovyet nüfuzuna girmemesidir. Bu kapsamda ABD, Sovyetleri “çevreleme” politikasının Ortadoğu'da da güçlendirilmesini desteklemiştir. 6 Nisan 1946'da “Ordu Günü” nedeniyle Chicago'da yaptığı konuşmada ABD Başkanı Harry S. Truman, Ortadoğu'yu “*ciddi problemlerin bulunduğu bir alan*” olarak nitelendirmiş, zengin doğal kaynakları ile elverişli kara, hava, su bağlantı yolları arasında uzandığına dikkat çekerek “*büyük bir ekonomik ve stratejik öneme sahip*” olduğunu söylemiştir.⁵⁷

Bu bağlamda ABD için, uzun yıllardır İngiltere ve Fransa nüfuzu altındaki Ortadoğu coğrafyasında savaş sonrası tekrar yükselen ulusal kurtuluş mücadeleleri, birçok açıdan tehlikeli görülmüş, kontrol altına alınmaları stratejik olarak önemsenmiştir. Dolayısıyla bu coğrafyada kurumsallaşmış olan sömürge ilişkilerinin

⁵² Halkın Devrimci Yolu, “Emperyalizmin III. Bunalım Dönemi”, Sayı 2, (Nisan-Haziran 2009), s.130.

⁵³ Gerger, a.g.e, s.32.

⁵⁴ Oral Sander, Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, 1. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2017, s.32.

⁵⁵ George Kennan's 'Long Telegram', Wilson Center Digital Archive, Erişim: 22 Ocak 2021, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf>

⁵⁶ “X” George F. Kennan, “Sources of Soviet Conduct” (Sovyet Davranışının Kaynakları), <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>

⁵⁷ “Address in Chicago on Army Day” Harry S. Truman Presidential Library & Museum, Erişim 20 Ocak 2021, <https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/76/address-chicago-army-day>

sürdürülmesi, “yeni düzen”in gereği ABD’nin ekonomik, politik, askeri ve ideolojik stratejisine uyum sağlanması birincil öncelik olarak belirlenmiştir. Savaş sonrasında İngiltere ve Fransa’nın rolünü üstlenen ABD, yüz yıllardır “*bir yönetim meselesi*”⁵⁸ olarak görülen bu bölgenin yeniden zaptı için kolları sıvamıştır. Bu dönemde ABD’nin Arap dünyasıyla ilişkisini anlamak için, ABD’nin İsrail ile olan ilişkisine bakmamız gerekmektedir.

İngiltere, savaş sonrasında Filistin’deki kontrolünü kaybedince, 1947’de konuyu BM’ye taşımış, 29 Kasım 1947’de ABD’nin yoğun baskısı sonucu BM Genel Kurulu’nda Filistin’in Yahudiler ve Araplar arasında taksim edilmesi kararı alınmıştır.⁵⁹ Bu karar, İsrail devletinin kurulma sürecini başlatmış ve İngilizlerin Filistin’den tamamen çekildiği 14 Mayıs 1948’de bu süreç nihayete ermiştir.⁶⁰ ABD aynı gün, İsrail’i tanıyan ilk ülke olmuştur.⁶¹

İsrail’in kuruluş ilanını takiben Arap Birliği’nin savaş ilanı gelmiş; Mısır, Suriye, Ürdün, Irak ve Lübnan ordu birlikleri ile İsrail ordusu arasında yaklaşık 9 ay süren çatışmalar yaşanmıştır.⁶² Arap ülkelerinin ağır yenilgisiyle sonuçlanan bu savaş, iki önemli gelişmeye yol açmıştır. İsrail’e karşı birlikte harekete geçmelerine rağmen, savaşı kaybetme nedenlerinden biri, kendi aralarındaki iç çekişme ve rekabet⁶³ olan Arap ülkelerinde, kamuoyu bu sonuçtan derinden etkilenmiş; monarşilerin sonunu getiren milliyetçi dalga başlamıştır. İkincisi; ekonomik, askeri ve diplomatik desteğiyle savaşın İsrail lehine sonuçlanmasında en büyük katkıya sahip olan ABD, hem bu rolü ile hem de Soğuk Savaş amaçlarını -öncüllerinden devraldığı mirası pekiştirecek şekilde- bölgeye dayatması sebebiyle, başta Mısır olmak üzere Arapların gözünde Batı emperyalizminin yeni lideri olarak görülmüştür.

⁵⁸ Said, a.g.e, s.304.

⁵⁹ Adid Davişa, Arap Milliyetçiliği - Zaferden Umutsuzluğa (Çev. Lütfi Yalçın), 1. Basım, İstanbul, Literatür Yayınları, 2004, s.116.

⁶⁰ Ömer Kürkçüoğlu, Türkiye’nin Arap Ortadoğusu’na Karşı Politikası (1945-1970), 1. Basım, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972, s.26.

⁶¹ “Recognition of Israel”, Harry S. Truman Presidential Library & Museum, Erişim: 20 Ocak 2021, <https://www.trumanlibrary.gov/education/presidential-inquiries/recognition-israel>

⁶² Kürkçüoğlu, a.g.e, s.26.

⁶³ “Sayı bakımından daha zayıf olmalarının yanında Arap orduları, ‘birbirlerine karşı da İsraililere olduğu kadar ihtiyatlıydılar ve bazı askeri operasyonları birbirlerinin konumları ve niyetleri üzerinde etkili olmak üzere yapmaktaydılar. Arapların birbirlerine duydukları bu şüpheden en fazla İsrail yararlanmaktaydı.” Michael N. Barnett’ten aktaran Davişa, a.g.e, s.117.

Arap dünyasında monarşiye dayanan işbirlikçi rejimlerin desteklenmesi misyonunu sürdüren ABD, monarşilerin milliyetçi dalganın etkisiyle yıkılması karşısında statükonun korunmasını esas almıştır.

1.2. SSCB'NİN ORTADOĞU YAKLAŞIMI

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'yla ilişkilenme biçimi Josef Stalin dönemi boyunca komünist partiler üzerinden olmuş, ancak Stalin sonrası dönemde politika değişikliğine gidilmiştir. SSCB'nin savaş sonrası Ortadoğu özelindeki politikasına geçmeden önce, savaş sonrasında Moskova'nın, ABD öncülüğündeki bloğa ilişkin bakış açısına değinmemiz fayda olacaktır.

*“Roosevelt bize karşı duygularını saklayabiliyordu ama Truman saklayamıyordu. Bize karşı davranışları çok düşmancaydı. Sovyetler Birliği'ni işgal etmeyi planlıyorlardı”*⁶⁴ diyen SSCB Dışişleri Bakanı Molotov'un bu sözü, hem savaş sırasında hem de sonrasında Moskova nezdinde, Washington'un Sovyet yaklaşımını özetler niteliktedir. ABD'nin Soğuk Savaş'ın temellerini atan hamlelerine karşı da Sovyetler, 1947 yılının Eylül ayı sonlarında, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Fransa ve İtalya komünist partilerinden temsilcilerin katılımıyla Polonya'da bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantının sonunda Belgrad'da bir “Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu” (Kominform) kurulması kararı alınmıştır.⁶⁵ Ocak 1949'da ise sosyalist ülkelerin ekonomik gelişimini hızlandırmak ve aralarında eşgüdümü sağlamak amacıyla SSCB, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya arasında “Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi” (COMECON) kurulmuştur.⁶⁶

Truman Doktrini ve Marshall Planı'na doğrudan bir tepki olarak bu süreç, Stalin ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi İkinci Sekreteri Andrey Jdanov tarafından örgütlenmiştir. Jdanov, Kominform'un kuruluş toplantısında yaptığı konuşmada hem Truman Doktrini ve Marshall Planı'na karşı Sovyet tutumuna, hem

⁶⁴ Feliks Çuyev, Molotov Anlatıyor (Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu ve Suna Kabasakal), 3. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2017, s.96.

⁶⁵ Denis Healey, “The Cominform and World Communism”, International Affairs, Cilt 24, Sayı 3, (Temmuz 1948), s. 344-345.

⁶⁶ Erel Tellal, “SSCB'yle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.501.

de Sovyet öncülüğündeki bloğun genel yaklaşımına ilişkin kapsamlı bir çerçeve çizmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda sömürge sisteminin krizinin derinleştiğini ve bunun, “ulusal bağımsızlık hareketlerinin güçlü atılımlar kat etmesinde” ifade bulduğunu savunan Jdanov'a göre, ABD de “açıktan saldırgan ve yayılmacı olan yeni bir çizgi izleyeceğini” ilan etmiştir.⁶⁷ Jdanov, ABD'nin bu yeni çizgisinin “askeri, ekonomik ve politik önlemler içeren kapsamlı bir program” öngördüğünü belirterek hedeflerini şöyle sıralıyor: “*Bu program; yayılmayı hedeflediği bütün ülkelerde ABD'nin ekonomik ve politik egemenliğini kurmasını, bu ülkeleri ABD'nin uydusu konumuna geriletmeyi ve Amerikan sermayesinin bu ülkelerde hedeflediği sömürünün önünde engel oluşturabilecek işçi hareketini ve demokrasi hareketini ortadan kaldıracak rejimler tesis etmeyi hedefliyor.*”⁶⁸

Ayrıca Jdanov'a göre, “bir yanda emperyalist ve antidemokratik, diğer yanda antiemperyalist ve demokratik blok” olmak üzere, dünyanın iki ana bloğa ayrıldığı gerçeği iyice belirginleşmiştir.⁶⁹ Emperyalist bloğun, bütün ülkelerdeki “gerici ve antidemokratik güçlere” dayanmaya ve onlara destek sunmaya hazır olduğunu savunan Jdanov, Endonezya ve Vietnam'ın anti-emperyalist bloğa katıldığını, Hindistan, Mısır ve Suriye'nin ise bu bloğa sempatiyle baktığını ileri sürmüştür.⁷⁰

Sovyet dış politikasının, kapitalist ve sosyalist sistemlerinin “uzun bir süre yan yana var olacakları” gerçeğinden hareket ettiğini vurgulayan Jdanov, “karşılıklılık ilkesinin korunduğu ve varılan anlaşmalardan doğan yükümlülöklere uyulduğu koşullarda” sosyalist olmayan ölkelerle de işbirliği kurabileceklerini ancak ABD ve İngiltere'nin buna karşı bir politika izlediğini, hatta kendilerini tecrit etmeyi hedeflediğini belirtmiştir.⁷¹ Jdanov ayrıca, uzunca bir süredir Britanya İmparatorluğu ve İngiliz sermayesinin kontrolünde olan Ortadoğu'da, ABD'nin artan etkisine

⁶⁷ Andrey Jdanov, “Uluslararası Durum Üzerine” [Elektronik Sürüm], Özgürlük Dünyası, Sayı 85, 1997. Erişim: 16 Ocak 2021, <https://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/373-sayi-085/1496-uluslararasi-durum-uzerine/>

⁶⁸ Jdanov, a.g.m. Erişim: 16 Ocak 2021, <https://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/373-sayi-085/1496-uluslararasi-durum-uzerine/>

⁶⁹ Jdanov, a.g.m. Erişim: 16 Ocak 2021, <https://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/373-sayi-085/1496-uluslararasi-durum-uzerine/>

⁷⁰ Jdanov, a.g.m. Erişim: 16 Ocak 2021, <https://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/373-sayi-085/1496-uluslararasi-durum-uzerine/>

⁷¹ Jdanov, a.g.m. Erişim: 16 Ocak 2021, <https://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/373-sayi-085/1496-uluslararasi-durum-uzerine/>

dikkat çekmiş ve artık İngilizlerin bölgede oynadığı rolü Amerikalıların üstlendiğini savunmuştur. Sovyetler, “*ABD’nin cepheleşme politikalarına koşut olarak sosyalist devletler üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmiş*”,⁷² Ortadoğu özelinde ise komünist partiler savaş sürecinde kurulan halk cephesi ittifaklarından ayrılırken⁷³, Moskova’nın İsrail’in kurulmasına BM’de verdiği destek nedeniyle de Arap kamuoyunda zor durumda kalmışlardır. Ancak bu noktada, Sovyetler ile ABD’nin İsrail’e yaklaşımı konusundaki farkı da vurgulamamız gerekmektedir. 1947-48 yıllarında SSCB, Filistin’de bir Yahudi devleti kurulması bağlamında olumlu bir tavır takınırken, Siyonizm’i hiçbir zaman ve hiçbir yerde Yahudi halkının ulusal kurtuluş mücadelesi olarak tanımamıştı; dahası, 1946 yılından itibaren Sovyet basınında Siyonizm’i ve “Yahudi halkının çıkarlarını Britanya emperyalizmine dayandıran” Siyonistleri şiddetle eleştiren yazılar yayımlanmaktaydı.⁷⁴

Sovyet dergisi *Novoye Vremya*’da yayımlanan, “Arap Doğu’nun Sorunları” başlıklı yazısında ise K. Serejin, savaş sonrası dönemde yükselen ulusal kurtuluş hareketinin, Ortadoğu’daki Arap ülkelerini karakterize ettiğini ve bu hareketin, “çeşitli emperyalist manevralara son verme çabaları ve Suriye, Lübnan ve Mısır topraklarındaki tüm yabancı güçlerin geri çekilmesi mücadelesinde” somut bir biçim aldığını belirtmiştir.⁷⁵ Sovyetler, Arapların kendilerini Batı’nın askeri varlığından kurtarmaya yönelik girişimlerine verdiği desteği, özellikle 1946’da Suriye ve Lübnan’a ve 1947’de Mısır’a ilişkin BM Güvenlik Konseyi tartışmalarında da göstermiştir. 1946’da İngiltere ve Fransa birliklerinin Suriye ve Lübnan’dan, 1947’de İngiltere’nin Mısır ve Sudan topraklarından çekilmesi konusunda bu ülkeleri destekleyen Sovyetler, Sudan’ın geleceği konusunda ise Sudan halkının kendi kaderini tayin hakkını savunmuştur.⁷⁶ Sovyetler 1949’a kadar bu mücadelelere gerek yazılarında gerekse uluslararası arenada çok kez destek vermiş olsa da esas olarak bu

⁷² Tolgahan Akdoğan, *Soğuk Savaş ve Türkiye’nin Batıya Yönelişi*, 1. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2020, s.282.

⁷³ Tarık Y. İsmail, *Arap Dünyasında Komünist Hareket* (Çev. Kemal Sarısözen), 1. Basım, İstanbul, Kapı Yayınları, 2006, s.33.

⁷⁴ K. Serejin’in, 1946’da *Novaya Vremya*’da yayımlanan “*Sovremennaya Palestina*” (Modern Filistin) yazısından aktaran: Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimi Enstitüsü, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze Filistin ve İsrail”, Erişim: 16 Ocak 2021, <https://book.ivran.ru/f/palestina-i-izrail-m-2016.pdf>

⁷⁵ Serejin’in 1 Şubat 1946 tarihli yazısından aktaran: Yaacov Ro’i, *From Encroachment to Involvement; A Documentary Study of Soviet Policy in the Middle East, 1945-1973*, Kudüs, Israel Universities Press, 1974, s.23-27.

⁷⁶ Ro’i, a.g.e, s.72.

tarihten sonra çabalarını Arap ulusal kurtuluş hareketine yoğunlaştırmaya karar vermiştir. 1949'daki yeniden değerlendirmede, “sömürge ve yarı sömürge ülkelerin Sovyet hedeflerini takip etme olasılıkları” vurgulanmıştır.⁷⁷

Haziran 1949'da Ekonomi Enstitüsü ve SSCB Bilimler Akademisi Pasifik Araştırmaları Enstitüsü'nün, “İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki ulusal kurtuluş mücadelesi” konulu sempozyumu kapsamında, Ortadoğu'daki duruma ilişkin iki konferans verilmiştir.⁷⁸ SSCB'nin önde gelen Arap tarihi uzmanlarından Vladimir B. Lutskiy bu konferanslardan birinde, savaş sırasında ve sonrasında Suriye, Lübnan, Irak, Filistin, Mısır ve Sudan'daki komünist partilerin ve işçi sınıfının mücadele deneyimlerini özetleyen uzun bir konuşma yapmış, Arap halk kitlelerinin sınıfsal ve ulusal bilincinin arttığı bu süreçte, ulusal kurtuluş hareketinin gelişmesi için tüm nesnel koşulların Arap ülkelerinde mevcut olduğunu savunmuştur.⁷⁹ Özellikle 1948'deki Filistin Savaşı'nın, Yakın Doğu'daki sömürge sisteminin krizini şiddetlendirdiğini belirten Lutskiy'e göre, bu süreç, “*Arap ülkelerindeki egemen grupların bütün çürümüşlüğü ve gerici doğasını halk kitlelerine göstermiş, bu grupların İngiliz ve Amerikan emperyalizmi ile olan yakın ilişkilerini ortaya çıkarmıştır.*”⁸⁰

Bu düzlem, hem Stalin'in son dönemlerine hem de Stalin'den sonraki döneme rengini vermiştir. Sovyetler 1950'li yıllardan itibaren komünist olmayan, ulusal kurtuluş mücadeleleriyle ilişkilendirilip, Moskova ile birçok Arap başkenti arasındaki temaslar yoğunlaşırken, Arap komünist partilerinin bu güçler (özellikle Abdülnasır yanlısı ve Baasçı) karşısındaki konumu da zayıflamıştır.⁸¹ Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 14-25 Şubat 1956'da gerçekleşen 20. Kongresi'nde “sosyalizme giden yolun çeşitliliği” kabul edilerek SSCB'nin Üçüncü Dünya'yla daha sıkı işbirliği yapabilmesinin önü açılmıştır.⁸²

⁷⁷ Ro'i, a.g.e, s.71.

⁷⁸ Ro'i, a.g.e, s.73-74.

⁷⁹ Konuşmanın tam metni: Ro'i, a.g.e, s.73-79.

⁸⁰ Ro'i, a.g.e, s.79.

⁸¹ İsmail, a.g.e, s.38.

⁸² Tellal, a.g.e, s.510.

1.3. TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU YAKLAŞIMI

Türkiye Cumhuriyeti, 1923’teki kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar Musul ve İskenderun Sancağı (Hatay) sorunları dışında⁸³ Ortadoğu’yla ilişkilerini sınırlı tutmuş, sadece İran’la iyi ilişkiler geliştirilmiştir. 1923-1939 dönemine tekabül eden sorun başlıklarından Musul için bir başarı elde edilemezken, İskenderun Sancağı’nın Türkiye’ye katılması sağlanabilmiştir.⁸⁴

Kuruluş sürecinden itibaren Doğu’dan zihinsel ve toplumsal olarak kendini ayırıştırıp yüzünü Batı’ya dönen Türkiye, savaş sonrası dönemde bir süre de olsa Arap ülkeleriyle yakınlaşmaya özen göstermiştir. 1945’ten itibaren Irak’la ilişkiler geliştirilmiş, 6 Mart 1946’da Suriye ve Lübnan’ın bağımsızlığı tanınmış ve 29 Mart 1946’da Irak’la, 8 Ocak 1947’de ise Ürdün’le dostluk antlaşmaları imzalanmıştır.⁸⁵ Türkiye’nin 30 Kasım 1947’de BM’deki oylamada Filistin’in taksimi aleyhine oy kullanması da Arap ülkeleri nezdinde olumlu bir karşılansmıştır.⁸⁶ Ancak Batı’yla geliştirilen ilişkilere paralel olarak Ankara’nın Filistin konusunda Arap ülkelerine verdiği destek de uzun sürmemiştir. 12 Aralık 1948’de BM Genel Kurulu’nda Arap devletlerinin kurulmasına karşı çıktığı “Filistin Uzlaştırma Komisyonu” için lehte oy veren Türkiye, bu komisyonda ABD ve Fransa’yla birlikte yer almıştır.⁸⁷ Ayrıca, 14 Mayıs 1948’de kuruluşunu ilan eden İsrail’i, bu tarihten on ay sonra, 28 Mart 1949’da resmen tanıma kararı alan Ankara, Türkiyeli Yahudilerin İsrail’e göç etmelerine de izin vermiştir.⁸⁸ İsrail’i tanıyan nüfusunun çoğunluğu Müslüman ilk ülke olan Türkiye, bu kararıyla Arap dünyasının tepkisini çekmiştir.

1950’de iktidara gelen Demokrat Parti döneminde ise Türkiye, Batı hegemonyasının bölgede tesisi için aktif rol üstlenmiştir. Bu dönemde, bölgede güçlenen bağımsızlıkçı ve anti-emperyalist mücadelelere karşı atılan adımlar Türkiye ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerde uzun vadeli sorunlara yol açmıştır.

⁸³ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, “Arap Devletleriyle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar, Cilt I, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.615.

⁸⁴ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu”, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar, Cilt I, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.292.

⁸⁵ Fırat ve Kürkçüoğlu, “Arap Devletleriyle İlişkiler”, s.616-617.

⁸⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, “Arap Devletleriyle İlişkiler”, s.617.

⁸⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e, s.30.

⁸⁸ Sander, a.g.e, s.64.

1.4. ABD’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI EKSENİNDE TÜRKİYE (1947-56)

“Soğuk Savaş” döneminde ABD, Avrupa’daki yeniden yapılanma sürecini 1947-1952 arasında öncülük ettiği üç gelişme olan Truman Doktrini (1947), Marshall Planı (1948) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün kurulması/genişletilmesi (1949/1952) üzerinden örgütlemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye’de yaratılan “Sovyet tehdidi” algısı ABD’yle yakınlaşmayı kolaylaştırmıştır. Buna, ABD’nin Sovyet karşıtı “çevreleme” politikası da eklenince Türkiye’nin bölgedeki önemi artmıştır.

SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov, 19 Mart 1945’te Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’le yaptığı görüşmede, 1925 tarihli Sovyetler Birliği-Türkiye Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nın, “*İkinci Dünya Savaşı esnasında meydana gelen derin değişikliklerden dolayı yeni şartlara uygun bulunmadığı ve ciddi surette iyileştirilmeye muhtaç bulunduğu cihetle feshedileceğini açıklamıştır.*”⁸⁹ Buna karşılık, iki ülke arasında yeni bir ittifak anlaşması imzalanması talebiyle 7 ve 18 Haziran 1945’te Molotov’la⁹⁰ görüşen Sarper’e, 1921 Antlaşması’yla Türkiye’ye bırakılan Kars ve Ardahan’ın geri verilmesi ve Boğazlar’da askeri üs kurma hakkı verilmesi teklifleri iletilmiştir.⁹¹ Moskova’nın toprak talebi, Ankara tarafından önerilen ittifak anlaşmasının geri çevirmenin aracı olarak görülmüştür ve savaş halinde Boğazlar’ın ortak savunması teminatı karşılığında üs talebinden de vazgeçmeye hazırды.⁹²

Nitekim SSCB, “Boğazların ortak savunulması” hususunda 7 Ağustos 1946’da Türkiye’ye resmi nota vermiş ve Montrö Sözleşmesi’nin tadil edilmesi için de

⁸⁹ Cumhuriyet, 22 Mart 1945.

⁹⁰ Molotov, yıllar sonra yazar Çuyev’le yaptığı görüşmelerde, Türkiye’ye sundukları teklifleri “hata” olarak değerlendirmiştir: “Boğazların denetimini Türkiye’yle ortaklaşa yapmamız gerektiğini ileri sürmüştüm. Bu fikir aslında çok iyi bir fikir değildi ama görevi yerine getirmem gerekiyordu. 1945’te, savaş bitince, bu sorunu masaya getirdim: Boğazlar, Sovyetler Birliği ve Türkiye’nin koruması altında olmalıydı. Bu zamansız ve gerçekleştirilmesi imkânsız bir öneriydi. Stalin’in büyük bir politikacı olduğuna inanıyorum, fakat o da bazı hatalar yaptı. Sovyet ordusunun kazandığı zafere dayanarak böyle bir düzenleme önerdik. Ancak bunun kabul edilemez bir şey olduğunu biliyordum. Aslında bu bizim yönümüzden bir hataydı: Türkiye sosyalist bir devlet olsaydı eğer, bundan belki o zaman söz edilebilirdi. 24.07.1978”, Çuyev, a.g.e, s.117.

⁹¹ Behlül Özkan, “1945 Türkiye-SSCB Krizi Dış Politikada Kurucu Mitin İnşası”. Şu kitapta: Haz./Ed. Gencer Özcan vd. Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.62.

⁹² Hazal Yalın, 1945 Türkiye-SSCB İlişkileri, 1. Basım, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021, s.106.

anlaşmaya taraf ülkelere çağrı yapmıştır.⁹³ Ancak ilk cevabi nota ABD (19 Ağustos)⁹⁴, Fransa (19 Ağustos)⁹⁵ ve İngiltere'den (21 Ağustos)⁹⁶ gelirken, Ankara başta ABD olmak üzere Batı'nın desteğinin ardından, 22 Ağustos 1946 tarihinde Moskova'ya cevap vererek “egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırı” olduğu gerekçesiyle bu notayı reddetmiştir.⁹⁷

Behlül Özkan'a göre, “Sovyet tehdidinin” inşası, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Batı yanlısı dış politikanın kitleler tarafından benimsenmesinde başat rol oynadığı kadar, iç siyasetin şekillendirilmesi ve muhalefetin denetim altında tutulmasında da “önemli bir manivela işlevi” görmüştür.⁹⁸

1.4.1.1947 Truman Doktrini

24 Şubat 1947'de İngiltere'nin Washington Büyükelçisi Lord Inverchapl, ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a biri Yunanistan, diğeri Türkiye'yle ilgili olmak üzere iki ayrı rapor sunmuştur.⁹⁹ İlkinde, Yunan İç Savaşı'nda kralcı hükümet güçlerini destekleme rolünü artık sürdüremeyeceklerini belirterek, ABD'den bu rolü üstlenmesi resmen istenmiştir. İngiliz hükümeti ayrıca, Türkiye'ye sağladığı ekonomik yardımları da artık yerine getiremeyeceğini Washington'a bildirmiştir.

Bu taleplerden kısa süre sonra; 12 Mart 1947'de, ABD Başkanı Harry S. Truman, kendi ismiyle anılacak doktrini ilan etmiştir. ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada Truman, Yunanistan ve Türkiye'nin yardıma ihtiyaç duyduklarını belirtmiş, “*Bunu sağlayacak yegâne ülke biziz*” demiştir.¹⁰⁰

Yunanistan ve Türkiye'ye askeri harcamalarda kullanılmak üzere ekonomik yardım sunulan doktrinin asıl amacı Sovyetlere güneybatıdan (Balkanlar ve

⁹³ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1946.

⁹⁴ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1946.

⁹⁵ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1946

⁹⁶ Cumhuriyet, 22 Ağustos 1946,

⁹⁷ Cumhuriyet, 22 Ağustos 1946 ve 23 Ağustos 1946.

⁹⁸ Özkan, a.g.m, s.57.

⁹⁹ George McGhee, ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu, 1. Basım, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1992, s.52.

¹⁰⁰ “Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine”, Harry S. Truman Presidential Library & Museum, Erişim: 5 Nisan 2019, <https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/56/special-message-congress-greece-and-turkey-truman-doctrine>

Ortadoğu) set çekmek olarak algılanmıştır.¹⁰¹ Sovyetleri “çevreleme” politikası için iki ülke; Yunanistan ile Türkiye, kritik önemdeydi. Konuşmasında, Avrupa ve Ortadoğu’daki “düzenin korunması”nın önemine dikkat çeken Truman’ın, “Avrupa’daki durum bizim yardımı Yunanistan ve Türkiye’ye kadar genişletmemizi gerekli kılmıştır”¹⁰² sözleri de bu amaca işaret etmektedir.

“Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Kanunu” adıyla Kongre’de kabul edilen Doktrin, 1947 Haziran’ında Yunanistan’la, bir ay sonra da Türkiye’yle yapılan ikili anlaşmalarla başlatıldı. Kongreden 400 milyon dolarlık bir ödenek çıkartılmış; bunun 300 milyonu Yunanistan’a, 100 milyonu da Türkiye’ye belirli aralıklarla aktarılmıştır.¹⁰³ Bu yardımların Yunanistan’da yarıdan fazlası, Türkiye’de ise tamamı askeri harcamalar için kullanılmıştır.

Truman Doktrini çerçevesindeki ABD politikası, “kısa vadede, Yunanistan ve Türkiye’yi Sovyet tehdidine karşı askeri ve ekonomik olarak güçlendirmek, uzun vadede ise Sovyet genişlemesini, dünyanın neresinde olursa olsun engellemek ve Amerikan ekonomik ve siyasal anlayışının yayılmasını sağlama”¹⁰⁴ amacı gütmüştür. Öte yandan doktrin kapsamında yapılan yardımların Türkiye’ye hem iç hem de dış politikada iki önemli başlıkta olumsuz etkisi olmuştur. ABD askeri yardımları hibe şeklinde gerçekleşse de bu malzemelerin bakımı için yılda 400 milyon TL’lik¹⁰⁵ bir bütçe ayırmak zorunda kalınması ekonomi üzerindeki ağır yükü pekiştirmiş, ayrıca malzemelere yedek parça temininin ancak ABD’den ve dolar üzerinden yapılabilmesi nedeniyle mevcut döviz rezervleri¹⁰⁶ tükenmiştir. Böylece Türkiye ekonomisi için ABD dış yardımına dayalı bağımlılık ilişkisi esas haline dönüşmüştür.

Truman Doktrini’nin Türkiye’nin dış politikasına etkisi hususunda ise özellikle Filistin meselesindeki tutum değişikliği dikkat çekmektedir. Bu sürece kadar Arap tezini destekleyen ve Filistin’in taksim edilmesi kararına karşı çıkan Türkiye, daha

¹⁰¹ Tellal, a.g.e, s.506.

¹⁰² Sander, a.g.e, s.35.

¹⁰³ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar, Cilt I, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.531.

¹⁰⁴ Erhan, a.g.e, 531.

¹⁰⁵ Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), 10. Basım, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2014, s.220.

¹⁰⁶ Türkiye, savaş sonuna 250 milyon dolarlık bir döviz rezerviyle girmiş ve 1946 yılında da 100 milyon dolara yakın bir dış ticaret fazlası vermiştir. Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002), 7. Basım, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s.99.

sonra ABD'nin İsrail yanlısı tutumuyla uyumlu bir görüntü çizmiştir. Dolayısıyla ilerleyen süreçlerde Türkiye'nin Arap devletleriyle olan ilişkilerinde de belirleyici unsur "İsrail'e yaklaşım" olacaktır.

1.4.2. 1948-1951 Marshall Planı

ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall, 5 Haziran 1947 tarihinde Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, İkinci Dünya Savaşı'nda büyük bir yıkım yaşayan Avrupa ülkelerinin yeniden yapılandırılması hedefiyle bir imar programının temelini atmıştır.¹⁰⁷

ABD Kongresi, Marshall'ın önerisini 1948 yılında kabul etmiş; 1952 yılına kadar 16 Avrupa ülkesine (Avusturya, Belçika, Büyük Britanya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İrlanda, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan) ekonomik ve teknik yardım için 13 milyar dolar para göndermiştir.¹⁰⁸ "Avrupa devletlerinin ayrı yurtiçi ekonomilerini tek bir piyasa içinde bütünleştirmenin bir aracı olarak"¹⁰⁹ Marshall Planı'nı kullanan Washington, Batı Avrupa'yı Amerikan şirketlerinin uluslararası genişlemesi için en verimli yer haline getirmiştir. Bu sayede kıta Avrupası'ndaki ABD hegemonyası da pekişmiştir.

Marshall Planı basitçe Avrupa'nın kalkınmasını amaçlayan bir imar programı olmanın ötesinde, savaş sonrası kıtada güçlenen komünist ve sol-sosyalist siyasi güçlerin önünün kesilmesini amaçlayan bir hamle olduğunu söyleyebiliriz. Bunu, 16 ülke arasında savaşın yarattığı yıkımdan doğrudan etkilenmemiş olan Türkiye'nin de plana dâhil edilmesinden anlayabiliriz. ABD'li uzmanlar başlangıçta Türkiye'ye ekonomik yardım yapılması konusunda fazla istekli olmamış ve hazırladıkları bir raporda, Marshall Planı'nın "ulusal bir ekonomiyi geliştirme planı" değil; "savaştan yıkık çıkmış Avrupa'nın yeniden kurulması planı" olduğunu ve Türkiye'nin savaşın yıkıcılığını görmediği vurgulamışlardır.¹¹⁰ Türkiye, "Sovyet tehdidi" gerekçesiyle

¹⁰⁷ "The Marshall Plan Speech", The George C. Marshall Foundation, Erişim: 10 Ocak 2021, <https://www.marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/>

¹⁰⁸ "Marshall Planı Avrupa'nın Yeniden Yapılandırılması", U.S. Embassy Ankara website, Erişim: 10 Ocak 2021. http://www.usemb-ankara.org.tr/The_Marshall_Plan/index.html

¹⁰⁹ Giovanni Arrighi, Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri (Çev. Recep Boztemur), 1. Baskı, İstanbul, İmge Kitabevi, 2000, s.452.

¹¹⁰ Sander, a.g.e, s.76.

çok sayıda kişinin silahaltında bulundurulmasının ekonomi için ağır yük teşkil etmeye devam ettiği ve Truman Doktrini kapsamında yapılan askeri yardımların yeterli olmadığını savunmuştur.¹¹¹ Hem Ankara'nın ısrarları hem de asıl olarak "çevreleme" politikası nedeniyle Washington konuyu tekrar ele almış ve 4 Temmuz 1948'de imzalanan bir anlaşmayla Türkiye'yi Marshall Planı'na dâhil etmiştir. Truman Doktrini'nden sonra Marshall Planı'yla sağlanan askeri-ekonomik yardımlarla Türkiye'deki ABD nüfuzunun da artması kaçınılmaz olmuştur.¹¹²

1.4.3. 1952 Türkiye'nin NATO Üyeliği

Soğuk Savaş'ta Batı'nın askeri kanadını temsil eden yegâne yapı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'dür (North Atlantic Treaty Organization-NATO). 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg imzaladıkları "Brüksel Antlaşması"¹¹³ ile askeri öncelikli bir Batı Avrupa ittifakı oluşturarak NATO'nun kurulmasına uzanan sürecin ilk adımını atmıştır.

Brüksel Antlaşması imzacıları ile ABD ve Kanada arasında başlayan görüşmeler, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç, Portekiz'in de sürece dâhil edilmesiyle 4 Nisan 1949'da NATO'yu kuran Kuzey Atlantik Antlaşması'yla sonuçlanmıştır.¹¹⁴

Türkiyeli yetkililer, kurulduğu günden itibaren NATO şemsiyesinde yer almak için büyük uğraşlar verseler de ittifaka katılım uzun erimli bir sürecin ve değişen konjonktürlerin ardından gerçekleşebilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetimi, 11 Mayıs 1950'de İngiltere, Fransa ve ABD Dışişleri Bakanları'nın katılımıyla Londra'da gerçekleşen görüşme öncesinde Türkiye'nin NATO'ya alınması için müracaatta bulunmuş, ancak bu sonuca bağlanmamıştır.¹¹⁵ 14 Mayıs

¹¹¹ "Gerek ABD'den alınan malzemenin bakım masrafları, gerekse yedek parça temini nedeniyle bütçedeki askeri masraflarda büyük bir kısıntı yapılamamıştır." Gönübol ve Ülman, a.g.e, s.220-221.

¹¹² Ayşegül Sever, Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958, 1. Basım, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s.57.

¹¹³ Nejat Doğan, "NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1946-1999: Kuzey Atlantik İttifakı'ndan Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 60, Sayı 3, (2005), s.72.

¹¹⁴ Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 4, (1966), s.143.

¹¹⁵ Erhan, a.g.e, s.545.

1950’de iktidara gelen Demokrat Parti de bu çabaları artarak sürdürmüştür. 29 Mayıs 1950’de Başbakan Adnan Menderes’in, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) okuduğu Hükümet Programı’nda, Truman Doktrini ve Marshall yardımları dolayısıyla ABD’ye teşekkür ettikten sonra, “*Birleşik Amerika ile ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisâdi kültürel münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir*” demiştir.¹¹⁶

NATO üyesi İskandinav ülkeleri ile Benelüks ülkelerinin, Türkiye’nin ittifaka katılması durumunda Doğu Akdeniz’de olası bir savaşa sürüklenmek istememesi; Türkiye ve Yunanistan’ın ittifaka katılmasıyla NATO çerçevesinde yapılan yardımların bölünmesi endişesi ve NATO’nun sadece askeri değil aynı zamanda gelecekte kurulacak “Kuzey Atlantik Topluluğu”nun çekirdeği olması, dolayısıyla bu iki ülkenin hem coğrafi hem de kültürel bakımdan Atlantik ülkesi olmaması gibi gerekçelerle ittifakın çerperinin genişletilmesini istememişlerdir.¹¹⁷ Ancak bu kaygılar Türkiye’nin zorlu diplomasisini¹¹⁸ engellemediği gibi, ittifak da ABD’nin stratejik önceliklerine göre şekillenmektedir ve yeni konjonktürler ışığında Türkiye, NATO için “kilit ülke” pozisyonuna gelmiştir.

Bunlardan ilki 1949’da Sovyetler Birliği’nin atom bombası üretmesi¹¹⁹ ve bu alandaki ABD tekelinin (caydırıcılık) sona ermesidir. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi’nin Nisan 1950 tarihli raporuna (NSC-68) göre, Sovyetler’in “başat küresel güç olma stratejisi”ne yanıt olarak “çevreleme” politikası salt savunmacı olmaktan çıkarılarak etkinleştirilmesi ve saldırgan bir askeri hazırlığa girilmeli ve SSCB’ye yakın ülkelerde hava üsleri kurulmalıydı.¹²⁰ Bu gelişmeler, ABD’nin Sovyetleri “çevreleme” politikasını hızlandırmasını sağlamış ve Türkiye, bu ülkeye karşı yapılacak bir karşı saldırı için en elverişli üs olarak görülmüştür.¹²¹ 1951’de inşaatına başlanan Adana’daki İncirlik Üssü, ABD ile Türkiye arasındaki diplomatik

¹¹⁶ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 2 (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961), Ankara, TBMM Yayınları, 2013, s.759.

¹¹⁷ Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, (1966), s.147-148.

¹¹⁸ Sever, a.g.e, s.59.

¹¹⁹ Doğan, a.g.m, s.77.

¹²⁰ Oktay Türel, Küresel Tarihçe 1945-79, 1. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2017, s.96.

¹²¹ Gönlübol ve Ülman, a.g.m, s.148.

pazarlıkların neticesinde hayata geçirilmiştir.¹²² Diğer gelişme ise 1950’de Soğuk Savaş’ın ilk sıcak çatışması olan Kore Savaşı’nın başlamasıdır ve bu da Türkiye için dönüm noktası olmuştur.

Birleşmiş Milletler’in Güney Kore için yaptığı çağrıya ABD’den sonra yanıt veren ikinci devlet Türkiye olmuştur.¹²³ DP hükümeti, TBMM’ye ve muhalefetteki CHP’ye danışmadan, 25 Temmuz 1950’de Kore Savaşı’na asker gönderme kararı almıştır.¹²⁴ Bu “hızlı” karar ve Türk askerlerinin cephede etkin rol oynamasının ABD nezdinde yarattığı olumlu etki neticesinde Türkiye için NATO’ya tam üyelik sürecinin kapıları aralanmıştır.¹²⁵

ABD, NATO üyesi diğer ülkelerle arasındaki ihtilafa rağmen Türkiye’nin ittifaka katılması için 1951’den itibaren girişimlerini artırmıştır. Özellikle ABD’nin Yakın Doğu, Güney Asya ve Afrika İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı George C. McGhee başkanlığındaki heyetin 11 Şubat 1951’deki Türkiye ziyareti¹²⁶, bu süreçteki en önemli gelişme olmuştur. McGhee’yi takiben ABD Hava Kuvvetleri Bakanı Thomas K. Finletter ile ABD Deniz Kuvvetleri Doğu Atlantik ve Akdeniz Donanmaları Komutanı Robert Carney’in yer aldığı askeri heyetler Türkiye’ye gelerek¹²⁷ Türk ordusunun güçlendirilmesi ve kurulacak yeni üsler için incelemeler gerçekleştirmiştir.¹²⁸

Bu temasları takiben McGhee’nin başkanlığında, ABD Ortadoğu Misyona Şefleri’nin katılımıyla 14-21 Şubat 1951’de İstanbul’da bir konferans gerçekleştirilmiştir.¹²⁹ “Ortadoğu’nun savunması” gündemiyle yapılan konferansın sonunda, Türkiye’nin Ortadoğu ya da en azından komşu ülkeleri için “çekim merkezi” rolü oynayacağı ve onun çevresinde bir bölgesel askeri işbirliği inşa

¹²² Selin M. Bölme, İncirlik Üssü - ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.149.

¹²³ Kore’ye asker gönderen 15 ülke içinde ABD’den sonra en çok asker gönderen ikinci devlet de Türkiye’dir. Erhan, a.g.e, s.546.

¹²⁴ Erhan, a.g.e, s.545.

¹²⁵ Erhan, a.g.e, s.559.

¹²⁶ Cumhuriyet, 12 Şubat 1951.

¹²⁷ McGhee, a.g.e, s.144.

¹²⁸ “Ortaşark’ın en büyük havalimanı Türkiye’de olacak”, Cumhuriyet, 15 Şubat 1951.

¹²⁹ Cumhuriyet, 22 Şubat 1951.

edilebileceği varsayılmıştır.¹³⁰ Ayrıca Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya tam üyeliği konusunda Washington'a tavsiyede bulunulmuştur.¹³¹

İstanbul'daki ABD Ortadoğu Misyon Şefleri toplantısıyla başlayan süreç 15 Mayıs 1951'de Washington yönetiminin, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasını müttefiklerine önermesiyle nihayetlenmiştir.¹³² Bu süreç, CHP ve DP hükümetlerinin yoğun çabalarıyla değil, yukarıda açıkladığımız değişen dünya koşulları karşısında ABD'nin yeni stratejik öncelikleri sonucu gerçekleşmiştir.

15-20 Eylül 1951'de Kanada'nın Ottawa kentinde toplanan NATO Bakanlar Konseyi'nde¹³³, Türkiye ve Yunanistan'ın ittifaka dâhil edilmesi kararı oybirliğiyle alınmıştır.¹³⁴ Her iki ülke, 18 Şubat 1952'de tam üye olarak NATO'ya girmiştir.¹³⁵

1.4.4.1951-1955 Ortadoğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na

Türkiye'nin NATO'ya tam üyeliğinin kabul edilmesinde, ABD'nin olduğu kadar İngiltere'nin de taleplerine Ankara tarafından olumlu yanıt verilmesi belirleyici olmuştur.¹³⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Ortadoğu'daki nüfuzu azalan İngiltere, özellikle Süveyş Kanalı'ndaki varlığı nedeniyle Mısır ile bir süredir ihtilaf yaşıyordu. Bölgedeki çıkarlarını korumak için Süveyş merkezli bir "Ortadoğu Komutanlığı" (Middle East Command-MEC) kurmak isteyen İngiltere, Haziran 1951'den itibaren ABD ile konuyu görüşmeye başlamıştır.¹³⁷

3 Temmuz 1951'de ise İngiltere Dışişleri Bakanı Herbert Morrison, Dışişleri Bakanı Mehmet Fuad Köprülü'ye bir memorandum göndererek NATO üyeliğinin

¹³⁰ "Agreed Conclusions and Recommendations of the Conference of Middle Eastern Chiefs of Mission, Istanbul, February 14-21, 1951", Foreign Relations of the United States (FRUS), The Near East and Africa, 1951, Cilt V, Document 12, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1951v05/d12>

¹³¹ McGhee, a.g.e, s.152.

¹³² Erhan, a.g.e, s.548.

¹³³ "Final Communiqué", Ottawa 15-20 September 1951, NATO Online Library, Erişim: 20 Ocak 2021, <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c510920a.htm>

¹³⁴ McGhee, a.g.e, s.159.

¹³⁵ Cumhuriyet, 19 Şubat 1952.

¹³⁶ Sever, a.g.e, s.83.

¹³⁷ Erhan, a.g.e, s.550.

desteklenmesi karşılığında Türkiye'nin ABD, İngiltere ve Fransa'yla birlikte bölgede bir "Müttefik Komutanlığı" kurulmasına katılmasını istemiştir.¹³⁸

Türkiye'nin bu askeri örgütlenmede yer almasında hem bölge ülkesi olup nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olması hem de Arap devletleri nezdinde rol model oynayabileceğinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca ABD, Türkiye'nin bu ve benzeri süreçlerde alacağı inisiyatifler nedeniyle Ortadoğu ülkeleri tarafından "tehditkâr bir sömürgeci güç"¹³⁹ olarak da görülmeyeceğini varsaymaktadır. Ancak Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığı deklarasyonuna katılması sadece Sovyetler Birliği'nin değil, Mısır'ın da tepkisini çekmiş, Mısır basınında Türkiye'yi hedef alan yayınlar başlamıştır.¹⁴⁰

Dörtlünün 13 Ekim 1951'de Mısır'a sunduğu teklif, Kahire yönetimi tarafından "emperyalist niteliğine" vurgu yapılarak dört gün sonra reddedildi.¹⁴¹ Mısır Başbakanı Mustafa Nehhâs Paşa aynı günlerde 1936 tarihli İngiliz-Mısır antlaşmasını da tek taraflı feshettiklerini açıklamıştır.¹⁴² Ekim 1951 itibariyle başlayan bu gelişmeler, 23 Temmuz 1952'de Kral Faruk'un devrilmesine yol açacak askeri darbeye kadarki sürecin de işaret fişeği olacaktır.

Türkiye, NATO'ya resmen katılmasının ardından Batı'nın bölge için düşündüğü askeri organizasyonlarda yer almak için daha istekli hale gelmiş, hatta "Ortadoğu savunmasında köprübaşı olduğunu"¹⁴³ her fırsatta vurgulamıştır.

İngiltere 18 Haziran 1952'de ABD'ye verdiği bir muhtırada "Komutanlık" yerine Ortadoğu Savunma Örgütü" (Middle East Defence Organization-MEDO) kullanımının önermiş ve bu teklif Washington tarafından kabul edilmiştir.¹⁴⁴ Örgütün ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin yanı sıra örgütün Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'yı da içermesine karar verilmiş, ayrıca merkez olarak bu defa Kıbrıs'ta üslenmesi tercih edilmiştir.¹⁴⁵ Başbakan Adnan Menderes, Arap ülkeleri başlangıçta

¹³⁸ Fahir Armaoğlu, Amerikan Belgeleri ile Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paketi'ne 1951-1955, Belleten Dergisi, Cilt 59, Sayı 224, (1995), s.193.

¹³⁹ McGhee, a.g.e, s.192.

¹⁴⁰ Sever, a.g.e, s.95.

¹⁴¹ Armaoğlu, a.g.e, s.194.

¹⁴² Kürkçüoğlu, a.g.e, s.36.

¹⁴³ McGhee, a.g.e, s.187.

¹⁴⁴ Armaoğlu, a.g.e, s.201.

¹⁴⁵ McGhee, a.g.e, s.214-215.

katılım göstermeseler dahi bu örgütün kurulmasını savunurken¹⁴⁶, Washington ve Londra için Mısır'ın örgütte yer alması olmazsa olmazdı.¹⁴⁷

Bu kapsamda ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 11 Mayıs 1953'te Kahire'yi ziyaret ederek Devrimci Komuta Konseyi'nin lideri Albay Cemal Abdülnasır'a Mısır'ın örgüte katılmasını teklif etmiştir.¹⁴⁸ Ancak Cemal Abdülnasır, ülkesindeki İngiliz varlığını öne sürerek bu teklifi reddetmiştir. Abdülnasır'a en yakın isimlerden olan, El-Ahram gazetesinin başyazarı Hasaneyn Heykel, Dulles'in söz konusu paktın Sovyetler'e karşı kurulacağını söylemesi üzerine Abdülnasır'ın "Sovyetler Birliği bizden 7500 kilometre uzakta ve Ruslarla hiçbir zaman bir derdimiz olmadı. Ne bize saldırdılar, ne de toprağımıza ayakbastılar... Hiçbir vakit burada üsleri bulunmadı. Oysa İngilizler ülkemizi 70 yıldır işgal altında tuttular" dediğini aktarmaktadır.¹⁴⁹

17 Haziran 1953'te Washington'da ABD ve İngiltere arasında yapılan görüşmeler ile "Ortadoğu Savunma Örgütü" projesi rafa kaldırılırken, bu kez de Türkiye, Suriye, İran ve Pakistan'dan müteşekkil "Kuzey Seddi" (Northern Tier) adlı askeri konsept fikrine yoğunlaşmıştır.¹⁵⁰ İlk etapta Arap ülkeleri olmaksızın "Ortadoğu Savunma Örgütü"nü kurulması ısrarını sürdüren Türkiye, bir müddet sonra ABD'nin bu yeni askeri konseptine uygun hareket etmeye başlamıştır.¹⁵¹

Kasım 1953'ten itibaren Türkiye ile Pakistan arasında başlayan görüşmeler, 18 Şubat 1954'te iki ülke temsilcilerinin Pakistan'ın başkenti Karaçi'de yaptığı ortak açıklama ile anlaşmaya evrilmiştir.¹⁵² 2 Nisan 1954'te imzalanan Türkiye-Pakistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nın akabinde Ankara ile Bağdat arasında görüşmeler başlamıştır. Menderes'in 6-12 Ocak 1955'teki Bağdat ziyaretiyle taçlanan bu görüşmeler, Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat Paktı'nın (Baghdad Pact) kurulmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁵³ Pakta 4 Nisan 1955'te İngiltere¹⁵⁴, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te de İran dâhil olmuştur. Özellikle

¹⁴⁶ Armaoğlu, a.g.e, s.201.

¹⁴⁷ Sever, a.g.e, s.100.

¹⁴⁸ M. Hasaneyn Heykel, Kahire Dosyası, 1. Basım, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1974, s.20

¹⁴⁹ Heykel, a.g.e, s.21.

¹⁵⁰ Armaoğlu, a.g.e, s.222.

¹⁵¹ Sever, a.g.e, s.114.

¹⁵² Fırat ve Kürkçüoğlu, a.g.e, s.621

¹⁵³ Fırat ve Kürkçüoğlu, a.g.e, s.623.

¹⁵⁴ Sever, a.g.e, s.143.

İran'ın pakta katılmasında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 19-25 Eylül 1955 tarihlerinde İran'a yaptığı ziyaret etkili olmuştur.¹⁵⁵ Batı için stratejik öneme sahip olan Ortadoğu'da teşkil edilen bu yeni yapı ile Kuzey Avrupa'dan Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan "komünist karşıtı müdafaa kordonu"¹⁵⁶ tamamlanmıştır.

Ancak hem Batı'nın bölgede hâkim kılmak istediği askeri organizasyonlarda üstlendiği rol hem de İsrail'le olan ilişkileri nedeniyle Türkiye ile Arap dünyası arasındaki makas iyice açılmıştır. Başbakan Menderes'in Bağdat ziyaretinden önce, 30 Mayıs-7 Haziran 1954'te ABD'ye yaptığı resmi ziyaret sırasındaki "İsrail'in varlığı gerçeğini tanımak Arap devletleri için bir gerekliliktir"¹⁵⁷ çıkışının, Arap başkentleri nezdinde Türkiye karşıtlığını güçlendiren bir etki yarattığını söyleyebiliriz. Bu durum, pakt görüşmeleri kapsamında Menderes'in 14 Ocak 1955'te gerçekleştirdiği Şam ziyaretinde de açıkça görülmüştür. Türkiye basını, Menderes'in ziyareti esnasında "hiçbir müessif hadise vuku bulmadığını"¹⁵⁸ yazmakla yetinse de 14 Ocak'ta Şam ve Halep'te Türkiye karşıtı protestolar düzenlenmiştir.¹⁵⁹

Başbakan Menderes, Irak'la varılan anlaşmayı "Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine içten ve dıştan gelebilecek muhtemel tecavüzlere karşı bütün Arap memleketleriyle beraber hareket etmek"¹⁶⁰ şeklinde nitelerken, Mısır'ın öncülüğünde toplanan Arap Birliği Başvekilleri Konferansı'nda Türkiye-İrak anlaşması kınanmış, Abdülnasır anlaşmayı "lüzumsuz ve diğer Arap devletleri için tehlikeli" olarak değerlendirmiştir.¹⁶¹ Abdülnasır aynı konuşmada "İrak'ın Batı devletleriyle çok sıkı bir işbirliğinde bulunmak arzusuna" dikkat çekmiş ve Türkiye'nin İsrail'in "doğudaki en iyi ve en kuvvetli yardımcısı" olduğunu savunmuştur. Ankara'nın "İsrail'e yaklaşımı", ilerleyen süreçte Türkiye'nin doğrudan ya da dolaylı olarak dâhil olduğu krizler esnasında Kahire'yle ilişkilerinde belirleyici unsur olacaktır.

¹⁵⁵ Sever, a.g.e, s.148.

¹⁵⁶ Ayın Tarihi, 13 Ocak 1955.

¹⁵⁷ Fırat ve Kürkçüoğlu, a.g.e, s.622.

¹⁵⁸ Milliyet, 15 Ocak 1955.

¹⁵⁹ Ayın Tarihi, 16 Ocak 1955.

¹⁶⁰ Ayın Tarihi, 21 Ocak 1955.

¹⁶¹ Ayın Tarihi, 22 Ocak 1955.

1.4.5. 1955 Bandung Konferansı

Bağdat Paketi'nin akabinde, büyük çoğunluğu ulusal kurtuluş mücadeleleriyle bağımsızlığını kazanmış olan sömürgecilik karşıtı Asya ve Afrika ülkelerinin katılımıyla 18-24 Nisan 1955 tarihlerinde Endonezya'nın Bandung kentinde bir konferans gerçekleştirilmiştir. Eisenhower yönetimi açısından bu konferans, tarafsız ülkeler arasında sola kaymayı sembolize ediyordu.¹⁶²

Soğuk Savaş şartlarında “Üçüncü Dünya” ülkelerinin bağlantısızlık politikasını, birlikte hareket edecekleri yeni bir oluşuma (Bağlantısızlar Hareketi) evrileceği bu süreçte, Türkiye'nin üstlendiği rol oldukça eleştirilmiştir. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki Türk heyeti, Bandung'da tarafsız ülkelere “uluslararası komünizm”in oyununa gelmemelerini öğütlemiş ve “Hür Dünya” safında yer almalarını önermiştir.¹⁶³

Hindistan Başbakanı Cevahirlal Nehru ise konuşmasında Zorlu'ya da yanıt vererek “komünist ya da antikomünist her türlü kuvvet gruplaşmasının karşısında olduklarını” belirtmiş ve NATO'nun “sömürgeciliğin en kudretli koruyucularından biri olduğunu” vurgulamıştır.¹⁶⁴ Bandung Konferansı'nda Türkiye, Pakistan ve Irak'ın başını çektiği “Batı yanlısı” grup ile Hindistan, Mısır, Çin, Gana ve Endonezya'nın başını çektiği “Bağlantısızlar” grubu ortaya çıkmış ve konferans sonunda ikinci grubun fikirlerinin ağır basmasıyla bağlantısızlar hareketi fiilen başlamıştır.¹⁶⁵

Fatin Rüştü Zorlu, ilerleyen dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada Bandung'a Batı'nın ısrarı üzerine “son dakikada”¹⁶⁶ katılım gösterdiklerini belirtmiştir ve bu konferansta Batı'nın sözcülüğünü¹⁶⁷ üstlenen

¹⁶² Odd Arne Westad, *The Global Cold War*, 1. Basım, Cambridge University Press, 2005, s.103.

¹⁶³ Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)*, 1. Basım, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1977, s.117.

¹⁶⁴ Gönlübol ve Ülman, a.g.e, s.275.

¹⁶⁵ Caner Sancaktar, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım”, *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, (Güz 2011), s.75.

¹⁶⁶ Gönlübol ve Ülman, a.g.e, s.276.

¹⁶⁷ Haluk Ülman ve Oral Sander, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler: 1923-68 II”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 1, (1972), s.10.

Türkiye, başta komşuları olmak üzere “Üçüncü Dünya”nın gözünde “ABD uydusu” olarak görülmüştür.¹⁶⁸

1.4.6. Süveyş Krizi

Türkiye'nin Arap dünyası nezdinde bölgedeki olumsuz pozisyonunu pekiştiren bir diğer olay da 1956'da gerçekleşen Süveyş Krizi'dir. 26 Temmuz 1956'da Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesiyle başlayan krizin, Bağdat Paktı'nın akabinde gelişen bir dizi olayın sonucu olarak cereyan ettiğini söylenebilir.

“Arap dünyasının kalbi” Mısır, 1952'deki devrimin ardından Cemal Abdülnasır'ın karizmatik liderliği etrafında şekillenirken, yeni rejimin hamuru Arap milliyetçiliği ile yoğrulmuştur. Yeni rejimin en az sömürgecilik kadar nefret ettiği bir unsur da komünizmdi¹⁶⁹ ve başlarda ABD'yle aralarında hiçbir sorun yaşanmamıştır. Ancak Sovyetlere karşı kurulacak herhangi gibi askeri organizasyonda yer almayı her defasında reddeden Mısır için asıl sorun ülkedeki İngiliz askeri varlığıdır. Batı'dan ekonomik, askeri ve teknik açıdan her fırsatta istediği yardımlar askeri paktlarda yer almayı reddetmesi nedeniyle çoğu zaman karşılıksız kalıp, üstüne İsrail karşıtlığında başı çekmesi nedeniyle de hedef tahtasına konulması üzerine Kahire, bir müddet sonra Moskova'ya yönelmiştir. Mısır lideri Abdülnasır, Süveyş Krizi sırasında bir ABD televizyonuna verdiği demeçte, Batılıların ekonomik yaptırımları nedeniyle Sovyetlere yakınlaştıklarını belirterek, “Bizi Rusya'ya Batı yakınlaştırıyor” demiştir.¹⁷⁰

Abdülnasır, 27 Eylül 1955 tarihinde Çekoslovakya ile silah anlaşması yaptıklarını kamuoyuna deklare etmiştir.¹⁷¹ Mısır'ı takiben Suriye¹⁷² ve Suudi Arabistan'ın¹⁷³ da Sovyetler Birliği'nden silah alacağına ilişkin iddialar basına yansımıştır. Bunun üzerine İngiltere Dışişleri Bakanlığı, “Ortadoğu'daki milletlerin birbiri aleyhine silahlandırılmaması hususunda imzalanmış olan 1950 tarihli

¹⁶⁸ Dikerdem, a.g.e, s.117.

¹⁶⁹ Dikerdem, a.g.e, s.60.

¹⁷⁰ Vatan, 9 Ekim 1956.

¹⁷¹ Milliyet, 28 Eylül 1955.

¹⁷² Milliyet, 30 Eylül 1955.

¹⁷³ Milliyet, 8 Ekim 1955.

protokolü” hatırlatırken¹⁷⁴, ABD Dışişleri Bakanı Dulles bu ve benzeri anlaşmaların “dünyada gerginlikleri gevşemesine hizmet ve yardım etmeyeceğini” savunmuştur.¹⁷⁵ Dulles’in Ortadoğu İşlerinden Sorumlu Yardımcısı George Allen da “Ortadoğu’ya Rusya’nın silah yardımını önlemek amacıyla” 4 Ekim 1955 tarihinde Kahire’ye giderek Abdülnasır ile görüşmüştür.¹⁷⁶

ABD ve İngiltere bu girişimlerden bir sonuç elde edemeyince Bağdat Paktı’nı öne çıkarmaya¹⁷⁷ başlamış ve bölge ülkelerinin katılımını sağlamak için dört koldan hareket geçmiştir. 8 Ekim 1955’te İran, pakta katılma kararı aldığını ilan etmiş, akabinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Ürdün ve Lübnan’a çıkarma yapmıştır. Bayar’ın Ürdün ziyareti sırasında Kudüs’te verdiği demeçte “Türkiye’nin sınırları buradan başlar”¹⁷⁸ demiştir ve Ürdün’ün saldırıya uğraması haline Türk ordusunun yardıma koşacağını vurgulamıştır.¹⁷⁹

Bu gelişmelerin ardından Ürdün’ün de Bağdat Paktı’na dâhil olacağına ilişkin iddialar basında yer almıştır.¹⁸⁰ Söz konusu iddia, nüfusunun büyük çoğunluğu Filistinli olan¹⁸¹ ve Abdülnasır etkisinin yoğun hissedildiği Ürdün’de sokakları hareketlendirmiştir. 19 Aralık 1955’te başlayan Bağdat Paktı karşıtı protestolar sırasında Kudüs’teki Türk Başkonsolosluğu göstericiler tarafından hedef alınmış ve Başkonsolos Hakkı Kentli kentin İsrail kontrolündeki kesimine kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁸² Olaylar sırasında ABD, İngiltere ve Fransa konsoloslukları da benzer şekilde hedef alınmış, Kraliyet Sarayı’na yürümek isteyen göstericilerin üzerine askerler tarafından ateş açılmıştır.¹⁸³ Ürdün sokakları, 15 Ocak 1956’da hükümetin

¹⁷⁴ Milliyet, 28 Eylül 1955. ABD, İngiltere ve Fransa 25 Mayıs 1950’de yayımladıkları “Üçlü Deklarasyon” (Tripartite Declaration) ile Arap ülkeleri ve İsrail arasındaki statükoyu korumak ve tarafların silahlanma çabalarını sınırlamak iddiasıyla söz konusu ülkelere silah ambargosu uygulama kararı almıştır. Ferhat Pirinççi, “Ortadoğu’da Silahlanmayı İlk Kontrol Girişimi: Üçlü Deklarasyon”, *History Studies (International Journal Of History)*, Cilt 2, Özel Sayı, (2010), s.375-392.

¹⁷⁵ Milliyet, 5 Ekim 1955.

¹⁷⁶ Milliyet, 5 Ekim 1955.

¹⁷⁷ İngiltere Dışişleri Bakanı Harold MacMillan: “Bağdat Paktı, NATO teşkilatı kadar kıymetlidir.” *Milliyet*, 8 Ekim 1955.

¹⁷⁸ Dikerdem, a.g.e, s.164.

¹⁷⁹ Milliyet, 6 Kasım 1955.

¹⁸⁰ Milliyet, 14 Aralık 1955.

¹⁸¹ Dikerdem, a.g.e, s.166.

¹⁸² Milliyet, 20 Aralık 1955.

¹⁸³ Milliyet, 21 Aralık 1955.

Bağdat Paktı'na "hiçbir zaman iltihak etmeyeceklerini" açıklaması üzerine durulabilmiştir.¹⁸⁴

Ürdün sokaklarını hareketlendiren Abdülnasır liderliğindeki Arap milliyetçiliği, hem İngiltere'nin bölgedeki hegemonyasını sürdürme girişimlerine ket vurmuş oldu hem de Irak'ı izole ederek Bağdat Paktı'ndaki "tek Arap ülke" pozisyonunda kalmasını sağlamıştır. Bu gelişmelerin ardından İngiltere, Nasırcılığa karşı beyhude bir mücadele yürütmeyi sürdürmüş, Mısır lideri Abdülnasır'a karşı düşmanlığı da hızla derinleşmiştir.¹⁸⁵

İngiltere'nin Ürdün'deki nüfuzunu gösteren en simge isim olan, Arap Lejyonu'nun başı İngiliz John Bagot Glubb'un (Glubb Paşa) Mart 1956'da görevden alınması¹⁸⁶ ve Mayıs 1956'da ise Mısır'ın komünist Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanınması Londra ve Washington'u fazlasıyla rahatsız etmiştir. Bu süreci takiben, 19 Temmuz 1956'da ABD ve İngiltere'nin Mısır'ın Nil Nehri üzerine kurmak istediği Asvan Barajı için yapılacak yardımlardan vazgeçtiklerini açıklamışlardır.¹⁸⁷ Bunun üzerine Abdülnasır da 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirdiklerini ilan etmiş ve kanaldan elde edilecek geliri baraj inşasında kullanacaklarını belirterek "Amerikalılar bize 70 milyon dolarlık yardımdan vazgeçtiler. Biz, 500 milyon dolar kazandık. Artık ne Amerikan, ne de İngiliz yardımlarına ihtiyacımız var. Kanaldan kazanacağımız parayı, Asvan Barajı'nda sarf edeceğiz" demiştir.¹⁸⁸

Farklı tarihlerde Londra'da düzenlenen iki konferans (29 Temmuz ve 19 Eylül 1956), Mısır'la yapılan görüşmeler ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) yapılan toplantılar neticesinde kanalın uluslararası bir kuruluş tarafından yönetilmesi eğilimi ağır basmış, ABD Dışişleri Bakanı Dulles 9 Ekim 1956'daki BMGK toplantısında "Herhangi bir devletin, hayati önemi haiz Süveyş Kanalı'nı milli siyasetinin bir aleti olarak kullanması mümkün olduğu müddetçe meseleyi halletmek imkân ve ihtimalleri zayıftır" demiştir.¹⁸⁹ Ancak bu eğilim, Kahire

¹⁸⁴ Milliyet, 16 Ocak 1956.

¹⁸⁵ Michael B. Oren, "A Winter of Discontent: Britain's Crisis in Jordan, December 1955-March 1956." International Journal of Middle East Studies, Cilt 22, Sayı 2, (1990), s.180.

¹⁸⁶ Milliyet, 3 Mart 1956.

¹⁸⁷ "Bu sadece bir ret, değil Mısır'ın yeterli kredisi olmadığını gösteren küçük düşürücü bir şamardı." Davışa, a.g.e, s.158.

¹⁸⁸ Milliyet, 28 Temmuz 1956.

¹⁸⁹ Vatan, 10 Ekim 1956.

tarafından sürekli reddedilmiş ve Abdülnasır, kanal üzerindeki egemenliklerinden vazgeçmeyeceklerini açıklamıştır.¹⁹⁰

Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail gizli bir anlaşma çerçevesinde¹⁹¹ Mısır'a karşı 29 Ekim 1956'da saldırıya geçmişlerdir. 2 Kasım'da Birleşmiş Milletler'in ateşkes çağrısını reddeden¹⁹² bu güçler, iki gün sonra Mısır'ın önemli liman kenti Port Said'i ele geçirmek için saldırı başlatmış ve 5 Kasım'da kent İngiliz ve Fransız güçlerince ele geçirilmiştir.¹⁹³

4 Kasım'da ise "Özgür Mısır Radyosu" adlı gizli bir radyo istasyonundan yapılan yayın ile "Mısır milletini felaketten kurtarmak üzere 'Özgür Mısırlılar' tarafından bir hükümetin kurulduğu" ve bu hükümetin "pek yakında" iktidarı ele alacağı iddia edilmiştir.¹⁹⁴ Yayında dikkat çeken bir diğer vurgu da "Batılı devletlerle işbirliğine girişileceği" şeklindeki beyan olmuştur. Bu gelişme, saldırının salt işgalle sınırlanmayıp Abdülnasır'ı iktidardan devirmek ve yerine Batı'yla uyumlu bir hükümet getirmek istendiğine işaret etmektedir.

Ancak ABD ve Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın İsrail'le birlikte geliştirdiği saldırıya karşı çıkmıştır. 5 Kasım'da Sovyetler Birliği Başbakanı Nikolay Bulganin, İngiliz ve Fransız mevkidaşlarına birer tehdit mektubu göndererek Mısır'a yönelik saldırıları durdurma çağrısı yapmıştır.¹⁹⁵ Bulganin'in çağrısını takiben Sovyetlere ait savaş uçaklarının Suriye'ye konuşlandığı iddiası basında yer almıştır.¹⁹⁶

Baskılar karşısında geri adım atan İngiltere Başbakanı Anthony Eden, 9 Kasım'da yaptığı açıklamada Mısır'daki İngiliz kuvvetlerini en kısa zamanda geri çekeceklerini ilan etmiştir.¹⁹⁷ Bu açıdan süreç, İngiltere ve Fransa'nın ABD'den bağımsız bir dünya siyaseti uygulayamayacağını ve bu yöndeki herhangi bir girişimin Amerikan müdahalesiyle sona ereceğini göstermiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e, s.84.

¹⁹¹ Davışa, a.g.e, s.160.

¹⁹² Vatan, 3 Kasım 1956.

¹⁹³ Vatan, 6 Kasım 1956.

¹⁹⁴ Milliyet, 5 Kasım 1956.

¹⁹⁵ Kürkçüoğlu, a.g.e, s.89.

¹⁹⁶ Milliyet, 9 Kasım 1956.

¹⁹⁷ Vatan, 10 Kasım 1956.

¹⁹⁸ Hobsbawm, a.g.e, 1996, s.281.

Süveyş Krizi sonunda elde ettiği politik zafer ile Abdülnasır, sadece Arap dünyasında değil tüm “Üçüncü Dünya” nezdinde büyük bir prestij kazanmıştır. Bu süreç Bağdat Paktı için de sonun başlangıcı olmuştur. Mısır’a yönelik üçlü saldırı sırasında Irak sokakları, sadece İngiltere, Fransa ve İsrail’e karşı değil, Nuri Said Paşa hükümetine karşı da öfkeliydi. Öyle ki Nuri es-Said sokakları yatıştırabilmek için söylem düzeyinde de olsa Arap milliyetçiliğine sarılmak zorunda kalmıştır.¹⁹⁹

Demokrat Parti hükümeti ise üçlü saldırı karşısında genelde ABD çizgisinde bir tutum benimsemiş olsa da Mısır karşıtı demeçler vermekten de geri durmamıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1956’da TBMM’nin açılışında yaptığı konuşmada, isim vermeden Mısır’ı, Ortadoğu’da yaşanan “çok vahim hadiseler” nedeniyle sorumlu tutmuştur.²⁰⁰ 8 Kasım’da İngiltere dışındaki Bağdat Paktı üyesi ülkelerin başbakanlarının katılımıyla İran’ın başkenti Tahran’da gerçekleşen toplantının ardından bir ortak bildiri yayımlanmış ve yalnızca İsrail’in Mısır’a saldırısı kınanmıştır. İsrail’in yanı sıra İngiltere ve Fransa’ya da askerlerini çekme çağrısı yapmakla yetinilmiştir.²⁰¹ 12 Kasım 1956’da Pakistan’ın başkenti Karaçi’de düzenlenen Parlamentolar Birliği toplantısı öncesinde basına konuşan Türk Parlamento heyeti başkanı Fatin Rüştü Zorlu da “Mısır Bağdat Paktı’na katılsaydı son hadiseler olmazdı” demiştir.²⁰² Şevket Süreyya Aydemir ise Başbakan Menderes’in olaylara ilişkin, “İngilizler, Fransızlar iki gün daha dayansalar, Nasır’ı yere sererlerdi” dediğini aktarmaktadır.²⁰³

Süveyş Krizi süresince Türkiye’nin en dikkat çeken hamlesi ise Tel Aviv Büyükelçisi’ni çekmek olmuştur. Hükümet 26 Kasım 1956’da aldığı karar ile “Filistin işi âdilâne ve nihaî surette bir hâl şekline raptedilinceye kadar”²⁰⁴ Tel Aviv büyükelçisini geri çekmiştir. Ancak konuyla alakalı İsrail Dışişleri Bakanlığı’na ziyarette bulunan ve Bakanlık Genel Direktörü Walter Eytan’la görüşen Türkiye’nin Tel Aviv Büyükelçisi Şefkati İstinyeli, hükümetinin “Bağdat Paktı’nı takviye

¹⁹⁹ Davişa, a.g.e, s.163-164.

²⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 10. Dönem, 4. Yasama Yılı, Cilt 14, 1. Birleşim, 1 Kasım 1956, s.11.

²⁰¹ Vatan, 9 Kasım 1956.

²⁰² Milliyet, 13 Kasım 1956.

²⁰³ Şevket Süreyya Aydemir, Menderes’in Dramı, 5. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, s.272.

²⁰⁴ Milliyet, 27 Kasım 1956.

(destek) için” kendisini geri çağırđını ve Türkiye-İsrail ekonomik ilişkilerinde değişiklik olmayacağını bildirmiştir.²⁰⁵

²⁰⁵ Vatan, 27 Kasım 1956.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ VE TÜRK BASININDA ŞARKİYATÇI SÖYLEM

1957 yılının sıcak yazında başlayıp yıl sonunda kısmen durulan Türkiye-Suriye krizi; ABD ve İngiltere'nin başını çektiği, Türkiye ve Irak'a da inisiyatif aralığı tanıdıkları 1955-1956 yılındaki bir dizi gelişmenin devamını ve doruğa ulaştığı anı ifade etmektedir. Bu bölümde, Eisenhower'ın Ortadoğu politikası kapsamında, bölgedeki işbirlikçi rejimlerin ABD hegemonyasının pekişmesinde üstlendikleri role ve buna karşın bölge genelinde Arap milliyetçiliğinin, Suriye özelinde ise ek olarak komünistlerin oluşturduğu direnç noktasına odaklanılmaktadır. Suriye'yle yaşanan krizin Türk basınında "biz-onlar" karşıtlığı esasında ele alınması da şarkiyatçı söylem çözümlemesi bağlamında incelenmektedir.

2.1. KRİZİN ARKA PLANI

Suriye, ABD-NATO ekseninin komünizm kadar tehlikeli gördüğü bağlantısızlık siyaseti ve Arap milliyetçiliği savunusunda bölgede öne çıkan iki ülkeden biridir. Ülkenin başındaki Şükrü el-Kuvvetli, 1949'da ABD destekli askeri darbeye devrilmiş bir liderdi.²⁰⁶ Türkiye öncülüğündeki Bağdat Paketi'ne katılmayı reddeden ve diğer Arap devletlerinin de katılmasını engelleyen Suriye ve Mısır'ın bölgede tecrit edilmesi hedefiyle yetinmeyen ABD, özellikle Suriye'deki Batı karşıtı liderlerin tasfiyesi için kolları sıvamıştır.

Mısır ve Suriye ise Bağdat Paketi'ne yanıt olarak askeri bir pakt kurmak için Mart 1955'ten itibaren görüşmelere başlamıştır. Buna karşın Ankara, 10 ve 13 Mart

²⁰⁶ Douglas Little, Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945-1958, Middle East Journal, Cilt 44, Sayı 1, (Kış 1990), s.51-52.

1955 tarihlerinde verdiği notalarla Şam'ı uyarmıştır.²⁰⁷ 20 Ekim 1955 tarihli Mısır-Suriye Karşılıklı Savunma Paktı ile taraflardan birinin saldırıya uğraması halinde, bu saldırının her iki devlete de yapılmış bir saldırı olarak kabul edileceği ve iki ülke ordularının ortak bir komutanlık altında saldırıya karşı koyacağı taahhüt edilmiştir.²⁰⁸ Yine aynı dönemde Suriye'nin SSCB'den silah satın almak için görüşmelere başlaması²⁰⁹ Türkiye'nin tepkisini çekmiş, taraflar arasındaki gerilim yer yer sahaya da yansımıştır. Örneğin, 30 Ekim 1955'te bir Türk devriyesinin kaçakçıları takip ederken sınırı geçmiş, bunun üzerine Türk askerleri ile Suriyeli askerler arasında kısa süreli bir çatışma yaşanmış ve Suriye hükümeti 4 Kasım'da yayımladığı bir bildiriyle Türkiye'ye tepki göstermiştir.²¹⁰

Washington'a göre, Suriye bu dönemde tüm Arap devletleri arasında "güçlü Batı karşıtı tonlarla, tarafsız bir politikaya en içten bağlı olanı" idi ve ABD'nin Suriye Büyükelçisi James S. Moose Jr. da sol eğilimli veya komünistlerin ağırlıklı olduğu bir Suriye hükümetinin, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarını açıkça tehdit edebileceği görüşündedir.²¹¹ Suriye'de artan Sovyet etkisine karşı harekete geçen ABD ve İngiltere, Şam'daki Batı karşıtı liderleri devirmek için birlikte hareket etmiştir. Amerikan "Merkezî İstihbarat Teşkilatı" (Central Intelligence Agency-CIA) ve İngiliz "Gizli İstihbarat Servisi" (Secret Intelligence Service-SIS) tarafından tasarlanan bu plana²¹² "Dağılma Operasyonu" (Straggle Operation) adı verilmiştir.²¹³

CIA-SIS operasyonu; bir yandan Türkiye'nin sınır olayları düzenlemesini, diğer yandan İngiliz ajanlarının çöl aşiretlerini kışkırtmasını ve Amerikan ajanlarının "Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi"²¹⁴ gerillalarını seferber etmesini sağlayıp, bunların

²⁰⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e, s.74.

²⁰⁸ Mısır, 27 Ekim 1955'te de Suudi Arabistan'la benzer bir askeri pakt imzalamıştır. Bu paktların tam metni için bkz. "Egyptian-Syrian Mutual Defense Pact (October 20, 1955) - Egyptian-Saudi Arabian Mutual Defense Pact (October 27, 1955)", Middle East Journal, Cilt 10, Sayı 1, (Kış 1956), s.77-79.

²⁰⁹ Milliyet, 30 Eylül 1955.

²¹⁰ Milliyet, 5 Kasım 1955.

²¹¹ William Blum, Killing Hope, 2. Basım, Gopsons Papers Limited, 2004. s.85.

²¹² Milliyet, 26 Kasım 1956.

²¹³ Little, a.g.m, s.65.

²¹⁴ "Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi" (Syrian Social Nationalist Party-SSNP); 1932'de Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta Grek Ortodoks Antun Sadi tarafından kurulmuştur. Suriye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Filistin'de faaliyet gösteren parti, Baas Partisi'ne yakınlığıyla bilinen Yarbay Adnan el-Malki'ye yönelik 22 Nisan 1955'te gerçekleştirdiği suikastın ardından Suriye'de yasaklanmıştır. Yasin Atlıoğlu, "Suriye'de Radikal Milliyetçilik: Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi Örneği", Bilge Strateji Dergisi, Cilt 9, Sayı 16, (Bahar 2017), s.69.

hepsinin Irak ordusu destekli “Suriye’deki yerli antikomünist unsurlar” tarafından gerçekleştirilecek Batı yanlısı bir darbeyi tetiklemesini öngörüyordu.²¹⁵

Temmuz 1956’da yapılan plan, Abdülnasır’ın 26 Temmuz’da Süveyş Kanalı’nın millileştirildiğini açıklamasıyla sekteye uğramış ve 25 Ekim’e ertelenmiştir. CIA ve SIS’in darbe planı için temas kurduğu Suriye’nin eski Dışişleri Bakanı ve muhafazakâr Halkçı Parti’nin lideri olan Mikail İlyan, bu süreçte Washington hükümetinden, ABD’nin hem darbeyi destekleyeceğine hem de yeni hükümeti derhal tanıyacağına dair güvence talep etmiştir.²¹⁶ Eisenhower’in bölgedeki her türlü saldırganlığa karşı çıkacaklarına ilişkin 9 Nisan 1956 tarihli deklarasyonuna atıfla 16 Ekim’de açıklamada bulunan ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Ortadoğu’da saldırıya uğrayacak ülkelere “yasal sınırlar dâhilinde” yardım edeceklerini açıklamıştır.²¹⁷

Operasyona günler kala SIS, Mısır’a yönelik İsrail saldırısıyla aynı güne denk getirmek için CIA’yi operasyonu dört gün ertelemeye ikna etmiştir.²¹⁸ İngilizlerin, Mısır’ın işgaline yönelik olası ABD tepkisini yatıştırmak için böyle bir talepte bulunduğu öne sürülmektedir.²¹⁹ Ancak İlyan ve ekibi, İsrail’in bir Arap devletine yönelik saldırısı sırasında Şam’daki hükümeti devirmeyi başaramayacaklarını²²⁰ belirttiği gibi, Eisenhower da ABD’nin hiçbir şekilde Süveyş anlaşmazlığına müdahil olmayacağını açıklayıp İngiltere ve Fransa’nın harekâtını da “tamamıyla hatalı ve yanlış” olarak değerlendirmesinin²²¹ ardından plan hayata geçmemiştir. İlerleyen haftalarda da Suriye ordusu, Irak’ın “bir hükümet darbesi yapmak üzere” kaçak yollardan ülkeye sokmak istediği çok sayıda ağır silahın ele geçirildiğini kamuoyuna duyurarak²²² CIA-SIS planının bir ayağını daha boşa düşürmüştür. Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli de 6 Aralık 1956’da, “hükümeti devirmek

²¹⁵ Little, a.g.m, s.66.

²¹⁶ Blum, a.g.e, s.86.

²¹⁷ Milliyet, 17 Ekim 1956.

²¹⁸ Little, a.g.m, s.67.

²¹⁹ Bonnie F. Saunders, The United States and Arab Nationalism, 1. Basım, Praeger Publishers, 1996, s.51.

²²⁰ Blum, a.g.e, s.87.

²²¹ Milliyet, 1 Kasım 1956.

²²² Milliyet, 26 Kasım 1956.

isteyenlerin tevkif olunduklarını ve aleni olarak muhakeme edileceklerini” açıklamıştır.²²³

Süveyş Krizi sırasında Türkiye ve Suriye arasındaki gerilim de iyice tırmanmıştır. Bu dönemde Başbakan Menderes’in bir açılış vesilesiyle Hatay’ı ziyaret etmesi dikkat çekicidir. Fransa ile Türkiye arasındaki 1921 tarihli Ankara Antlaşması’nda özel bir statüyle Suriye sınırları içinde bırakılmış olan İskenderun Sancağı (1936’dan itibaren Hatay), Ankara’nın girişimleriyle 1939’da Türkiye topraklarına katılmış ve uzun yıllar Ankara ile Şam arasındaki başlıca kriz konusu olmuştur.²²⁴ Menderes, iki ülke arasındaki başlıca ihtilaf konusu olan bu bölgede verdiği mesajlarda Türkiye’nin NATO bünyesinde “fevkalade ağır vazifeler yüklenmiş muhteşem bir kale”²²⁵ olduğunu vurgulamıştır. 4 Ekim 1956’da önce Antakya’yı, ardından Suriye sınırındaki Reyhanlı’yı ziyaret eden Menderes, Reyhanlı’da halka hitaben yaptığı konuşmada isim vermeden Suriye’ye ilişkin “Kimsenin bir karış toprağında gözümüz yoktur” demiştir.²²⁶ Ancak yine bu dönemde, “Suriye’nin Ruslar tarafından bir üs haline getirildiği” yolundaki görüşün Ankara’da iyiden iyiye ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Bu görüşün oluşmasında ABD’nin katkısı da dikkat çekicidir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes’e yolladığı 10 Kasım 1956 tarihli şifreli telgrafta²²⁷, SSCB’nin Kafkasya üzerinden hava yolu ile -Türkiye hava sahasını da kullanarak- Suriye’ye sevkiyatlar yaptığı yönünde bilgiler olduğunu belirtmiştir. Bayar, Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Tunaboşlu tarafından Adana’daki ABD’li komutana atfen kendisine söylenen bu bilginin, İncirlik’teki radarlar tarafından tespit edildiğini aktarmış ve bunun Genelkurmay tarafından belgelenmesi halinde Moskova hükümeti nezdinde bir teşebbüste bulunulmasını istemiştir.

²²³ Milliyet, 7 Aralık 1956.

²²⁴ “Türk-Arap ilişkilerinde daha ziyade manevî plânda kalan soğuma ve uzaklaşma, ilk defa Hatay sorunuydur ki maddî ve somut bir nitelik almış oluyordu.” Kürkçüoğlu, a.g.e, s.7.

²²⁵ Menderes’in 3 Ekim 1956 tarihinde İskenderun’da yaptığı konuşma. Vatan, 4 Ekim 1956.

²²⁶ Menderes: “Sizlere gelirken hudut işaretlerimize dokunarak ve adeta bunları okşayarak geçtim. Şimdi buradan sizlerle beraber hudutlarımızın ötesine bakıyorum. Hudutlarımızın ötesinde dost ve kardeş bir millet yaşamaktadır. Bu dost ve kardeş milletin refah ve saadetini temenni etmekten başka bir emelimiz yoktur. Hatta imkân bulduğumuz zaman, onun bu refah ve saadetini tahakkuk sahasına girsin diye yardım etmek istediğimiz muhakkaktır. Herkes bilir ki, kimsenin bir karış toprağında gözümüz yoktur.” Vatan, 5 Ekim 1956.

²²⁷ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 111, Gömlek: 701, Sıra: 7, “Suriye’nin Ruslar tarafından bir üs haline getirilmekte olduğuna dair gönderilen şifreler”, 10 Kasım 1956.

Türkiye'nin Bağdat Paktı'nı genişletme çabalarına paralel olarak, Mısır-Suriye ekseninin pakta karşı daha sert çıkması ve özellikle basın-yayın araçlarıyla pakta hedef alması nedeniyle Türk basınında da bu iki ülkeye yönelik haber ve yazılar artmıştır.²²⁸ 19-21 Kasım 1956'da gerçekleşen Bağdat Paktı konferansında, Sovyetler'den askeri yardımlar alan Mısır ve Suriye'nin bölgede tecrit edilmesi kararı alınmasıyla birlikte, dönemin basınına konuyu değerlendiren ve ismi belirtilmeyen siyasi mahfillere göre, özellikle Suriye, "yalnız etrafını değil kendisini de büyük tehlikeye atmaktadır."²²⁹ Ayrıca bu konferansın ardından Bağdat Paktı öncülüğünde komünizme karşı İslamcı bir söylem²³⁰ ön plana çıkarılmış, "Bağdat Paktı devletleri ile Sovyet nüfuzunun kökleşmesini bölge için tehlikeli gören Arap devletleri arasında" bir cephe birliğinin esasları hazırlanmıştır.²³¹ Gerek İngiltere dışındaki üyelerin konferansta bir araya gelişinin basında "Dört Müslüman devletin toplantısı"²³² şeklinde yer alması, gerek Mısır'ın "İslamiyet düşmanlarıyla birlikte çalıştığı"ni²³³ öne süren radyo yayınları, gerekse 1948'de kurulan İsrail'i tanıyan "ilk Müslüman ülke"²³⁴ olan Türkiye'nin, Tel Aviv Büyükelçisi'ni çekme kararı almasından hareketle, Ankara'nın bu cepheyi güçlendirme düşüncesiyle hareket ettiğini söyleyebiliriz. Yine bu konferansın ardından Pakistan Başbakanı Suhaverdi'nin Suudi Arabistan'ı ziyaret etmesi²³⁵, Abdülnasır'ın Süveyş'i kullanılamaz hale getirmek için Kanal ve Port Said bölgesinde onlarca gemi batırarak petrol sevkiyatını hedef alması nedeniyle çıkarları tehlikeye giren²³⁶ Riyad ile Kahire arasındaki ihtilaftan istifade edilmeye çalışıldığını göstermektedir.

DP iktidarı 1956 yılının sonlarından itibaren Suriye'nin "komünistlerin eline geçtiğinden" ve Türkiye'nin artık kuşatıldığından yakınmaya başlamış, hatta bazı

²²⁸ "Ortadoğu'da bir herc-ü merc hüküm sürerken, Ortadoğu'nun cenup kapıları ihanet yoluyla Abdülnasırlar ve El-Kuvvetliler tarafından Moskofluğa açılırken; Türkiye'de bütün Ortadoğu'ya yeni ve yüksek bir medeni ruh getirecek müstesna bir ilim ve irfan ocağı şeref ve vakar içinde kapılarını açıyordu." Ahmet Emin Yalman, "Ortadoğu'da biz ve onlar", Vatan, 17 Kasım 1956.

²²⁹ "Ortadoğu'da bugün en büyük tehlikenin Suriye'de olduğu, bu devlete zaman zaman sayısı belli olmayan komünist ajanlarının sızdığı, bu itibarla Suriye'nin Ortadoğu'da Mısır'dan daha fazla tehlike arz etmeye başladığı dikkate alınmaktadır." Vatan, 22 Kasım 1956.

²³⁰ "Ortadoğu'da Müslümanlar komünizme karşı birleşiyor", Vatan, 24 Kasım 1956.

²³¹ Kemal Bağlum, "Mısır ve Suriye'ye de açık kapı bırakılıyor", Vatan, 24 Kasım 1956.

²³² "Diplomat" mahlaslı yazar, "Türkiye, Araplarla muvazi bir politika takip edecek", Yeni Sabah, 25 Kasım 1956. M. H. Zal, "Bölgemizin selameti", Vatan, 26 Kasım 1956.

²³³ "Radyo gazetesi, dün gece Suriye ve Mısır'ı şiddetle itham etti", Yeni Sabah, 26 Kasım 1956.

²³⁴ Tanıma kararı, 28 Mart 1949'da alınmıştır. Kürkçüoğlu, a.g.e, s.32.

²³⁵ Vatan, 22 Kasım 1956.

²³⁶ Vatan, 22 Kasım 1956.

DP'li vekiller artan ekonomik krizin yüksek askeri harcamalar nedeniyle gerçekleştiğini savunarak²³⁷ dış yardımların azlığına tepki göstermiştir. Ayrıca aralarındaki derin ihtilaflara rağmen -en azından sürecin başında- iktidar ve muhalefet arasında dış politika hususunda ayrışma olmamış, CHP, Ortadoğu konularında ana hatlarıyla hükümet politikasının desteklendiği açıklamıştır.²³⁸

Türkiye'de 25 Kasım-28 Kasım 1956 tarihleri arasında çıkan birçok gazetenin manşetlerinde Suriye'yi komünistlerin ele geçirdiği öne sürülmüştür.²³⁹ Gazetelerde yer alan söz konusu haberlerde, Suriyeli üç isim öne çıkartılmaktadır: Abdülnasır'a yakınlığıyla bilinen Suriye askeri istihbaratının başındaki Albay Abdülhamit es-Serrac, Baas Partisi'nin²⁴⁰ kurucularından olan Suriye Dışişleri Bakanı Selahaddin el-Bitar ve 1954 seçimlerinde milletvekili seçilen Suriye Komünist Partisi lideri Halid Bektaş. ABD yanlısı siyasetin ciddi bir destekçisi olan, Türk basınının önde gelen isimlerinden Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman²⁴¹ da bu dönemdeki kaleme aldığı yazılarda, Ortadoğu ülkelerinin "hür dünyadan ayrı bir yolu

²³⁷ TBMM'nin 15 Şubat 1957 tarihli oturumunda DP Manisa Milletvekili Hikmet Bayur'un Amerikan askeri ve ekonomik yardımlarına ilişkin sorusunu yanıtlayan Dışişleri Bakanı Vekili Ethem Menderes, "Modern bir orduyu ayakta tutabilmemiz için asgari bir iktisadi seviyeye erişmemiz zaruri. Müttefikimiz Amerika, yardım mevzuunu daha ileri bir görüşle ele alsaydı bölgemizde siyasi istikrarı temin daha da mümkün olurdu. Bu hakikatin kemali ile takdir edilmesine sarfi gayret ediyoruz" ifadelerini kullanmıştır. Bunun üzerine DP'li Bayur, Türkiye'nin NATO'ya verdiği orduyu besleyecek iktisadi bir güce erişmesi için yapılan yardımların çok az olduğunu savunarak, "Almanya, İngiltere ve Fransa'nın yapmakta olduğu gibi memleketimizde Amerikan yardımı artırılmadığı takdirde askeri masraflar kısılmalıdır" demiştir. Yeni Sabah, 16 Şubat 1957.

²³⁸ 18 Ocak 1957'de toplanan CHP Meclisi, iki gün süren toplantıların ardından 20 Ocak'ta yayımladığı tebliğde "Dış politikada iktidarla işbirliği halindeyiz" demiş ve Eisenhower planını da tasvip ettiklerini açıklamıştır: "CHP, Ortadoğu bölgesinin müdafaası için ilan edilmiş olan Eisenhower Doktrini'nin kıymetini takdir etmektedir." Yeni Sabah, 21 Ocak 1957

²³⁹ "Son günlerde tamamen kızıl idarecilerin eline düşen Suriye sonu meçhul bir maceraya gidiyor", Havadis, 25 Kasım 1956. "Ortadoğu'nun devamlı surette kanayan çıbanı: Suriye", Vatan, 26 Kasım 1956. "Suriye, Rus peyki halini aldı", Milliyet, 26 Kasım 1956. "Suriye, barut fıçısı halinde" Vatan, 27 Kasım 1956. "Suriye'de iktidarı kızılar ele aldı", Havadis, 28 Kasım 1956. "Suriye'de iktidarı komünistler ele aldı", Vatan, 28 Kasım 1956.

²⁴⁰ Kısaca "Baas" (ب.ع.س./yeniden diriliş) olarak bilinen parti, 1943 yılında Mişel Eflak'ın (1912-1989) ve Selahaddin el-Bitar'ın (1911-1980) liderliğinde "Arap Yeniden Diriliş Partisi" (al-Ba'th al-Arab, Arab Resurrection) adıyla kurulmuştur. Parti, 1953'te Ekrem Havrani'nin Arap Sosyalist Partisi ile birleşerek "Arap Sosyalist Diriliş Partisi" (Hizb al-Ba'th al-Arabi al-İştiraki) adını almıştır. Arapların tek bir devlette birleşmesini amaçlayan Baas Partisi, 1963'te Suriye'de iktidarı ele geçirmiş; 1966'da partinin eski ve yeni kuşakları, 1970'te ise genç kuşak içindeki sağ ve sol kanatlar arasında iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Bkz. Özge Özkoç, Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991), 1. Baskı, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2008.

²⁴¹ Ahmet Emin Yalman (1888-1972), her ne kadar muhalefette olduğu dönemde (1946-1950) ve iktidarının ilk yılında DP'yi desteklemiş olsa da bir süre sonra irticaya göz yuman ve laiklik konusunda "yumuşak bir politika" izlemekle suçladığı bu hükümeti eleştirmiştir. Vatan Gazetesi'nin gericiliği hedef alan yayın çizgisi nedeniyle Yalman, 22 Kasım 1952'de silahlı saldırıya uğramıştır. Bkz. Cem Eroğul, Demokrat Parti'nin Tarihi ve İdeolojisi, İstanbul, 3. Baskı, Yordam Kitap, 2019, s.120.

olamayacağını”²⁴² öne sürmüş, “Moskova’nın el koyduğu” Suriye’ye yönelik ABD ve NATO’nun müdahale etmesi çağrısında bulunmuş, Türkiye’deki iktidar ve muhalefet temsilcilerinin de “mukaddes yurdun beka ve istiklali” için birleşmesini istemiştir.²⁴³ Her ne kadar muhalefet, “Dış politika millidir” düsturuyla hareket ediyor olsa da DP iktidarının dış meselelerde TBMM’yi bilgilendirmemesini eleştirmektedir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 18 Aralık 1956’da partisinin Ankara İl Kongresi’nde yaptığı konuşmada “Dış meselelerde iktidar yalnız muhalefeti değil, TBMM’yi de haberdar etmemek yolunda inanılmaz bir ısrar ile devam etmektedir” demiştir.²⁴⁴ Aynı günlerde, Demokrat Parti yanlısı bir yayın çizgisi izleyen Havadis Gazetesi’nde ise “Ortadoğu’da istikrar kurma vazifesi”nin Türkiye liderliğindeki Bağdat Paketi’nda olduğu öne sürülmüş ve bu doğrultuda İsrail hükümet sözcüsüne atıfta bulunulmuştur.²⁴⁵

Bağdat Paketi üyelerinin Suriye’ye yönelik artan basıncına karşı SSCB de eşzamanlı olarak harekete geçmiştir. Moskova, Türkiye ve İsrail’in kuzeyden ve güneyden Suriye sınırlarına asker yığdığını²⁴⁶ ve Ankara’nın Suriye topraklarında “gözü olduğunu”²⁴⁷ öne sürmüş, ABD’nin Türkiye ile Irak’ı Suriye’ye karşı “hücumu teşvik ettiğini” savunmuştur.²⁴⁸ Sovyet yetkililer ayrıca, Suriye’nin komünist bir ülke olarak gösterilmek istenmesinin “hakikate aykırı” olduğunu savunmuş ve Şam’ın kendilerinden satın aldığı “az miktarda silah” üzerinden gerilim yaratan Türkiye, Irak

²⁴² “Ahmet Emin Yalman, “Üçüncü Kuvvet”, Vatan, 25 Kasım 1956.

²⁴³ “Tatbiki geçirilen saldırı teşebbüsü karşısında Amerika’nın ve NATO devletlerinin pasif kalma ihtimalleri yoktur. NATO böyle bir gün için kurulmuştur. Bize gelince, Suriye’nin Rusya tarafından apaçık istilası ve Moskova’nın emrinde bir kukla hükümet kurulması, bağrımıza saplanmış bir hançerdir. Hiç şüphe yok ki hükümet, bu saniyede müttefiklerimizle baş başa vererek, tedbirler almak yolunda bulunuyor (...) İhtilaf ve husumet halinde bulunan politika adamlarımız, milli tehlike karşısında tek bir gaye üzerinde derhal birleşmelidirler ki o da mukaddes yurdun beka ve istiklalidir.” Ahmet Emin Yalman, “Ortadoğu’ya saldırı”, Vatan, 26 Kasım 1956.

²⁴⁴ Vatan, 19 Aralık 1956.

²⁴⁵ “Birinci Dünya Harbi’nden sonra bir huzursuzluk bölgesi haline gelen Ortadoğu’da muhtemel bir istikrar kurabilmek vazifesi, şimdi Türkiye’nin lideri bulunduğu Bağdat Paketi’na düşmektedir (...) Ortadoğu’nun en kuvvetli devletinin Türkiye olduğunda dost düşman hemfikir bulunmaktadır. İsrail Hükümeti sözcüsü, sarıh bir şekilde Ortadoğu’da Türkiye’nin liderliği almasının zamanı geldiğini kendisiyle yaptığım görüşmede bana söylemiştir.” Müfit İmşir, “Ortadoğu’da istikrar ancak Türkiye’nin liderliğiyle kurulabilir!”, Havadis, 24 Kasım 1956.

²⁴⁶ Moskova Radyosu’nun, 26 Kasım 1956 tarihli yayınından: “Türkiye ve İsrail kuzeyden ve güneyden Suriye hududuna asker yığıyor.” Yeni Sabah, 27 Kasım 1956.

²⁴⁷ Moskova Radyosu’nun, 30 Kasım 1956 tarihli yayınından: “Türkiye’nin Halep ve Musul şehirlerinde gözü var.” Havadis, 1 Aralık 1956.

²⁴⁸ Vatan, 29 Kasım 1956.

ve İsrail'e tepki göstermiştir.²⁴⁹ Mısır'a göre ise tüm bu gerilimle Suriye, Bağdat Paktı'na çekilmek istenmektedir.²⁵⁰

Ankara'nın yönelttiği suçlamalara karşın Suriyeli yetkililer tarafsızlık politikası güttüklerini, Bağdat Paktı'nı "emperyalist bir pakt" olarak gördüklerini, bu paktın "Arap milletlerini parçalamak maksadıyla" kurulduğunu ve "komünizm kadar tehlikeli" olduğunu açıklamıştır.²⁵¹ Ancak Ankara nezdinde tarafsızlık politikası çıkışları, komünizmle eşdeğer görülmekte ve bu politikaya da karşı çıkmaktadır.²⁵² Aralık 1956'da gitgide tırmanan gerilim sahaya yansımış ve bu gelişmelerin -tıpkı kasım ayında olduğu gibi- Menderes'in "Kimsenin toprağında gözümüz yok" çıkışının ardından yaşanması dikkat çekicidir.²⁵³

6 Aralık 1956'da Suriye'nin Türkiye sınırına yakın bölgelerinde yaşayan "Türk asıllı aşiretler"nin²⁵⁴ isyan ettiği yönünde haberler basına yansımıştır. "Kızıl idarecilere karşı" isyan ettiği belirtilen aşiretler ile askerler arasında silahlı çatışmaların yaşandığı ve bu nedenle yüzlerce kişinin Türkiye'ye sığındığı öne sürülmüştür.²⁵⁵ Şam, yaşananlardan Ankara'yı sorumlu tutmuş ve aynı dönemde Türk uçaklarının Suriye toprakları üzerinde uçtuğu, Türk ordusunun Suriye sınırına yığınak yaptığı iddialarını yinelemiştir. Bölgede yaşayan Türk asıllı unsurların

²⁴⁹ 6 Aralık 1956'ta Rusya Dışişleri Bakanı Dmitri Şepilov'un Batılı gazetecilere verdiği demeçten: "Silah sevkine yapılan telmih, bazı çevrelerin aşikâr bir şekilde barışın ihlali için yaptıkları hazırlığı maskeleyerek maksadıyla ileri sürdükleri bir bahanedir." Havadis, 7 Aralık 1956.

²⁵⁰ Mısırlı liderlerden Enver Sedat'ın El-Cumhuriye'deki yazısından: "Türkiye, Suriye'ye taarruz etmekle o memleketi Bağdat Paktı'na çekmek ümidindedir. Bu, Suriye'yi Batı hâkimiyetine sokmak mesabesinde olur." Vatan, 29 Kasım 1956.

²⁵¹ Suriye Dışişleri Bakanı Selahaddin el-Bitar, 29 Kasım 1956'daki konuşmasında ayrıca Sovyet silahları meselesine değinerek, "Bu iş ancak ve ancak Suriye'yi ilgilendirir. Biz ordumuzu teçhiz etmek üzere birçok memleketlerle akitler imzaladık. Bize gelmekte olan silahlar daha önce yapmış olduğumuz akitlerin tatbikinden başka bir şey değildir" demiştir. Havadis, 30 Kasım 1956.

²⁵² Milliyetçi Çin Hükümeti'nin davetiyle Formozada'ya (Tayvan) giden Türk Parlamento Heyeti Başkanı Fatin Rüştü Zorlu: "Komünizme olduğu kadar realitelere uymayan tarafsızlık politikasına da muarızız (karşısız)." Vatan, 26 Kasım 1956.

²⁵³ 2 Aralık 1956'da Sarıyar Barajı'nın açılışında dış politikaya ilişkin konuşan Başbakan Adnan Menderes: "Milletimizin kimsenin toprağında gözü yoktur. Başkalarının toprağında olan arzu ve heveslere arkasını çevirmiştir. Memleket sulh ve sükûn içindedir. Fakat bugünkü dünya şartları içinde memleket hudutları dâhilinde sulh ve sükûnu temin etmenini kâfi olmadığı bilinmektedir. Türkiye kolektif emniyet davasının en koyu taraftarlarından birisidir." Yeni Sabah, 3 Aralık 1956.

²⁵⁴ 9 Aralık'ta sınır hattından bildiren Yeni Sabah'tan İlhan Turalı'nın haberinden: "Suriye hükümeti bu aşiretlerin, durum daha büyük bir gerginlik arz etmesi halinde Türkiye tarafını tutarak Suriye askerlerine ateş açmalarından endişe etmiş ve buna mani olmak için yerlerini değiştirmek istemişse de muvaffak olamamıştır. Hudutlarımıza çok bir yerde olan aşiretler, Suriye ile memleketim arasında hudut çizilirken topraklarımızın dışında kalan Türk asıllı kabileler olup halen Urfa, Gaziantep ve Mardin civarından kız alıp vermektedirler." Yeni Sabah, 10 Aralık 1956.

²⁵⁵ "Suriye'de aşiretler, kızıl idarecilere karşı isyan etti", Yeni Sabah, 7 Aralık 1956.

Türkiye ile olan etkileşimleri düşünüldüğünde Şam'ın konuya ilişkin suçlamalarının temelsiz olmadığı anlaşılmaktadır. Sınır hattında konuşlu Türk askeri birimlerinin, “pasavan” olarak bilinen, Türkiye’ye serbestçe giriş-çıkış yapmayı sağlayan belgeye sahip Suriye vatandaşı Türk asıllı kişilerle istihbari ilişki geliştirdiği arşiv belgelerine yansımıştır. Örneğin, 23 Mart 1957’de Hatay sınırındaki “Kasabalılar (Pasavanlı)”, Suriye’deki siyasi ve askeri durum hakkındaki malumatları sınır hattındaki Türk askeri birimlerine aktarırken, askeri birimler de söz konusu gelişmeleri Millî Emniyet Hizmeti’ne rapor olarak sunmuştur.²⁵⁶

Türkiye’nin Suriye sınıra askeri yığınak yaptığı yönündeki suçlamalara karşı bir açıklama yayımlayan Milli Savunma Bakanlığı, 21 Kasım 1956’da başlayan Alacakurt tatbikatı dolayısıyla bölgede yoğun askeri bir hareketliliğin olduğunu belirterek “Bu tedbirler normal zamanlarda yapılması icap eden çalışmalarından ibarettir” demiştir.²⁵⁷ Ancak bu açıklamadan kısa süre sonra, iki ülke askerleri arasında bir kez daha çatışma yaşanmış; olayda bir Suriye askerinin yaşamını yitirdiği, bir askerin ağır yaralandığı, bir diğerrinin de kaybolduğu basına yansımıştır.²⁵⁸ Bu gelişmeleri takiben Şam’da 60 Suriyeli milletvekilinin imzasıyla yayımlanan bir bildiriyle Bağdat Paketi’ne karşı mücadele edileceği ilan edilmiştir.²⁵⁹ Ayrıca 1956’nın son günlerinde Şam hükümeti, aralarında asker ve eski politikacıların da bulunduğu 47 kişiyi darbe girişimi iddiasıyla tutuklamış²⁶⁰ ve İngiltere, Fransa, Türkiye ile Irak’ı bu girişimi desteklemekle suçlamıştır.²⁶¹ Hakkında gıyaben tutuklama kararı bulunan bir isim de eski cumhurbaşkanlarından, darbeci Edip Çiçekli’dir. Söz konusu tarihte ülke dışında bulunan Çiçekli’nin, darbeye liderlik etmek üzere ülkeye döneceği mahkeme tutanaklarına yansımıştır. ABD’nin Yakın Doğu, Güney Asya ve Afrika İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı George Venable Allen, Bakan Dulles’a yolladığı 27 Haziran 1956 tarihli ve “Edip Çiçekli ve Suriye’de darbe olasılığı” konulu muhtıradan, Çiçekli için şu değerlendirmede bulunmaktadır:

²⁵⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 68, Gömlek: 428, Sıra: 10, “Suriye’de meydana gelen olaylarla ilgili istihbarat raporu”, 23 Mart 1957.

²⁵⁷ Havadis, 1 Aralık 1956.

²⁵⁸ Vatan, 10 Aralık 1956.

²⁵⁹ Vatan, 11 Aralık 1956.

²⁶⁰ Yeni Sabah, 23 Aralık 1956.

²⁶¹ Havadis, 28 Aralık 1956.

*“Edip Çiçekli, Suriye'nin sahip olmasını istediğimiz lider tipinin çok altında kalıyor, ancak diğer bazı potansiyel adaylardan daha iyi olabilir. Ayrıca, onun kabul edilebilirliği kısmen arkadaşlarımıza vermeye istekli olacağı taahhütlere göre belirlenecektir.”*²⁶²

ABD Dışişleri Bakanı Danışmanı Herbert Hoover Jr. Şam'daki gelişmelerden haftalar önce Başkan Eisenhower'a İngiliz ve Amerikalı yetkililerin “Suriye ile ilgili bazı operasyonel niyetleri” gizlice tartışmaya başladığını ve CIA'nın “İngiltere, Fransa, Türkiye, İsrail ve Irak'ın (...) ABD'nin Suriye'deki sol eğilimleri kontrol altına almak veya bunlara karşı koymak için alınacak güçlü tedbirlere katılımını ve desteğini memnuniyetle karşılayacaklarını” doğruladığını söylemiştir.²⁶³ Bu, Süveyş Krizi nedeniyle hayata geçirilemeyen ve akabinde Şam tarafından boşa düşürülen CIA-SIS planından (Dağılma Operasyonu/Straggle Operation) sonra da ABD'nin Suriye'yi kontrol altına alma planlarının son bulmadığını göstermektedir. Nitekim aynı dönemde Washington, “zengin petrol bölgesi olan Ortadoğu'yu açık bir komünist taarruzu veya yıkıcı faaliyetlere karşı korumak için”²⁶⁴ yakın zamanda Başkan Eisenhower'ın adıyla bir doktrin ilan edeceğini açıklamıştır.

2.2. EISENHOWER DOKTRİNİ VE KRİZE ETKİSİ

Süveyş Krizi nedeniyle İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki nüfuzlarının azalmasını takiben ABD, yeni bir Ortadoğu politikasıyla bu ülkelerin rolünü üstlenmek için kolları sıvamıştır. Başkan Eisenhower, ismiyle anılan doktrin kapsamında Kongre'den “Ortadoğu'daki Sovyet yıkıcılığına karşı koymak için” Amerikan birliklerini kullanma izni istemiş ve ayrıca Suriye'deki gelişmeleri²⁶⁵ “Rus niyetinin kanıtı”²⁶⁶ olarak göstermiştir.

²⁶² “Memorandum From the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Allen) to the Secretary of State, Washington, June 27, 1956”, FRUS, Near East: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 329, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d329>

²⁶³ Little, a.g.m, s.68-69.

²⁶⁴ Vatan, 31 Aralık 1956

²⁶⁵ “Suriye ordusunun kumandası fiilen Ruslara devrediliyor”, Yeni Sabah, 1 Ocak 1957.

“Suriye'de solcular hâkim: Yeni kabinede beş solcu vekil var”, Yeni Sabah, 2 Ocak 1957.

²⁶⁶ Little, a.g.m, s.69.

Eisenhower, 5 Ocak 1957’de ABD Kongresi’nde yaptığı konuşmada 43 ülkeye karşı taahhüde girişmiş bulduklarını, 29 Ekim’de [1956] Türkiye, Irak, İran ve Pakistan’ın egemenlik ve bağımsızlıklarını garanti ettiklerini belirtmiş ve yeni Ortadoğu planının da “herhangi bir devlet veya devlet grubuna dolaylı ya da dolaysız silahlı bir komünist saldırısına karşı bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını koruyabilmesi için işbirliği ve askeri yardım” teklifi öngördüğünü açıklamıştır.²⁶⁷ Plan kapsamında ayrıca “Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardımda bulunmak” için Kongre’den üç yıl süreyle her yıl 200 milyon dolar harcama yetkisi istenmiştir.

Amiral Arthur Radford, ABD Dışişleri Komitesi’nin 8 Ocak 1957 tarihli gizli oturumunda yaptığı konuşmada; ABD’nin 1956 yılına nazaran askeri sahada SSCB’ye karşı üstünlük elde ettiğini, gerek görüldüğü takdirde Ortadoğu’ya yüklü miktarda asker ve malzeme sevk edebilecek duruma geldiklerini, SSCB’nin Ortadoğu’daki nüfuzlarını ve askeri güçlerini artırmalarına engel olacaklarını söylemiş ve son olarak Batılı devletlerin (İngiltere ve Fransa) Ortadoğu’dan çekilmeleri sonucunda meydana gelen boşluğu doldurmak için “en etkili çare” olarak doktrinin yürürlüğe geçirilmesini öne sürmüştür.²⁶⁸ ABD’nin yeni Ortadoğu planı, 25 Ocak 1957’de Dışişleri Komitesi’nde, 30 Ocak 1957’de Temsilciler Meclisi’nde ve nihayet 5 Mart 1957’de Senato’da kabul edilmiştir.²⁶⁹

ABD, Eisenhower Doktrini’ni Ortadoğu ülkelerine benimsetmek için ilk olarak Suudi Arabistan’a yönelmiştir. 29 Ocak 1957’de ABD’nin davetiyle Washington’a gelen Suudi Arabistan Kralı Suud bin Abdülaziz, bir gün sonra Başkan Eisenhower ile görüşmüştür.²⁷⁰ 7 Şubat 1957’de Irak Veliaht Prensi ve Kral Naibi Abdülillah da Washington’da Kral Suud ile bir araya gelmiş, bu görüşme Suudi Arabistan’ın Bağdat Paktı’na karşı daha makul bir tavır takınacağı şeklinde yorumlanmıştır.²⁷¹ Aynı gün Washington ziyaretine ilişkin basın toplantısı düzenleyen Kral Suud, Eisenhower Doktrini’nin Araplara barış getirmek hedefini güttüğünü ve bu doktrinin Arap devletleri tarafından da kabul edilebileceğini söylemiştir.²⁷²

²⁶⁷ Yeni Sabah, 6 Ocak 1957.

²⁶⁸ Yeni Sabah, 18 Ocak 1957

²⁶⁹ Little, a.g.m, s.69.

²⁷⁰ Hürriyet, 31 Ocak 1957.

²⁷¹ Yeni Sabah, 8 Şubat 1957.

²⁷² Yeni Sabah, 9 Şubat 1957.

Eisenhower Doktrini, başta Türkiye olmak üzere Bağdat Paktı üyesi ülkeler arasında sevinçle karşılanırken,²⁷³ Washington'un çabalarına paralel olarak Ankara da Bağdat Paktı'nı genişletme çabalarını sıklaştırmıştır. Başbakan Menderes, Libya'ya bir ziyaret gerçekleştireceğini 2 Ocak'ta basına açıklamış²⁷⁴ ve söz konusu ziyaret 28 Ocak-1 Şubat 1957 tarihlerinde gerçekleşmiştir.²⁷⁵ Her ne kadar Menderes Libya'da iyi karşılanmış²⁷⁶ olsa da, bu ülkeyi Bağdat Paktı'na katılmaya ikna etmek²⁷⁷ için yapılan ziyaret, istenilen yönde sonuçlanmamıştır. Ziyaretin ardından yayımlanan ortak bildiriye, görüşmelerin, "iki ülke arasındaki mevcut kardeşçe ve dostane münasebetleri daha da takviye ettiği"²⁷⁸ belirtilmekle yetinilmiştir.

5 Ocak 1957'de Başbakan Menderes, Eisenhower Doktrini kapsamında Türkiye'ye "önemli bir mevki" verilmesini ümit ettiklerini belirtmiştir. Menderes'e göre, "istikrar ve milletlerin istiklali gayesini güden Batı devletlerinin siyaseti bakımından Türkiye, bu bölgede büyük ehemmiyet arz etmekte ve bu bakımdan gerek vasıflara haiz bulunmaktadır."²⁷⁹ 10 Ocak 1957'de ABD'nin Ankara Büyükelçisi Fletcher Warren ile Eisenhower Doktrini'ni görüşen Menderes, Türkiye'nin ABD'yi destekleyeceğini ifade etmiştir.²⁸⁰ Bu gelişmeyi takiben 19 Ocak 1957'de Ankara'da toplanan Bağdat Paktı üyesi ülkelerin başbakanları, Eisenhower Doktrini'nin "Ortadoğu'da barışı koruyacak ve komünizmin bu bölgeye sızmasını önleyecek etkili ve yegâne çare" olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır.²⁸¹

SSCB, Mısır ve Suriye, ABD'nin yeni Ortadoğu planına doğrudan karşı çıkarken, Yugoslavya da bu planın bölgedeki vaziyeti büsbütün zorlaştıracığını belirterek eleştirmiştir.²⁸² Sovyetler Birliği'ne göre, "ABD'nin Ortadoğu'daki yegâne amacı İngiliz ve Fransız nüfuzunun sona ermesiyle hâsıl olan boşluğu doldurmak"tır.²⁸³ Ayrıca 20 Ocak 1957'de SSCB ve Çin yaptıkları ortak açıklamayla

²⁷³ Hürriyet, 8 Ocak 1957.

²⁷⁴ Yeni Sabah, 3 Ocak 1957.

²⁷⁵ Hürriyet, 29 Ocak 1957.

²⁷⁶ Yeni Sabah, 2 Şubat 1957.

²⁷⁷ "Diplomat" mahlaslı yazar, "Libya Bağdat Paktı'na girecek mi?", Yeni Sabah, 3 Şubat 1957.

²⁷⁸ Yeni Sabah, 3 Şubat 1957.

²⁷⁹ Yeni Sabah, 6 Ocak 1957.

²⁸⁰ Yeni Sabah, 11 Ocak 1957.

²⁸¹ Yeni Sabah, 20 Ocak 1957.

²⁸² Yeni Sabah, 5 Ocak 1957.

²⁸³ Yeni Sabah, 15 Ocak 1957.

Eisenhower Doktrini'ne tepki göstermiş; Sovyet Başbakanı Nikolay Bulganin ve Çin Başbakanı Çu En-Lay imzalı ortak açıklamada, “Bu doktrin emperyalizmin yeni tezahürüdür” denilmiştir.²⁸⁴ Suriye ve Mısır hükümetleri arasında ise iki ülkenin birleşmesine ilişkin görüşmelere başlanmıştır.²⁸⁵

ABD'nin “tehdit” olarak işaret ettiği ülkelerin başında gelen Suriye, doktrini, Batı'nın bölgeye yeni bir saldırı gerekçesi olarak görmüştür. Suriye Dışişleri Bakanı Selahaddin el-Bitar, “ABD, Arap devletlerinin komünizmi kabul etmeyeceğine emin olmalıdır” demiş ve SSCB-Suriye yaklaşmasının sebebinin Suriye'nin komünizme meyletmesi olmadığını, bu yaklaşmanın, İngiltere-Fransa-İsrail saldırısı karşısında Arap devletlerinin kendilerini güvende hissetmek istemelerinin sonucu gerçekleştiğini savunmuştur.²⁸⁶ El-Bitar ayrıca, “Suriye ve diğer Ortadoğu memleketlerine Sovyetlerin sızmakta olduklarını söyleyenlerin, hakikatte kendilerinin sızabilmeleri için bunu bahane ettiklerini” söylemiştir.²⁸⁷

Şam'dan gelen bu ve benzeri açıklamaların, ne ABD ne de Bağdat Paktı üyesi ülkeler nezdinde bir karşılığı olduğu söylenebilir. Batı çıkarlarını savunmadıkça bölgedeki her ülke, komünist olmasa bile komünizme eğilimi olduğu suçlamasıyla karşılaşmıştır. Örneğin, Ocak 1957'de Bağdat Paktı toplantısı için İstanbul'da bulunan Pakistan Başbakanı Suhaverdi, Mısır'da Komünist Parti'nin lağvedilerek yeraltı teşkilatı mensuplarına şiddetli cezalar verildiğine ilişkin bir soruya, “Bir devlet komünist olmayabilir fakat o tarafa temayülü [eğilimi] bulunabilir. Asıl tehlike bunu gizleyerek, komünist olmadığını ileri sürerek, tedricen komünizmin ağlarına düşmektedir. Düşükten sonra Macaristan'da olduğu gibi kurtuluş yoktur” yanıtını vermiştir.²⁸⁸

Diğer yandan Mısır ve Suriye'nin karşı çıkmasına rağmen ABD'nin yeni Ortadoğu planı Lübnan ve Ürdün üzerinde etkili olmuştur. Aslında Ürdün Kralı Hüseyin, 2 Şubat 1957'de ilk işaret fişegini çakmıştır. Kral Hüseyin bu tarihte Ürdün

²⁸⁴ Yeni Sabah, 21 Ocak 1957.

²⁸⁵ Suriye Başbakanı El-Asali: “Arap bağımsızlığını korumak için Mısır'la birleşmemiz katiyen elzemdır.” Yeni Sabah, 3 Ocak 1957.

²⁸⁶ El-Bitar ayrıca, Eisenhower planına işaret ederek Ortadoğu'da tek taraflı harekete girişecek bir devletin taraftar kazanamayacağını söylemiş ve bu bölge ile ilgili her kararın Birleşmiş Milletler tarafından alınmasını istemiştir. Yeni Sabah, 6 Ocak 1957.

²⁸⁷ Yeni Sabah, 21 Ocak 1957.

²⁸⁸ Yeni Sabah, 24 Ocak 1957.

Başbakanı Süleyman Nabulsi'ye²⁸⁹ gönderdiği mesajda, komünizmin Arap ilkelerine aykırı olduğunu savunmuş “Arap dünyasına komünistlerin sızması karşısında gerekli tedbirlerin alınmasını” istemiş; “Arap milliyetçiliği kisvesi altında bazı kişilerin komünistlerle işbirliği yaptığını” belirterek ülkesinin “komünist ağına düşmesine” müsaade etmeyeceğini açıklamıştır.²⁹⁰

Lübnan Cumhurbaşkanı Kamil Şamun ise Arap devletlerinin bir dönüm noktasına vardığını ve Batı ile Doğu (blokları) arasında bir tercih yapmak zorunda olduklarını savunarak, “Tarafsızlık, memleketi iki devden biri tarafından ezilmek tehlikesine maruz bırakacak büyük bir hayaldir” demiş ve Arap devletlerine de komünizme karşı birleşme çağrısı yapmıştır.²⁹¹

25 Şubat 1957’de Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Ürdün liderlerinin Kahire’de gerçekleştirdiği görüşmede de taraflar, ABD’nin yeni Ortadoğu planına ilişkin net bir tutum belirleyememiştir. Aynı gün ABD Başkanı Eisenhower da herhangi bir Ortadoğu ülkesinin “komünist saldırısına karşı koymak” amacıyla yardım talep etmesi halinde tek başına Amerikan yardımına güvenebileceğini açıklamış ve Ortadoğu ülkelerine tehdit yollu şu mesajı vermiştir: “*Ortadoğu devletleri milli ekonomilerini komünizm tehdidinden uzak bir şekilde bina etmek zorundadırlar. Aksi halde bu tehdit onların bu yolda sarf ettikleri emekleri bir günde heba edebilir.*”²⁹²

Bu dönemde Türkiye’nin de Mısır ve Suriye’yi hedef alan açıklamalarda bulunması dikkat çekicidir. ABD’nin yeni Ortadoğu planının, bölgeye güvenlik ve istikrar getirmek amacı taşıdığını savunan Başbakan Menderes, Amerikan haber ajansı Associated Press’e (AP) verdiği demeçte, “Bizim görüşümüze göre, [Mısır ve Suriye’nin] bu memleketlerin politikaları barış için tehlikeli ve kendi milletleri için de zararlıdır” demiştir.²⁹³ Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Haydar Görk ise son dönemde Ortadoğu’da komünizm tehlikesinin arttığını öne sürerek, “Eisenhower

²⁸⁹ Ulusal Sosyalist Parti’nin (El-Hizb’ul Vatani el-İştiraki) lideri olan Süleyman Nabulsi, ülke tarihinde seçimle işbaşına gelen ilk ulusal hükümeti 1956’da kurmuştur. Bkz. Betty S. Anderson, *Nationalist Voices in Jordan: The Street and the State*, 1. Baskı, University of Texas Press, Austin, 2005, s.170.

²⁹⁰ Yeni Sabah, 3 Şubat 1957.

²⁹¹ Lübnan Cumhurbaşkanı Kamil Şamun’un El-Hadis dergisine verdiği demeç. Yeni Sabah, 17 Şubat 1957.

²⁹² Yeni Sabah, 26 Şubat 1957.

²⁹³ “Mısır ve Suriye zararlı yoldadır”, Yeni Sabah, 7 Şubat 1957.

planının bu tehlikeyi katiyetle önceleyebilecek mahiyette” olduğunu ve “Ortadoğu’da Amerikan müstemlekeçiliğinden [sömürgeçiliğinden] korkmak için hiçbir sebep olmadığını” söylemiştir.²⁹⁴ Washington bu doktrini, asıl olarak Arap ülkelerini kendi tarafına çekmek için hayata geçirirken, Ankara’nın daha çok doktrin kapsamında yapılacak yardımlara vurgu yapması dikkat çekicidir. Menderes’in bu yöndeki açıklamaları sonrası, Türkiye’nin “Eisenhower projesinde Ortadoğu’ya tahsis edilen yardımın büyük kısmını elde edebilmek için” Mısır ve Suriye’yi hedef aldığını belirten Mısırlı liderlerden Enver Sedat, Ankara’nın bu tavrını “Amerika’dan yardım dilenmek” olarak yorumlamıştır.²⁹⁵ Cumhurbaşkanı Bayar, 25 Mart 1957’de ABD’nin Ankara Büyükelçisi Warren ile yaptığı görüşmede, Eisenhower Doktrini kapsamında Suriye ve Mısır’a fayda temin edilmesi halinde “daha fazla şımaracaklarını” belirterek, Şam’da “bugün için görüşülüp karar verilecek bir kuvvet” görmediğini ve ancak sola gitmesi ihtimalinin çok kuvvetli olduğunu söylemiş ve Abdülnasır’ın “uslu oturması için” yaptırımla tehdit edilmesini, aksi halde “Yakın-Şark’ın ve bazı Arap memleketlerinin bir şuriş (karışıklık, kargaşalık) elemanı olarak” kalmaya devam edeceğini vurgulamıştır.²⁹⁶

Eisenhower’ın Ortadoğu Özel Temsilcisi James P. Richards’ın Mart 1957’de bölge ülkelerine yönelik başlattığı ziyaretler, ilk meyvesini Lübnan’da vermiştir. 15 Mart 1957’de Lübnan Dışişleri Bakanı Charles Malik, Richards ile iki gün süren görüşmelerin ardından hükümetinin Eisenhower Doktrini’ni kabul ettiğini açıklamıştır.²⁹⁷ James P. Richards ve beraberindeki heyetin 20 Mart 1957’deki Türkiye ziyareti ise bölge için bir dönüm noktası niteliğindedir. Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes ile ABD heyeti arasındaki görüşmelerin ardından 22 Mart’ta yayımlanan ortak bildiri, “komünist ülkelere gelebilecek bir saldırıya karşı” talep olması halinde Amerikan silahlı kuvvetlerinin yardıma geleceği ve ayrıca saldırıya uğrayan ülkeye askeri ve ekonomik yardımlar yapılacağı belirtilmiştir.²⁹⁸

²⁹⁴ Yeni Sabah, 26 Şubat 1957.

²⁹⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 127, Gömlek: 825 Sıra: 1, “Başbakan Adnan Menderes’in Associated Press Ajansına verdiği beyanat ve bunun üzerine El-Cumhuriye gazetesinde yayınlanan Enver Sedat’ın yazısı”, 9 Şubat 1957.

²⁹⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 40, Gömlek: 236, Sıra: 11, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Amerika Büyükelçisi M. Fletcher Warren ile çeşitli konularda yaptığı görüşmenin metni”, 25 Mart 1957.

²⁹⁷ Hürriyet, 16 Mart 1957.

²⁹⁸ Ortak bildiri: “Komünist memleketlerden birinin silahlı saldırısı karşısında Amerika’nın silahlı kuvvetlerini, saldırıya uğrayan memleketin arzusu üzerine yardıma gönderecektir (...) Komünizmin

DP hükümeti, Türkiye'nin ekonomik açıdan zor günler geçirdiği bu günlerde doktrin kapsamında ABD'den maddi yardım alabileceğini düşünürken²⁹⁹ Richards'tan, "18 memleketi ziyaret ediyoruz ve bu görev için temin edilen fon 200 milyon dolardır. Paylaşıldığın takdirde fazla miktar düşmez"³⁰⁰ açıklaması gelmiştir. Aynı gün ABD, Bağdat Paketi'nin askeri komitesine girme kararı almış ve bu karar, ABD Başkanı Eisenhower ile İngiltere Başbakanı H. MacMillan arasında Bermuda'da yapılan görüşmelerin ardından açıklanmıştır. Eisenhower'ın Ortadoğu Özel Temsilcisi Richards, Ankara'da bulunduğu sırada konuyla ilgili Türk yetkililere bilgi verirken³⁰¹, paketi diğer üyeleri İran, Irak ve Pakistan'a da konuyla ilgili resmi bildirimde bulunulmuştur.

ABD'nin bu kararı paketi üyesi devletler nezdinde fazlasıyla olumlu karşılanmış, hatta Irak hükümeti, ABD'nin en kısa sürede pakta tam üye olması temennisinde bulunmuştur.³⁰² Ancak Washington'da, pakta tam üyelik konusunda ihtilaf yaşandığı bilinmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı, Eisenhower Doktrini'nin amacına ulaşabilmesi için son derece dikkatli hareket edilmesini ve bu arada kati surette Bağdat Paketi'ne tam üye olunmamasını tavsiye ederken, ABD Savunma Bakanlığı "Ortadoğu'da komünist sızmasına karşı daha etkili bir şekilde engel olabilmek için" Bağdat Paketi'ne tam üye olunmasını istemektedir.³⁰³

Suriye, Eisenhower'ın Ortadoğu Özel Temsilcisi Richards ile görüşmeyi reddetmiş³⁰⁴, 31 Mart 1957'de Suriye Başbakanı Sabri el-Asali de ABD'nin Eisenhower Doktrini'ni kabul ettirmek için yapacağı her şeye karşı koyacaklarını açıklamıştır.³⁰⁵ Mısır ise Bağdat Paketi'nin askeri komitesine girme kararı alan ABD'ye tepki göstermiştir. Mısır'ın önde gelen gazetelerinden El-Mısri, ABD'nin bu kararı ile Eisenhower Doktrini ve Bağdat Paketi'nin aynı şeyler olduğunu ilan ettiğini, bunların Mısır ve Arap karşıtı olduğunu, ABD'nin pakta dâhil olarak Ortadoğu'da

bozuk iktisadi durumları istismarını önlemek ve kalkınmayı sağlamak için iktisadi yardımda bulunulacaktır." Yeni Sabah, 23 Mart 1957.

²⁹⁹ Menderes, AP'ye verdiği demeçte, "bölgede öteden beri sulhun bekçiliğini yapan devletler ile istikrarı tehdit edenler"ın olduğunu, Eisenhower planı doğrultusunda yardım yapılacağı zaman ilkinin gözetilmesi gerektiğini söylemiştir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 127, Gömlek: 825 Sıra: 1, 9 Şubat 1957.

³⁰⁰ Hürriyet, 23 Mart 1957.

³⁰¹ Hürriyet, 23 Mart 1957.

³⁰² Yeni Sabah, 24 Mart 1957.

³⁰³ Yeni Sabah, 5 Ocak 1957.

³⁰⁴ Little, a.g.m, s.69.

³⁰⁵ Milliyet, 1 Nisan 1957.

askeri üsler elde etmek istediğini savunmuştur.³⁰⁶ Sovyetler ise bu kararın, “Süveyş Krizi’nin ardından Ortadoğu’da İngiltere ve Fransa’dan doğan boşluğu doldurma amacı güden bir manevra” olduğunu belirterek Washington’a tepki göstermiştir.³⁰⁷

Nisan 1957’ye gelindiğinde Ürdün’de yaşanan iktidar çatışması, Eisenhower Doktrini’nin aradığı ortamı sağlamıştır. Kral Hüseyin ile Başbakan Nabulsi arasında bir süredir devam eden düşük yoğunluklu gerilim, haftalarca sürecektir bir siyasi-askeri krize dönüşmüştür. Kriz, Başbakan Nabulsi’nin 5 Nisan 1957’de Eisenhower Doktrini’ni “yeni biçim bir emperyalizm” olarak niteleyip, Sovyetler Birliği’yle de diplomatik ilişkiler geliştireceklerini açıklamasıyla tetiklenmiştir.³⁰⁸

10 Nisan’da Kral Hüseyin, Başbakan Nabulsi’nin istifasını istemiş ve “Batı emperyalizmiyle olan mücadelemize devam ederken dinimizle uyuşmayan her propaganda ve prensip ile de çarpışmalıyız” diyerek bu hususta Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan’a birer mesaj göndermiştir.³⁰⁹ Kral Hüseyin’in talebi sonrası istifa eden Başbakan Nabulsi, Mısır’ın El-Şaab gazetesine verdiği demeçte, Kral’ın “Amerika ve Batılı devletlerin taraftarlarını tasfiye edeceğine kendisini tasfiye ettiğini” belirtmiş, partisinin desteklemediği bir kabinenin kurulmasına asla müsaade edilmeyeceğini ve Ürdün’ün “tam bir hürriyete” ihtiyacı olduğunu açıklamıştır.³¹⁰ Ürdün’de birçok kentte Batılı devletlere karşı protestolar gerçekleşirken, Mısır ve Suriye Nabulsi’yi desteklediklerini açıklamış, Suriye ayrıca Ürdün sınırına asker göndermiştir. Hâlihazırda Ürdün’de bulunan 3 bin kişilik Suriye kuvvetlerine ilişkin Şam’a bir nota veren Kral Hüseyin, kendisini devirmekle suçladığı bu kuvvetlerin ve Suriye askeri ataşesinin derhal ülkeden çıkmalarını istemiştir.³¹¹ Bu gelişmeleri takiben 14 Nisan’da Ürdün Orduları Başkumandanlığı, Kral Hüseyin’e yönelik bir

³⁰⁶ Yeni Sabah, 24 Mart 1957.

³⁰⁷ Yeni Sabah, 26 Mart 1957.

³⁰⁸ Nabulsi: “Eisenhower’in bizimle işi nedir? Onu kim bekçimiz yapmıştır? Peygamber olarak Allah tarafından mı gönderildi? Dünyanın bu kısmında bizi ihtilaf uçurumuna, istismara ve yeni biçim bir emperyalizme sürükleyecek yeni peygamberlere ihtiyacımız yoktur. Şark ve garpte, nereden gelirse gelsin, kayıtsız şartsız yardımı memnunlukla karşılarız. Fakat Eisenhower’in temsilcisi James P. Richards benden, Ürdün’ün mümessili sıfatı ile komünizmle savaşmaya mutabık olduğumuzu mübeyyin bir vesika imzalamamı isteyip bana 100 milyon dolar vereceğini söylese cevabımız ‘Hayır’ olur. Sadık dostumuz Sovyetler Birliği ile diplomatik heyetler teatisini kararlaştırdık. Fakat komünist değiliz. Bu hükümet ve Ürdün milleti komünist değildirler. Arap’turlar ve Arap kalacaklardır.” Milliyet, 7 Nisan 1957.

³⁰⁹ Bu mesajın ardından Kral Suud’un, Kral Hüseyin’in fikirlerine iştirak ettiği açıklanmıştır. Milliyet, 11 Nisan 1957.

³¹⁰ Milliyet, 14 Nisan 1957.

³¹¹ Milliyet, 16 Nisan 1957.

darbe girişiminin engellendiğini açıklamıştır.³¹² Kral Hüseyin de Genelkurmay Başkanı Ali Ebu Nuvar'ı görevinden alarak yerine Ali Hayari'yi³¹³ atamıştır. Ebu Nuvar ise Suriye'ye sığınmıştır.³¹⁴ Abdülnasır'a yakın bir politika izlemesi ve Sovyetler ile diplomatik ilişkiler kurmak istemesi nedeniyle sık sık Saray'la çatışan Nabulsi'yi istifaya zorlayan Kral Hüseyin, akabinde Arap milliyetçisi Genelkurmay Başkanı Ali Ebu Nuvar'ın darbe girişiminde bulunduğu iddiasıyla ülkede sıkıyönetim ilan ederek iktidarını pekiştirmiştir.³¹⁵ Bu süreçte Kral Hüseyin'in bir dizi hükümet kurdurma girişimi başarısız olmuştur ancak ülkede sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, Amman ve diğer büyük kentlerde Arap Lejyonu askerleri sokaklara hâkim olmuştur. Eski Başbakan Süleyman Nabulsi ise ev hapsine alınmıştır.³¹⁶

28 Nisan 1957'de SSCB'yle diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin beyannameyi imzalamayan Kral Hüseyin, hemen ardından Riyad'a giderek Kral Suud ile anlaşmış ve 29 Nisan'da ABD'nin Amman Büyükelçiliği, Ürdün'e 10 milyon dolarlık yardımda bulunacaklarını açıklamıştır.³¹⁷ Aynı günlerde ABD'nin 6. Filosu da Doğu Akdeniz'de bulunuyordu.³¹⁸ Bu gelişmeler, Mısır-Suriye ekseninin başını çektiği Arap milliyetçiliğine karşı Batı'nın, Arap monarşileri üzerinden bir denge kurmaya çalıştığının göstergesidir. Nitekim 11 Mayıs 1957'de Kral Suud, Suud-Haşimi rekabetini bir kenara bırakarak Bağdat'ı ziyaret etmiştir. Mısır'ın tepkisini çeken bu ziyarette, iki ülke arasındaki başlıca gündemlerden birinin "komünizmle mücadele"³¹⁹ olması dikkat çekicidir. Kral Suud, Bağdat'ın ardından 8 Haziran'da Ürdün'ü ziyaret edecek³²⁰, bu ayın sonlarında ise Ürdün Kralı Hüseyin de Bağdat'a giderek "Irak ve Ürdün'ün Arap topraklarını müdafaada tam bir işbirliği

³¹² Milliyet, 15 Nisan 1957.

³¹³ General Ali Hayari de 20 Nisan 1957'de Ürdün Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa ederek Suriye'den sığınma talep etmiştir. Hayari, günler önce Suriye'ye sığınan bazı Ürdünlü subayların iade edilmesini istemek üzere Şam'da bulunduğu sırada istifasını açıklamıştır.

"Telegram From the Embassy in Jordan to the Department of State, Amman, April 21, 1957", FRUS, Near East: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 27, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d27>

³¹⁴ Anderson, a.g.e, s.183.

³¹⁵ Anderson, a.g.e, s.185.

³¹⁶ Milliyet, 27 Nisan 1957.

³¹⁷ Milliyet, 30 Nisan 1957.

³¹⁸ "Diplomatik çevreler", ABD 6. Filosu'nun bölgedeki varlığının, Ürdün'deki gerginliğin azalmasında rol oynadığını öne sürmektedir. Milliyet, 30 Nisan 1957.

³¹⁹ Milliyet, 12 Mayıs 1957.

³²⁰ Milliyet, 9 Haziran 1957.

yapacağı” konusunda anlaşacaktır.³²¹ Aynı dönemde Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli de Kahire’ye giderek Abdülnasır’la bir araya gelmiştir.³²²

Ürdün’de yaşananlar, bölgede yükselen milliyetçi dalganın iktidarlarına mal olabileceği endişesiyle Arap monarşilerini korkuturken, Batı yanlısı Arap hükümetlerinde de paniğe yol açmıştır. Eisenhower Doktrini’ni kabul eden Lübnan’da yaşanan hükümet karşıtı protestolar da buna işaret etmektedir. 30 Mayıs 1957’de başkent Beyrut’ta, solcu muhalefet partilerinin öncülüğünde gerçekleşen protestolara yönelik kolluk kuvvetlerinin müdahalesi sonucu 8 kişi hayatını kaybetmiş, çok sayıda kişi de yaralanmıştır.³²³ Suudi Arabistan ve Ürdün’ün bu süreçte Irak’la beraber hareket etmesinin ardından, tarafların Bağdat Paktı’na karşı tutumunu değiştirdiğine ilişkin iddialar da basında yer almıştır.³²⁴ Söz konusu gelişmeler Suudi Arabistan ve Ürdün’ün Bağdat Paktı’na üye olmasıyla sonuçlanmamıştır; ancak başta Türkiye olmak üzere pakt üyesi ülkeler Arap monarşileri arasındaki bu görüşmeleri memnuniyetle karşılamıştır. Başbakan Menderes, 3 Haziran 1957’de Irak’ta toplanan Bağdat Paktı Vekiller Konseyi’nde yaptığı konuşmada, “Son zamanlarda Arap camiası içinde zuhur eden müsait gelişmeleri büyük bir memnuniyet ve inşirahla karşılıyoruz. Bu gelişmelerin devam etmesi ve müşterek ideallerimizin tahakkuku uğrunda gayretlerimizi birleştirmemiz en aziz emelimizdir” demiştir.³²⁵

2.3. “ARMA” (WAPPEN) OPERASYONU

Ürdün’de sükûnetin sağlanmış olması ve bu süreçte Arap monarşilerinin birlikte hareket etmiş olmasından memnun olan ABD’nin, beri yanda hem SSCB’yle artan ilişkileri hem de Ürdün krizinde rol oynadığı gerekçesiyle Suriye’ye duyduğu rahatsızlık artmıştır. Başkan Eisenhower, Suriye’de de “mucizevi bir istikrar”

³²¹ Milliyet, 25 Haziran 1957.

³²² Milliyet, 9 Haziran 1957.

³²³ Milliyet, 31 Mayıs 1957.

³²⁴ Milliyet, 18 Mayıs 1957.

³²⁵ Milliyet, 4 Haziran 1957.

sağlanması halinde, “ABD’nin bu sorunlu bölgede barışı tesis etme çabasında uzun bir yol kat edeceğine”³²⁶ inanıyordu.

Suriye, Ürdün’de krizin sürdüğü günlerde bu ülkeyle olan sınırına asker yığmakla suçlanırken, Batı yanlısı komşularını da (Türkiye ve İsrail) kuzey ve güney sınırlarına yığınak yapmakla suçlamıştır. 7 ve 9 Mayıs 1957 tarihlerinde Suriye Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin sınır hattına askeri yığınak yaptığını ve bunun “iki ülkenin ilişkilerini kötü etkileyeceği” uyarısında bulunmuştur.³²⁷ Bu arada 4 Mayıs 1957’de Suriye’de yapılan ara seçimlerde Baas Partisi’nden üç adayın milletvekili seçilmesi, Washington nezdinde “Batı yanlısı ve ılımlı unsurların” ülkede zemin kaybetmesi şeklinde yorumlanmıştır.³²⁸ Suriye’deki egemen unsurların “Sovyet hâkimiyetine boyun eğdiği”ni düşünen ABD, Sovyetler Birliği ve komünizmden şüphe eden ordu unsurları, bazı büyük toprak sahibi aileler, bazı Müslüman ve Hıristiyan dini liderler ve iş insanlarını bu ülkedeki “direniş merkezleri” olarak tarif etmiştir.³²⁹ Ancak ABD’ye göre, muhalefette “ne yetkin ve cesur bir liderlik ne de fedakârlık ve sıkı çalışma ruhu” vardı.

ABD’li yetkililer bu dönemde, bir yandan Şam’daki hükümet temsilcileriyle iki ülke arasındaki “çözülmemiş sorunları” görüşürken³³⁰, diğer yandan da Şam’daki hükümeti devirmek için Suriye ordusu mensuplarıyla gizli temaslarda bulunuyorlardı.³³¹ Bu noktada, Suriye Dışişleri Bakanı Selahaddin el-Bitar’ın, 24 Haziran 1957’de ABD’nin Şam Büyükelçisi James S. Moose Jr. ve beraberindeki heyetle yaptığı görüşmede, ülkesinin izlediği dış politikaya ilişkin yaptığı vurgulara değinmekte fayda var. Görüşmeye ilişkin yayımlanmış ABD Dışişleri belgelerine göre, El-Bitar, Washington’un “Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlığını korumayı vurgulamasına” rağmen, “Arapların bağımsız bir dış politika arzusunu anlamadığını”

³²⁶ Little, a.g.m, s.70.

³²⁷ Suriyeli yetkililer, “Eğer emperyalist kuvvetleri ile müttefikleri bu yığınaklar vasıtasıyla Suriye’ye karşı kötü niyetlerini açıklıyorlarsa mesele uluslararası neticelere yol açacaktır” demiştir. Milliyet, 10 Mayıs 1957.

³²⁸ “Telegram From the Embassy in Syria to the Department of State, Damascus, May 17, 1957”, FRUS, Near East: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 351, Erişim: 14 Nisan 2021, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d351>

³²⁹ FRUS, a.g.k, Erişim: 14 Nisan 2021, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d351>

³³⁰ “Despatch From the Embassy in Syria to the Department of State, Damascus, July 15, 1957”, FRUS, Near East: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 353, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d353>

³³¹ Patrick Seale, The Struggle for Syria: A study of post-war Arab politics, 1945-1958, 1. Basım, Oxford University Press, 1965, s.294.

savunmuştur. El-Bitar, ABD'nin, Arap milliyetçiliğini komünizmle eşitlediğini, “her şeyi ya komünist yanlısı ya da Batı yanlısı” olarak nitelendirdiğini, “üçüncü bir yol” olduğunu ise fark edemediğini belirtmiş ve eklemiştir: “ABD, yalnızca komünist bir tehdit olduğunu kabul ediyor; Siyonist ve emperyalist tehditleri ise görmezden geliyor.”³³²

Temmuz ayı sonlarında Suriye Savunma Bakanı Halid el-Azm'ın Moskova'yı ziyaret etmesi ve 6 Ağustos 1957'de iki ülke arasında geniş kapsamlı bir ekonomik-askeri anlaşma imzalanmasının ardından ABD harekete geçmiştir.³³³ Hâlbuki bu anlaşma, son iki yılda SSCB-Suriye ilişkilerinin büyümesi için doğal bir doruk noktasıydı. Batılıların artan baskılarına karşı birçok kez Suriye'nin yanında yer alan Sovyetler Birliği, hem 1955'te Bağdat Paketi'nin kurulması sürecinde komşularından gelen baskı karşısında hem de 1956'daki Süveyş Krizi sırasında, herhangi bir saldırıya uğraması halinde Suriye'nin yanında olacağı mesajını vermişti.³³⁴

CIA ajanı Kermit “Kim” Roosevelt tarafından organize edilen ve kod adı “Arma” (Wappen) olan operasyon kapsamında CIA ajanı Howard E. “Rocky” Stone, üç ay boyunca Suriye ordusu içindeki muhaliflerle bir darbe planlamıştır.³³⁵ Operasyonun odağında iki Suriyeli isim vardı: Eski Suriye Cumhurbaşkanı Edip Çiçekli ile eski polis şefi ve aynı zamanda Suriye'nin Roma'daki askeri ataşesi Albay İbrahim el-Hüseyni.³³⁶ Bu isimlerin, darbe girişimine öncülük etmek üzere gizlice Beyrut'tan Şam'a geçirilmesi planlanmıştır. Ancak ABD'nin temasa geçtiği bazı Suriyeli subaylar aracılığıyla Suriye istihbaratı bu girişimden önceden haberdar olmuş³³⁷, bu subaylar komployu planlayan CIA ajanlarının adlarını ve verdikleri paraları Es-Serrac'a teslim etmişlerdir.³³⁸ 12 Ağustos 1957'de Şam Radyosu, Suriye askeri makamlarının, “Suriye'nin bağımsız Arap siyasetini değiştirmek ve şimdiki rejimini devirmek maksadıyla hazırlanmış bir komployu meydana çıkardıklarını”

³³² “Despatch From the Embassy in Syria to the Department of State, Damascus, July 15, 1957”, FRUS, Near East: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 353, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d353>

³³³ Saunders, a.g.e, s.61.

³³⁴ Ro'i, a.g.e, s.227.

³³⁵ Little, a.g.m, s.71.

³³⁶ Blum, a.g.e, s.87.

³³⁷ Seale, a.g.e, s.294.

³³⁸ John Prados, Safe for Democracy: The Secret Wars of the CIA. Chicago, Ivan R. Dee Publisher, 2006, s.257.

açıklamıştır.³³⁹ Suriye ordusu, ABD'nin Şam Büyükelçiliği'nin etrafını sarmış ve üç ABD'li “diplomat”, rejimi devirmek için bir komplo hareketinde rol oynadıkları gerekçesiyle Suriye tarafından sınır dışı edilmiştir: CIA ajanlarından Howard Stone “ikinci kâtip”, Frank Jeton “viskonsül” görevindeydi³⁴⁰; üçüncü isim ise büyükelçiliğin askeri ataşesi Albay Robert W. Molloy'dur. Aynı günlerde Sovyetler de olası bir “emperyalist müdahale” karşısında Suriye'ye yardım edeceklerini açıklamıştır.³⁴¹

Bu gelişmeleri takiben Suriye'de özellikle askeri kademede bir dizi değişikliğe gidilmiştir. “ABD komplosu”nda dahil olduğu düşünülen çok sayıda isim tutuklanmış, birçok subay tasfiye edilmiş³⁴² ve Suriye Genelkurmay Başkanı Tevfik Nizamettin de istifa etmiştir. Tevfik Nizamettin'in istifasını duyuran Suriye Başbakanı Sabri el-Asali, komplo da yer aldığı gerekçesiyle Roma askeri ataşesi İbrahim el-Hüseyni'nin de görevden alındığını açıklamıştır.³⁴³ Suriye Genelkurmay Başkanlığı görevine ise Afif el-Bizri atanmıştır.³⁴⁴ ABD'nin “komünist” olarak nitelendirdiği El-Bizri'nin Suriye ordusunun başına geçmesi, hem Batılı devletleri hem de Türkiye³⁴⁵ ve Irak başta olmak üzere Batı yanlısı bölge ülkeleri tarafından endişeyle karşılanmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 19 Ağustos 1957 tarihli, “çok gizli” ibareli günlük özetine göre; Lübnan, Ürdün, Irak, Türkiye ve Suudi Arabistan hükümetleri Suriye'deki gelişmelerle ilgili ciddi endişeler dile getirmiştir.³⁴⁶ Bu “endişe” ile ne kastedildiğini Eisenhower'in anılarından anlamamız mümkündür: “Arap ülkeleri de dâhil olmak üzere Suriye'nin komşuları, Suriye'deki mevcut rejimin gitmesi gerektiği sonucuna vardı; aksi takdirde komünistlerin [rejimi] ele geçirmesi yakında tamamlanacaktır.”³⁴⁷

³³⁹ Milliyet, 13 Ağustos 1957.

³⁴⁰ Matthew Jones, “The ‘Preferred Plan’: The Anglo-American Working Group Report on Covert Action in Syria, 1957”, Intelligence and National Security, Cilt 19, Sayı 3, (2004), s.404.

³⁴¹ SSCB'nin Şam Büyükelçisi Sergei Nemchina, “Suriye, emperyalistlerin müdahalesine maruz kalacak olursa Rusya'nın yardımına geleceği” şeklindeki haberleri teyit etmiştir. Milliyet, 14 Ağustos 1957.

³⁴² Seale, a.g.e, s.291.

³⁴³ Ayın Tarihi, 15-16 Ağustos 1957.

³⁴⁴ Zafer, 17 Ağustos 1957.

³⁴⁵ 19 Ağustos 1957'de Türkiye'deki birçok gazete “Suriye ordusu kızıkların eline geçti”, “Suriye'de idare komünistlerde” vb. manşetlerle çıkmıştır.

³⁴⁶ “Daily Top Secret Summary, Washington, August 19, 1957”, FRUS, Near East: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 358, Erişim: 14 Nisan 2021,

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d358>

³⁴⁷ Little, a.g.m, s.72.

21 Ağustos 1957'de Amerikan haber ajansı AP, "Suriye'de Sovyet taraftarı komünist subayların iktidarı ele almalarıyla neticelenen" olaylara ilişkin haberinde, Türkiye'nin, güney sınırlarındaki bir ülkenin "Sovyet komünizminin askeri ve siyasi üssü haline gelmesini" hoş karşılamayacağını yazmış ve şiddetli bir reaksiyon göstermesinin beklendiğini vurgulamıştır.³⁴⁸

2.4. TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ

Suriye'de akamete uğrayan "ABD komplosu"nun ardından 20 Ağustos 1957'de ABD'nin Ankara Büyükelçisi Warren ile görüşen Başbakan Menderes, mevcut durumda Washington'un "kesin bir tutum ve kararlar" almaması halinde hiçbir şey yapılamayacağını söylemiş ve "Ne yazık ki şimdi Suriye'nin bir Sovyet uydusu haline geldiğini görüyoruz. Belki de bu tehlikeli, talihsiz durumla ilgili bir şeyler yapmamız için az zamanımız kaldı" demiştir.³⁴⁹ Menderes'in ayrıca, Arap monarşilerine nazaran "tehdit" seviyesini daha da büyüttüğü görülmektedir:

*"Bugünden bakınca Suriye'yi SSCB'nin bir parçası olarak kabul etmek hata değil. Bu nedenle de Suriye'yle baş etmek SSCB'yle baş etmek anlamına gelecektir. Tehlike o kadar büyük ki Suriye, açıkça ve tehlikeli biçimde, ABD'nin bu bölgedeki prestijini ortadan kaldırmak amacıyla, ABD'ye meydan okumakta tereddüt etmeyecektir."*³⁵⁰

ABD'nin bu çağrıya yanıt vermemesi halinde herhangi bir şekilde hamle yapamayacaklarını belirten Menderes, son olarak "uygun tedbirleri alabilmek için", Washington'dan "kati karar" beklediklerini vurgulamıştır.³⁵¹ Menderes'in çabaları kısa sürede sonuç vermiş, ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Loy W. Henderson ve beraberindeki heyet ile Ürdün ve Irak kralları İstanbul'da bir araya gelmiştir. 24 Ağustos 1957'de Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, Irak

³⁴⁸ Milliyet, 22 Ağustos 1957.

³⁴⁹ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, August 21, 1957", FRUS, Near East: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 362, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d362>

³⁵⁰ FRUS, a.g.k, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d362>

³⁵¹ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, August 21, 1957", FRUS, Near East: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 362, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d362>

Kralı Faysal, Irak Velihaht Prensi Abdülillah, Ürdün Kralı Hüseyin ve ABD Dışışleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Loy W. Henderson ve ABD'nin Ankara Büyükelçisi Warren şale Köşkü'nde "Suriye meselesi"ni görüşmüşlerdir.³⁵²

ABD Dışışleri belgelerine göre, İstanbul'daki toplantılarda, Suriye yönetimine karşı diplomatik faaliyetlerden sürgündeki Suriyeli liderlerin kullanılmasına, Irak, Ürdün ve Suriye'nin askeri güçlerinin değerlendirilmesine ve hatta "tahammül edilemez bir provokasyon durumunda" paramiliter eylem gerekebileceğine kadar birçok olasılık konuşulmuştur.³⁵³ Henderson da Suriye'deki durumun "tüm özgür dünyanın güvenliği için bir tehdit" olduğu sonucuna varmıştır.³⁵⁴ İstanbul toplantıları sonrası Sovyetler, ABD'yi Suriye'ye yönelik doğrudan müdahaleye hazırlanmakla suçlamış, Mısır da benzer bir suçlamada bulunarak "darbeler konusunda uzman" olan Henderson'un Suriye'nin tecrit edilmesi ve kuşatılmasını planladığını öne sürmüştür.³⁵⁵ Moskova radyosunun 25 Ağustos 1957'deki Arapça yayınında İstanbul'daki toplantılara tepki gösterilmiş ve toplantıların "Suriye'nin bağımsızlık yolundaki ilerleyişini durdurmak için planlar hazırlamak" amacı taşıdığı savunulmuştur.³⁵⁶

ABD "komplosu"nun açığa çıkarılmasından kısa süre sonra, 18 Ağustos'ta ani olarak Kahire'ye giden Suriye Cumhurbaşkanı şükrü el-Kuvvetli, 25 Ağustos 1957'de Mısır'la birlikte "emperyalistlerden gelen her türlü baskıya karşı koyacağını" açıklamış, Suriye Genelkurmay Başkanı Afif el-Bizri ise Lübnan basınına verdiği demeçte, kendileri için asıl tehlikenin Siyonizm olduğunu vurgulamıştır:

"Bizi ortadan kaldırıp yerimize Siyonizm'i kurmak isteyen birtakım kuvvetlere karşı ölüm kalım mücadelesine girişmiş bulunuyoruz (...) Komünizm bizim

³⁵² Vatan, 25 Ağustos 1957.

³⁵³ "Telegram From the Consulate General in Istanbul to the Department of State, Istanbul, August 26, 1957", FRUS, Near East: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 373, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d373>

³⁵⁴ George Kirk, "The Syrian Crisis of 1957-Fact and Fiction", Royal Institute of International Affairs, Cilt 36, Sayı 1 (Ocak 1960), s.58.

³⁵⁵ Seale, a.g.e, s.296.

³⁵⁶ Vatan, 26 Ağustos 1957

güvenliğimiz açısından Siyonizm kadar büyük bir tehlike arz etmiyor. Evvela Siyonizm ile mücadele etmemiz şarttır.”³⁵⁷

Devam eden günlerde yaşananlar, tam da İstanbul toplantılarında dile getirilen “olasılıklar”dan bazılarının hayata geçirilmesi şeklinde cereyan etmiştir. “ABD komplosu”nda yer aldığı gerekçesiyle görevden alınıp hakkında tutuklama kararı verilen Suriye’nin eski Roma askeri ataşesi Albay İbrahim el-Hüseyini, 6 Eylül 1957’de Türkiye’ye gelmiştir.³⁵⁸ Dönemin basınına göre, “Türkiye’ye iltica eden Şam hükümetine muhalif Hür Suriyeliler” bir komite kurmak üzereydi ve Albay El-Hüseyini de bu amaçla İstanbul’da bulunuyordu. Suriye’de darbe girişimi iddiasıyla tutuklanan veya kaçak durumda olan, aralarında eski Cumhurbaşkanı Edip Çiçekli’nin de bulunduğu 47 kişiden 41’ine Mart 1957’de idam, müebbet hapis ve 20 yıl hapis cezaları verilmiş ve bu isimlerden eski Dışişleri Bakanı Mikail İlyan, eski Milli Savunma Bakanı Hasan el-Atraş, Edip Çiçekli’nin akrabası Yüzbaşı Salah Çiçekli Türkiye’ye sığınmıştı.³⁵⁹ Sovyetler ve Suriye, Türkiye’yle yaşanan kriz boyunca birçok kez, İstanbul’daki Suriyeli muhaliflerin “Türk makamlarının himayesi altında zararlı faaliyette buldukları”na ilişkin açıklamalarda bulunmuşlardır.

Ancak ABD’nin Suriye’deki duruma ilişkin 3 Eylül 1957 tarihli “Ulusal İstihbarat Tahmini” raporuna göre, ülke içindeki sivil veya askeri hiçbir muhalefet grubunun iktidara “etkili bir şekilde” meydan okuması olası değildi.³⁶⁰ Raporda, bazı muhalif grupların dış müdahale umabileceği belirtilse de Suriyelilerin olası İsrail ya da Türkiye müdahalesine karşı çıkacağı da tahmin edilmektedir. Henderson ile görüşen Ürdün Kralı Hüseyin, Türkiye’nin savaşa katılmaması gerektiğini ancak diplomatik destek verebileceğini belirterek, “Türklerin Arap dünyasındaki düşmanlıklara karışması akıllıca olmaz” demiştir.³⁶¹ Ayrıca Suriyeli muhaliflerin çok

³⁵⁷ Milliyet, 26 Ağustos 1957.

³⁵⁸ Milliyet’ten Sami Kohen’in haberine göre, “Batı düşmanı Suriye hükümetinin azlettiği” Albay İbrahim el-Hüseyini, Türkiye’de bulunan Suriyeli siyasi mültecilerle görüşmek için İstanbul’a geldi. Milliyet, 7 Eylül 1957.

³⁵⁹ Yeni Sabah, 6 Mart 1957.

³⁶⁰ “Special National Intelligence Estimate, Washington, September 3, 1957”, FRUS, Near East: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 383, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d383>

³⁶¹ “Telegram From the Consulate General in Istanbul to the Department of State, Istanbul, August 25, 1957”, FRUS: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 372, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d372>

azının Türkiye'nin öncülüğündeki bir müdahaleye katılabileceği, bir ya da daha fazla Arap devletinin müdahalesinin³⁶² ise “tercih edilebilir” olacağı vurgulanmıştır. ABD'li yetkililere göre de Suriye'ye yönelik olası bir dış müdahalenin Türkiye tarafından değil, Suriye'nin Arap komşuları tarafından yapılabilirdi.³⁶³ Yine bu süreçte Amerikan ve İngiliz yetkililer, Washington'da gizli bir çalışma grubu kurarak Suriye meselesine “çözüm” bulmaya çalışmıştır. Anglo-Amerikan Çalışma Grubu'nun Suriye'ye ilişkin hazırladıkları gizli eylem raporunda, muhalefetin “Özgür Suriye Komitesi” adıyla bir araya getirilmesinden Es-Serrac, El-Bizri ve Bektaş'a yönelik suikastlara; paramiliter grupların desteklenmesinden sabotaj amacıyla komşu ülkelerden Suriye'ye sızmaya; aşiretlerin kırsalda, Müslüman Kardeşler'in de Şam'da ayaklanmasını sağlamaya kadar biz dizi müdahale planı sıralanmıştır.³⁶⁴ Rapora göre, operasyonun güvence altına alınması için Türk askeri desteğinin hazır olması gerekliydi, Ankara'nın tek taraflı müdahalesi ise ancak “son çare” olarak düşünülebilirdi.³⁶⁵ CIA ajanı Kim Roosevelt özellikle, Suriye askeri istihbaratının başındaki Abdülhamid es-Serrac'ı “Şam'ın en güçlü adamı” olarak tanımlıyordu.³⁶⁶ 7 Eylül 1957'de ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Henderson ve bazı askeri yetkililerin katılımıyla Beyaz Saray'da yapılan toplantıda Başkan Eisenhower, bu süreçte “cihadi” öne çıkarmaları gerektiğini belirtmiş ve Kral Suud'un Washington ziyaretinden sonra tüm Arapları komünizme karşı çıkmaya çağırdığını hatırlatmıştır.³⁶⁷ Aynı gün Eisenhower, Şam yönetimine seslenerek, “uluslararası komünizmin Suriye'yi saldırı hareketlerine zorlayacağından korkan Arap komşularının bu endişelerini yok etmesini” istemiştir.³⁶⁸

Suriye'de 1950'lerin başından itibaren Müslüman Kardeşler ve Baas Partisi üyeleri arasında, dinin toplumdaki rolüne ilişkin anayasal tartışmalardan hareketle

³⁶² Irak'ta monarşinin yıkıldığı 1958 devriminin ardından tutuklanan Genelkurmay Başkanı Yardımcısı Gazi el-Dağistani, mahkemedeki savunmasında, 1957'de Nuri Said Paşa'nın kendisine Suriye'ye yönelik Irak destekli darbe planlarını gösterdiğini açıklamıştır. Seale, a.g.e, s.297.

³⁶³ Sever, a.g.e, s.187.

³⁶⁴ Jones, a.g.m, s.409.

³⁶⁵ Jones, a.g.m, s.406.

³⁶⁶ Weiner, a.g.e, s.138.

³⁶⁷ “Memorandum of a Conversation With the President, White House, Washington, September 7, 1957”, FRUS: Jordan-Yemen, 1955-1957, Cilt XIII, Document 388, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d388>

³⁶⁸ Milliyet, 8 Eylül 1957.

yoğun siyasi çatışmalar yaşanmıştır.³⁶⁹ Bu dönem ayrıca, ülkede dış politika konularının iç siyasete yoğun etkisinin olduğu bir dönemdi; Suriye'nin Bağdat Paketi'ne karşı tavır almasında Baas Partisi ve Suriye Komünist Partisi birlikte hareket ederken, Müslüman Kardeşler Mısır ve Irak yanlısı güçler arasında, ince bir çizgide yürümeye çalışmıştır.³⁷⁰ 1955 ve 1956'da Halep, Humus, Şam ve Dera kentleri Müslüman Kardeşler destekçileri ile Baas destekçileri arasındaki sokak çatışmalarına sahne olurken, 4 Mayıs 1957'deki ara seçimlerde galip gelen Baas adaylarının karşısında da Müslüman Kardeşler'in adayları vardı.³⁷¹ Tarık Ali, 1950'lerde Vahhabilik, Mevduci'nin Cemaat-i İslami'si ve Müslüman Kardeşler'den müteşekkil bir "İslamcı üçgen" kurulduğunu ve İslamcı söyleme hâkim olan bu üç grubun, Washington tarafından "İslam dünyasında komünizme ve radikal milliyetçiliğe karşı asli ideolojik kale" olarak görüldüğünü belirtmektedir.³⁷² Rus siyasetçi Yevgeni Primakov ise CIA'nın 50'li yıllarda, Suudi Arabistan'ın petrol ve doğalgaz şirketi Aramco'nun yardımıyla bu ülkenin doğusunda, "gerektiğinde eylemlerde kullanılacak küçük İslami gruplardan oluşan bir ağ kurduğunu" öne sürmektedir.³⁷³

Ancak süreç, Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığmasıyla bu iki ülke arasındaki bir krize dönüşmüştür.³⁷⁴ 10 Ekim 1957'ye gelindiğinde sınır hattına konuşlandırılan askerlerin sayısı 37 bine ulaşacaktır.³⁷⁵ Ankara'nın Şam'a baskı oluşturmak amacıyla attığı adım, kısa sürede uluslararası bir boyut almıştır. Bu süreçte Sovyet basını, Türkiye'nin Suriye ile olan sınırlarına askeri yığınak yaptığını sıklıkla işlemiş³⁷⁶, Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko da "Türkiye, Amerika'nın Suriye'ye yaptığı tehditlere alet olmakta ve Eisenhower Doktrini'ni destekleyenler tarafından Ortadoğu'da polis rolü oynamaya teşvik edilmektedir" demiş ve olası bir asker müdahale halinde Türkiye'nin kendini "uçurumda

³⁶⁹ Raphael Lefevre, *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*, 1. Basım, New York, Oxford University Press, 2013, s.44.

³⁷⁰ Joshua Teitelbaum, "The Muslim Brotherhood and the 'Struggle for Syria', 1947–1958 Between Accommodation and Ideology", *Middle Eastern Studies*, Cilt 40, Sayı 3, (Mayıs 2004), s.152.

³⁷¹ Teitelbaum, a.g.m, s.154.

³⁷² Tarık Ali, *Fundamentalizmler Çatışması* (Çev. Abdullah Yılmaz), 1. Basım, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s.236.

³⁷³ Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu* (Çev. Olga Tezcan), 2. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s.128.

³⁷⁴ Sever, a.g.e, s.190.

³⁷⁵ Sever, a.g.e, s.191.

³⁷⁶ Zafer, 11 Eylül 1957

bulacağını” söylemiştir.³⁷⁷ ABD ve NATO ise Türkiye’ye desteğini açıklamıştır. NATO Genel Sekreteri Paul-Henri Spaak, Suriye’nin saldırısına maruz kaldığı takdirde Türkiye’yi savunacaklarını söylemiş, ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Robert Murphy de ülkesinin kuvvete kuvvetle karşılık vereceğini belirterek bu hususta Suriye ve SSCB’nin uyarıldığını açıklamıştır.³⁷⁸

Demeç “savaşı”, eylül ayı boyunca sürmüştür. Sovyet Başbakanı Nikolay Bulganin, “ABD tarafından planlanan bir saldırı için” Türkiye’nin Suriye sınırına asker yığdığını ve yapılacak bir askeri harekâtın dünya savaşına yol açabileceği konusunda Başbakan Menderes’i uyarmıştır.³⁷⁹ Suriye Dışişleri Bakanı Selahaddin el-Bitar da Türk ordusunun Suriye’ye saldırmayacağına dair Ankara’nın teminat verdiğini açıklamış³⁸⁰ ancak yaşanan olayları “hayretle” takip ettiklerini belirtmiştir.³⁸¹

Suriye’yi yakından takip ettiklerini belirten Başbakan Menderes ise tansiyonu yükselten açıklamalarda bulunmuştur. Bu ülkedeki durumun, “Yakındoğu’nun huzur ve güvenliğini tehdit edici” bir hal aldığını söyleyen Menderes, bu ülkeyle uzun bir ortak sınıra sahip olunması ve son gelişmelerin Türkiye’yi milli güvenliği açısından “son derece müteyakkız olmaya” sevk ettiğini söylemiştir. Suriye’nin herhangi bir tehdide maruz kalmadığını savunan Menderes’e göre; *“kendisinin hiçbir zaman kullanmayacağı miktarlara kadar varan silah ithal etmek ve yıkıcı faaliyetlere memleketi zemin ve vasat haline getirmek hususunda tereddütsüz teşebbüslere girişmesiyle vukua gelen son inkişafarla, Suriye, aksine olarak ilk önce komşuları sonra da büyük Orta Şark’ı tehdit edici bir manzara arz etmeye başlamıştır.”*³⁸² Menderes’in bu çıkışıyla aynı günlerde ABD Savunma Bakanlığı, NATO çerçevesi

³⁷⁷ Zafer, 12 Eylül 1957.

³⁷⁸ Vatan, 10 Eylül 1957.

³⁷⁹ 13 Eylül’de SSCB’nin Ankara Büyükelçisi tarafından Menderes’e verilen Bulganin imzalı mektuptan: “Suriye’ye karşı bir askeri harekât başlar ve Ortadoğu’da savaş çıkarsa, böyle bir saldırıya katıldığı için Türkiye hiç şüphesiz zararlı çıkacak ve bu bölgedeki durumu da muhakkak zayıflayacaktır.” Milliyet, 15 Eylül 1957.

³⁸⁰ El-Bitar ayrıca, Türk ordusunun, sınırları dâhilinde her sene yapmakta olduğu normal manevralarını tekrarlamakta olduğunu Suriye hükümetine bildirdiğini belirtmiştir. Vatan, 15 Eylül 1957.

³⁸¹ 20 Eylül 1957’de ABD ziyareti nedeniyle Türkiye’de aktarma yapan Suriye Dışişleri Bakanı Selahaddin el-Bitar’ın, Yeşilköy Havalimanı’nda gazetecilere yaptığı açıklamadan: “Türkiye ile dost olmak istiyoruz. İki komşu memleket olarak dostluğumuzu artırmamız gerekir. Biz kendi hesabımıza Soğuk Savaş dışında kalabilmek için uğraşyoruz. Türkiye’nin Amerikan yardımı ile silahlanmasından endişe duymuyoruz. Ancak hadiseleri hayretle takip ediyoruz.” Milliyet, 21 Eylül 1957.

³⁸² Zafer, 25 Eylül 1957.

dâhilinde 8000 Amerikan deniz piyadesinin Türk kuvvetleriyle beraber Doğu Akdeniz’de manevralar yaptıklarını açıklamıştır.³⁸³

Başbakan Menderes’e tepki gösteren Suriye Dışişleri Bakanlığı, Ankara’yı “Suriye’nin iç işlerine müdahale etmek” ile suçlamış ve Türkiye’nin, “emperyalist kuvvetlerin Suriye aleyhine açmış oldukları kesif kampanyaya” katıldığını savunmuştur.³⁸⁴

Bu dönemde, Ankara’nın bölgedeki bazı müttefiklerinin, Suriye’ye yönelik tek taraflı bir Türk müdahalesi konusunda kuşkuları olduğu anlaşılmaktadır. 24 Eylül 1957’de Cumhurbaşkanı Bayar ile görüşen İran’ın Ankara Büyükelçisi Ali Mansour, SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Mareşal Kliment Vorosilov’un 18 Eylül’de İran Şahı’na iletmiş mektupta “Yakın ve Ortaşark’ta mevcut kritik duruma ve bilhassa garp devletleri tarafından bu bölgede takip edilen politikaya ve bu meyanda Suriye hududu boyunca toplanan Türk askeri kuvvetlerine muvazi olarak Amerikan harp gemilerinin toplarının Suriye için teşkil ettiği tehlide” atıfta bulunulduğunu belirtmiş ve “Vorosilov’a verilecek cevapta, sadece her sene yapılan mutad manevralardan bahis Türkiye Milli Müdafaa Vekâleti’nin tebliğini teyit etmekle mi iktifa etmeliyiz? Yoksa Türk kuvvetlerinin tahşidatına ait kısmı meskût geçip, bu hususu cevapsız mı bırakmalıyız?” diye sormuştur.³⁸⁵ Buna karşılık Bayar, Milli Savunma Bakanlığı’nın açıklamasına işaret ederek, “Askeri kuvvetlerimiz ancak tedafüi bir gaye ile toplanmışlardır ve bu da kuvvetli bir manevradan başka bir şey değildir” demiştir. Milli Savunma Bakanlığı 14 Eylül 1957’de yaptığı açıklamada, “Kara kuvvetlerimiz yine mevcut eğitim ve tatbikat planları dahilinde, her sene olduğu gibi, bu yıl da eylül ayı içinde mutad sonbahar kıt’a ve ordugah tatbikat ve manevraları yapmaktadır” demiş ve ordunun eylül ayı içinde iki ayrı NATO tatbikatına katılacağını ifade etmişti.³⁸⁶ Buna rağmen Ekim 1957 itibariyle Washington ve Londra’da, Ankara’nın Suriye’ye yönelik tek taraflı bir askeri harekâta girişebileceğine dair bir izlenimin oluştuğunu görmekteyiz. ABD’nin Ankara Büyükelçisi Warren, konuya ilişkin ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşar

³⁸³ Milliyet, 25 Eylül 1957.

³⁸⁴ Milliyet, 26 Eylül 1957.

³⁸⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 40, Gömlek: 236, Sıra: 14, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın İran Büyükelçisi ile yaptığı görüşme”, 24 Eylül 1957.

³⁸⁶ Yeni Sabah, 15 Eylül 1957.

Yardımcısı Christian Herter'e gönderdiği mesajda bu ihtimale dikkat çekmiştir.³⁸⁷ Bonnie Saunders³⁸⁸ ve David Lesch³⁸⁹, ABD'nin Suriye'ye yönelik tek taraflı Türk askeri harekâtını desteklediğini öne sürerken, Salim Yaqub'a göre, Washington, Ankara'nın olası tek taraflı askeri harekâtına aktif olarak karşı çıkmamış ancak Ürdün ve Irak'ı harekete geçirmek için baskı yaparak böyle bir hamleyi engellemeyi ummuştur.³⁹⁰

Bu noktada, DP iktidarının dış kaynaklı bir krizi içselleştirme çabaları da dikkat çekicidir. Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik buhran nedeniyle yaşadıkları meşruiyet krizinden kurtulmak adına genel seçimleri erkene alan DP'li liderler, bir yandan seçim mitinglerinde Suriye'yle yaşanan krize dikkat çekerek³⁹¹ içeriği konsolide etmeyi de amaçlarken, diğer yandan seçimlerin kazanılması ve ABD'den talep edilen maddi yardımların alınması halinde içerideki sorunlarının çözülebileceğini düşünmüşlerdir. ABD yardımlarının hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek için Türkiye'ye gelen ABD'li Senatör William Byran'ın, "Suriye hadiseleri büyük bir patırtıdan başka bir şey değil (...) Türk halkının, memleketin kötü iktisadi vaziyetinden gözlerini ayırmasını sağlamak içindir"³⁹² açıklamasından da anlaşılacağı üzere, Washington'da da bu yönde düşüncelerin varlığından söz edilebilir. Nitekim DP hükümeti de bu tespitleri doğrular biçimde, Suriye meselesi ile Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımların artırılması talebini iç içe geçirmiş ve bu iki ayrı başlığı sürekli birlikte dillendirmiştir. Örneğin, 24 Eylül 1957'de Dünya Bankası-IMF toplantıları nedeniyle ABD'de bulunan Maliye Bakanı Hasan Polatkan, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'a Başbakan Menderes'in yolladığı bir mesajı iletmiş ve konuya ilişkin "Suriye yeni Rus peyki olmak yolunda yürürken Türkiye'ye yapılan

³⁸⁷ Sever, a.g.e, s.192.

³⁸⁸ Saunders, a.g.e, s.55-75.

³⁸⁹ David W. Lesch, The Saudi Role in the American-Syrian Crisis of 1957, Middle East Policy, 1. Cilt, 3. Sayı, Eylül 1992, s.33-48.

³⁹⁰ Salim Yaqub, Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East, 1. Basım, North Carolina, UNC Press Books, 2004, s.165.

³⁹¹ Başbakan Menderes, 17 Ekim 1957'de Sinop'taki seçim mitinginde yaptığı konuşmadan: "Seçimi neden önce aldık biliyor musunuz Sinoplular? Biraz evvel bahsettiğim fitne, kördöğüşü halindeki bu mücadele sona ersin ve memlekette huzurla çalışmak, yaşamak imkânları avdet etsin diye. Bir taraftan Kıbrıs meselesi, diğer tarafta Suriye'deki komünist sızmaları. Dış politikanın bu nazik devresinde milletin tazelenmiş itimadı ile hükümetimin işbaşında bulunmasının ehemmiyeti vardır. Seçimi öne almamızın sebebi işte budur. Türk milletinin tecelli edecek iradesiyle münafıkların dili kesilsin." Zafer, 18 Ekim 1957.

³⁹² Dünya, 15 Ekim 1957.

yardımda değişiklikler olması tabiidir” demiştir.³⁹³ Suriye’deki durumun “çok ciddi” olduğunu ve bu ülkenin “Sovyet peyki” olma yolunda hızla ilerlediğini savunan Polatkan’a göre, “Suriye’den geçen petrol borularının komünistlerin kontrolü altına girmiş olması, bütün hür dünya milletleri tarafından yakından takibi gelen hadiselerdir. Bu durum ve Türkiye’nin mesuliyetinin arttığı göz önüne alınacak olursa, Türkiye’ye yapılan yardımın yeniden gözden geçirilmesi icap etmektedir.”³⁹⁴

Ancak krizin DP tarafından sadece iç politika kaygılarıyla tırmandırıldığı tespiti, Ekim 1957 ve sonrasında yaşananları anlamlandırmada bütünlüklü bir çerçeve sunmamaktadır. Bu dönemde Suriye’nin konuyu BM gündemine taşıması ve sınır hattında taraflar arasında yaşanan kısa süreli çatışmalar, Ankara’nın olası bir askeri müdahale için ABD’den yeşil ışık beklediğini göstermektedir. Türkiye’nin Suriye hakkındaki görüşünü Genel Kurul’da açıklayan Türkiye’nin BM Daimi Temsilcisi Seyfullah Esin, bu ülkenin “silah ve mühimmat deposu haline getirildiğini” ve buna karşı “gerekli dâhili tedbirlerin” alındığını söylemiştir.³⁹⁵ 8 Ekim 1957’de sınır hattında iki ülkenin devriye kuvvetleri arasında kısa süreli çatışma yaşanmıştır. Suriyeli yerel yetkililer, olay sırasında bir Türk savaş uçağının hava sahası ihlalinde bulunduğunu öne sürmüş ve konuya ilişkin Türk makamlarından izahat istemiştir.³⁹⁶ 9 Ekim 1957’de Suriye, Türkiye’yi BM’ye şikâyet etmiş³⁹⁷ ve Suriye Dışişleri Bakanlığı da sınır hattındaki olaylar nedeniyle Türkiye’ye “sert bir nota verildiğini” açıklamıştır.³⁹⁸

Amerikan New York Times gazetesine konuşan SBKP lideri Kruşçev, Ortadoğu’da “yeni bir dünya savaşı” arifesinde olduklarını ve bu savaşın, ABD Dışişleri Bakanı Dulles’in Türkiye’yi “Suriye’ye yönelik bir saldırı için kışkırtması”

³⁹³ Milliyet, 26 Eylül 1957.

³⁹⁴ Vatan, 27 Eylül 1957.

³⁹⁵ “Güney hududumuzda komşu bir memleketin bir silah ve mühimmat deposu haline gelmesi olayını ve bu olayın kendi emniyetimiz bakımından arz ettiği manayı hükümetimiz sükûnetle ve vakarla tetkik etmekte (...) dâhili tedbirleri kendi hudutlarımız içinde almaktayız.” Zafer, 29 Eylül 1957.

³⁹⁶ Hudut kesimindeki Suriyeli vali El-Suud el-Kayyali, Türk makamlarına müracaat ederek, hadise esnasında Suriye semalarını ihlal ettiğini ileri sürdüğü bir Türk uçağının hareketinin izahını istemiştir. Vatan, 9 Ekim 1957.

³⁹⁷ Şam yönetiminin şikâyetinde öne sürdüğü konular şöyle: 1) Suriye’nin kuzey hudutları boyunca Türkler tarafından yapılan tahrikçi faaliyet, 2) Türkiye’nin haksız olarak Suriye hududu boyunca yığınak yapması, 3) Türk Hava Kuvvetleri’nin devam olarak Suriye hava sahasını ihlali, 4) Türk sınır muhafızlarının Suriyeli köylülere ateş açmaları, 5) Son zamanlarda Suriyeli köylülerin Türkler tarafından kaçırılmaları. Dünya, 10 Ekim 1957.

³⁹⁸ Ulus, 10 Ekim 1957.

nedeniyle çıkacağını söylemiştir.³⁹⁹ Kruşçev, “savaşı önlemek için her şeyi yapmak istediklerini”, ancak Türkiye’nin ABD’nin verdiği rolü oynamaya hazır olduğunu savunarak Ankara’ya gözdağı vermiştir: “Toplar bir kere güremeye, roketler uçmaya başlayınca harbi mevzileştirmek güç olur. Bu itibarla harbe müsaade edilmemelidir. Türk liderleri öngörülü hareket etmediler. Suriye’ye karşı o kadar çok asker yığdılar ki bizimle olan hudutlarını hemen hemen çiplak bıraktılar.”⁴⁰⁰ İlerleyen haftalarda Sovyet Mareşali Konstantin Rokossovski’nin Kafkasya Sovyet Orduları Başkumandanlığı’na atanması da Suriye’deki gelişmelerle ilişkilendirilmiş ve bu adım Türk basınında “Rusların giriştikleri yeni bir manevra” olarak nitelendirilmiştir.⁴⁰¹

Her ne kadar Kruşçev açıklamasında Ankara’yı hedef alsada Türkiye ile Suriye arasındaki bir savaşın kısa sürede daha da büyüyeceğini ima ederek aslında Washington’u uyarmaktadır. Kruşçev’in açıklamalarına ilk tepkiyi veren ABD Dışişleri Bakanlığı, 10 Ekim’de yayımladıkları bildiriye “Türkiye bir saldırıya uğradığı takdirde, aradaki mesafe ne olursa olsun *ABD bu memleketi asla yalnız bırakmayacaktır*” demiştir.⁴⁰² ABD Dışişleri Bakanı Dulles da doğrudan Moskova’yı hedef almıştır: “Evet, Türkiye bir saldırıya uğrarsa, biz doğrudan doğruya Rusya’ya saldıracağız.”⁴⁰³

Krizin uluslararası bir boyut kazanmasını takiben, Mısır hem askeri hem de diplomatik hamlelerle Suriye’ye destek vermiştir. 13 Ekim 1957’de Mısır askerleri, Suriye’nin savunma gücünü takviye amacıyla Lazkiye limanına ulaşmış⁴⁰⁴, akabinde Kahire yönetimi, Suriye’nin hiçbir zaman “Sovyet uydusu” olmayacağını, ABD’nin siyasi, ekonomik ve askeri baskılarının Ortadoğu’da gerginliğe yol açtığını ve bunun devam etmesi halinde “Suriye’nin Sovyetlere daha fazla yaklaşacağını” savunmuştur. Türkiye’nin Suriye sınırına asker yığmasına ilişkin ise, her devletin kendi toprakları dâhilinde istediği yere asker yerleştirme hakkına sahip olduğunu ancak “bu yığınakların komşu sınırlara saldırı amacı gütmemesi” gerektiğini

³⁹⁹ Zafer, 17 Ekim 1957.

⁴⁰⁰ Milliyet, 9 Ekim 1957.

⁴⁰¹ Milliyet, 25 Ekim 1957.

⁴⁰² Dünya, 12 Ekim 1957.

⁴⁰³ Zafer, 17 Ekim 1957.

⁴⁰⁴ Milliyet, 14 Ekim 1957.

belirtmiştir.⁴⁰⁵ SSCB ve Mısır'ın Suriye'ye desteğinin ardından, 18 Ekim 1957'de ABD'nin Akdeniz'deki donanmasına bağlı bir filo da İzmir limanına yanaşmıştır.⁴⁰⁶

Tüm bu gelişmelerin yanında, Türk basınında da “siyaset çevrelerine” atıfla Suriye'ye ilişkin söylemlerin sertleştiği görülmektedir. 1953'te Baas Partisi'yle birleşen Arap Sosyalist Hareketi'nin kurucusu ve daha sonra Baas'ın önde gelen liderlerinden biri olan Ekrem el-Hurani'nin 14 Ekim 1957'de Suriye Meclis Başkanlığı görevine getirilmesi “Suriye'de komünist hakimiyeti”ne gerekçe olarak gösterilmiştir.⁴⁰⁷ Örneğin, Milliyet'in 15 Ekim 1957 tarihli sayısında, “Mısır'ın Suriye ile işbirliği ve Suriye'deki komünist hâkimiyetinin apaçık bir hal aldığı” ve Mısır kuvvetlerinin Suriye'ye gelmesinin büyük bir önemi olmayacağı, olası bir savaş halinde Türk ordusunun “birkaç gün hafta içinde bütün Suriye'yi boydan boya kat edecek” durumda olduğu öne sürülmüştür.⁴⁰⁸ Yine 15 Ekim 1957'de Türkiye'nin BM Daimi Temsilcisi Seyfullah Esin tarafından Suriye'deki gelişmeler hakkında BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'e gönderilen mektupta, “Rusya'nın Türkiye'ye karşı giriştiği propaganda taarruzlarının Suriye tarafından desteklendiği” ve “Türkiye'nin Suriye'deki gelişmelerden duyduğu endişenin ne derece haklı olduğunu, bu vakıanın açıkça gösterdiği” savunulmuştur.⁴⁰⁹ Hemen ertesi gün Ankara tarafından Şam'ın notasına verilen yanıtta, Suriye'nin şikâyetlerinin ve Türkiye'den duyduğu endişelerin “yersiz olduğu” vurgulanmış, Rus askeri ve iktisadi himayesinin Suriye'deki gelişmesine karşı “Türkiye'nin almaya mecbur olduğu meşru tedbirler”den bahsedilmiştir.⁴¹⁰

Bazı Arap devletleri başlarda Suriye'ye karşı Türkiye'yle birlikte hareket ederken, Ankara'nın askeri müdahale yanlısı tutumunun artmasının ardından ülkelerindeki iç kamuoyunun tepkilerinden çekinerek bundan vazgeçmişlerdir. Arap monarşileri, meselenin Türkiye-Suriye krizine dönüşmesi ve Ankara'nın olası bir müdahaleye ilişkin hazırlığı ve istekliliği karşısında endişelenmiştir. Bunun, Arap kamuoyunda milliyetçi rüzgârlar estireceği kaygısıyla Suudi Arabistan, Ürdün ve hatta Bağdat Paktı üyesi Irak bile tavır değişikliğine gitmiştir. Ürdün Kralı Hüseyin,

⁴⁰⁵ Milliyet, 15 Ekim 1957.

⁴⁰⁶ Milliyet, 19 Ekim 1957.

⁴⁰⁷ Milliyet, 15 Ekim 1957.

⁴⁰⁸ “Suriye hadiseleri dikkate almıyor”, Milliyet, 15 Ekim 1957.

⁴⁰⁹ Milliyet, 16 Ekim 1957.

⁴¹⁰ Milliyet, 17 Ekim 1957.

17 Ekim 1957’de Amerikan, Türk⁴¹¹ ve İngiliz büyükelçileriyle yaptığı görüşmede, Suriye’ye yönelik bir saldırı gerçekleştiği takdirde Şam’ın yanında olacaklarını açıklamıştır.⁴¹² Benzer bir çıkış, Irak Başbakanı Ali Cevdet el-Eyyübi’den de gelmiştir. El-Eyyübi’nin açıklaması Ankara’da “şaşkılık” yaratırken, Bağdat yönetimi 20 Ekim’de bir bildiri yayımlayarak “Irak, Türkiye’nin, kardeş millet Suriye’ye karşı hasmane niyetler beslemediğine emindir” demiştir.⁴¹³ Ancak El-Eyyübi’nin açıklamalarının, Bağdat Paktı içerisinde çatlağa yol açmıştır. Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza, 25 Ekim 1957’de Cumhurbaşkanı Bayar ile yaptığı görüşmede, pakt içerisinde “her zamandan fazla birliğin muhafazasına itina edilmesi lazım gelirken”, Irak Başbakanı’nın Şam ziyaretini ve oradaki beyanatını “hayretle karşıladığımı” ve Irak’ın Karaçi Büyükelçisi’nden hükümetinin durumuna ilişkin açıklama talep ettiğini, ancak bu talebe tatminkâr bir cevap getiremediklerini söylemiştir.⁴¹⁴ Mirza ayrıca, İngiltere’nin, Türkiye’yi Bağdat Paktı’nın Askeri Komitesi’nden çıkarmaya çalıştığı iddialarını aktarmış, Bayar ise bu konuda herhangi bir malumatı olmadığını ve Süveyş krizi esnasında İngiltere’nin Bağdat Paktı’ndan ihracı için Arap memleketlerinden gelen basıncın halen hatırında olduğunu belirterek “Biz, buna rağmen, Pakt’ın kuvvetine halel gelmemesi için bu menfi cereyanlara ehemmiyet vermedik ve İngilizlerin aramızda kalmasına dikkat gösterdik. Şimdi de Amerika’nın Pakt’a katılmasına çalışıyoruz” yanıtını vermiştir.⁴¹⁵

Bağdat Paktı içerisindeki ihtilaflara karşın, Türkiye ve Suriye arasındaki krizin çözülmesi için ilk hamle, Ankara’nın aylardır ikili ilişkileri güçlendirmeye çabaladığı Suudi Arabistan’dan gelmiştir.⁴¹⁶ Kral Suud, krizin çözümü için Ankara ve Şam’a arabuluculuk teklif etmiş, 21 Ekim 1957’de tarafların bu teklifi kabul ettiğini

⁴¹¹ “Ürdün Kralı, Türkiye’nin Suriye üzerinde baskı yapmasından kaygı değil sevinç duyuyordu ama Arap Birliği dayanışmasına uyduğunu göstermek zorunda idi.” Dikerdem, a.g.e, s.176.

⁴¹² Milliyet, 18 Ekim 1957.

⁴¹³ A. İhsan Barlas, “Bağdat ve Riyad tebliğleri...”, Dünya, 22 Ekim 1957.

⁴¹⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 40, Gömlek: 236, Sıra: 16, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza ile yaptığı görüşme.”, 25 Ekim 1957.

⁴¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 40, Gömlek: 236, Sıra: 16, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza ile yaptığı görüşme.”, 25 Ekim 1957.

⁴¹⁶ Bayar: “Bizim temennimiz kendileriyle münasebetlerimizi kuvvetlendirmektir.” Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 40, Gömlek: 236, Sıra: 11, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Amerika Büyükelçisi M. Fletcher Warren ile çeşitli konularda yaptığı görüşmenin metni”, 25 Mart 1957.

açıklamıştır. 22 Ekim 1957’de BM Genel Kurulu, Kral Suud’un arabuluculuğu sonuçlanana kadar Suriye-Türkiye anlaşmazlığıyla ilgili gündemin görüşülmesini askıya almıştır.⁴¹⁷ Ancak ilerleyen günlerde ise Şam yönetimi, Kral Suud yerine BM Genel Sekreteri Hammarskjöld’ün arabuluculuk yapmasını istemiş ve Suriye Cumhurbaşkanı El-Kuvvetli, Kral Suud’a arabuluculuk teşebbüsünden vazgeçmesini talep eden bir mesaj göndermiştir.⁴¹⁸ 26 Ekim’de El-Kuvvetli, çağrısının Kral Suud tarafından kabul edildiğini açıklamış; Riyad ise bunu yalanlamıştır.⁴¹⁹

ABD’den yeşil ışık alamaması, Arap monarşilerinin de tutum değiştirmesinin ardından Ankara çok açık bir şekilde taktik değişikliğine gitmiştir. Washington ile temaslarını sıklaştıran DP hükümeti, ABD’ye danışmadan hamle yapmayacağını bildirmiştir. ABD’nin Ankara Büyükelçisi Warren, 22 Ekim 1957’de Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Melih Esenbel’le yaptığı görüşmenin ardından bu bildirimini Dışişleri Bakanlığı’na iletmiştir.⁴²⁰ 23 Ekim 1957’de ABD’nin Yakın Doğu İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı William M. Rountree ile görüşen Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü ise, özellikle Kral Suud’un Şam ve Beyrut’a gerçekleştirdiği ziyaretler ve Suriye krizine ilişkin kamuoyuna yapılan açıklamalara atıfta bulunarak Araplara karşı “derin bir güvensizlik olduğunu” ifade etmiştir.⁴²¹ Ankara ayrıca, Kral Suud’un arabuluculuk teklifini takiben Arap başkentlerine de diplomatik çıkarma yapmıştır. Türkiye’nin Kahire’deki maslahatgüzarı Mısır Dışişleri’ni ziyaret ederek, Suriye’ye yönelik herhangi bir saldırının “asla mevzubahis olmadığını” belirtmiş; Türkiye’nin Beyrut Büyükelçisi ise Lübnan Cumhurbaşkanı Kamil Şemun’a, Cumhurbaşkanı Bayar da Suudi Arabistan Kralı Suud’a bir mesaj göndererek Türkiye’nin Suriye’ye saldırı niyetinde

⁴¹⁷ Lesch, a.g.m, s.47.

⁴¹⁸ Dünya, 25 Ekim 1957.

⁴¹⁹ Dünya, 27 Ekim 1957.

⁴²⁰ “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, October 23, 1957”, FRUS, 1955-1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Cilt XXIV, Document 368, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v24/d368>

⁴²¹ “Memorandum of a Conversation Between the Turkish Ambassador (Ürgüplü) and the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Rountree), Department of State, Washington, October 23, 1957”, FRUS, 1955-1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Cilt XXIV, Document 369, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v24/d369>

olmadığını ifade etmişlerdir.⁴²² Başbakan Menderes de “Türkiye, Arap ve İslam âlemini koruyan bir baraj halindedir” demiştir.⁴²³

29 Ekim 1957’de Kruşçev’in Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle Türkiye’nin Moskova’daki Büyükelçiliği’nde düzenlenen etkinliğe katılması ve ılımlı mesajlar vermesi krizin yumuşamaya başladığı şeklinde yorumlanmıştır.⁴²⁴ Basında yer almayan ise Kruşçev’in etkinlikte görüştüğü Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Kemal Kavur’a, ABD ve Türkiye’nin Suriye’ye karşı planladığı komploya ilişkin belgelerin ellerinde olduğunu söylemesidir.⁴²⁵ Sovyet liderler, Türk tarafına herhangi bir belge göstermemiştir ancak aynı günlerde Avrupa ve ABD’deki çeşitli gazetelerin, Suriye meselesinin çözümü için Eisenhower’in özel olarak bölgeye gönderdiği ABD’li müsteşar Henderson’a ait olan ve içinde gizli belgelerin olduğu öne sürülen bir çantanın Türkiye’de “kaybolduğunu” yazması dikkat çekicidir. Dünya Gazetesi’nin 30 Ekim 1957 tarihli sayısında aktarılan bu haberlere göre, “Suriye’nin kurtarılması” ile ilgili bir belge de çantada bulunuyordu.⁴²⁶ Henderson’un çantasının Sovyet casusları tarafından çalındığının da öne sürüldüğü haberler, Washington tarafından yalanlanmıştır. Bu noktada, Eisenhower’in danışmanlarından Emmet John Hughes’in, 1957 Türkiye-Suriye krizindeki Amerikan rolüne ilişkin ifadelerini aktarmakta fayda var. Hughes, Eisenhower’lı yılları anlattığı 1963’te yayımlanan anı kitabında, ABD’nin Türk ordusunu Suriye’yle savaşa teşvik eden “beceriksiz gizli girişimleri” olduğunu belirtmektedir.⁴²⁷

Kasım 1957’de Suriye, BM’de Türkiye aleyhinde yaptığı şikâyeti geri çekmiş ve Suriye Dışişleri Bakanı Selahaddin el-Bitar Türkiye ile ihtilaflarını BM dışından halletmek istediklerini açıklamıştır.⁴²⁸ Ancak 4 ve 5 Kasım tarihlerinde sınır hattındaki bazı noktalarda iki ülke askerleri arasında kısa süreli çatışmalar yaşanması üzerine Suriye Dışişleri Bakanlığı, 6 Kasım 1957’de Suriye Dışişleri Bakanlığı bir

⁴²² Milliyet, 20 Ekim 1957.

⁴²³ Menderes’in 22 Ekim 1957’de Adana mitinginde yaptığı konuşma. Milliyet, 23 Ekim 1957.

⁴²⁴ Dünya, 30 Ekim 1957.

⁴²⁵ ABD’nin Ankara Büyükelçisi Warren, Kruşçev’in komplo iddialarına ilişkin Türk tarafına herhangi bir belge göstermediğini belirtmiştir. ABD’nin Ankara Büyükelçisi Warren’in Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği 1 Kasım 1957 tarihli telgraf, No: 1292, November 1, 1957, National Archives at College Park, College Park, MD.

⁴²⁶ Hikmet Çağlayan, “Henderson’un çantası için herkes ayrı telden çalıyor”, Dünya, 30 Ekim 1957.

⁴²⁷ Hughes’in “The Ordeal of Power: A Political Memoir of the Eisenhower Years” kitabından aktaran Blum, a.g.e, s.91.

⁴²⁸ Milliyet, 2 Kasım 1957.

kez daha Türkiye'yi BM'ye şikâyet etmiştir.⁴²⁹ Suriye'nin kuzeybatı sınır bölgelerinin komutanı Albay Tevfik Şatela, Henderson'un bölgeye ziyaretinden sonra Türkiye'nin askeri yığınağına başladığını ve yaşananların asıl sorumlusunun ABD olduğunu savunmuştur: "Amerika'nın onayı olmadan Türkiye, Suriye'ye karşı bir hücumla geçemez. Hiç şüphe yoktur ki Türkiye'nin Suriye hududunda yaptığı son askeri yığınak ya Amerika'nın talimatı veya onayı ile yapılmıştır."⁴³⁰

1957 Ekim ayı sonlarından itibaren kriz sönümlenmeye başlasa da DP'li liderler bir süre daha yaşananları "iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhası"⁴³¹ olarak sunmayı sürdürmüş, CHP ise Türkiye'nin Arap ülkelerinin kendi aralarındaki sorunlara müdahil olmaması konusunda hükümeti uyarmıştır.⁴³² CHP lideri İsmet İnönü, Suriye'yle yaşanan krizi "siyasi ve psikolojik ehemmiyetli bir buhran" olarak nitelendirmiş ve DP hükümetine, İkinci Dünya Savaşı sırasında bu ülkenin, "Türkiye için hırslandırıcı bir hedef" olarak gösterilmesine rağmen iyi komşuluk sınavı verdikleri hatırlatmasında bulunmuştur.⁴³³

12 Kasım 1957'de Suriye bir kez daha Türkiye'ye muhtıra vererek, 15 Aralık'a kadar sınır hattındaki Türk kuvvetlerinin çekilmesini istemiş, aksi takdirde BM'ye müracaat edeceklerini bildirmiştir.⁴³⁴ Şam'ın muhtirasını, SSCB Başbakanı Bulganin'in Ankara'ya yolladığı mesaj takip etmiş⁴³⁵ ve en sonunda bu mesaja 19 Ocak 1958'de "Türkiye'nin Suriye ile davası yoktur" diyerek yanıt veren Başbakan

⁴²⁹ BM Genel Sekreterliği'ne gönderilen mesajda, Türk uçaklarının Suriye hava sahasını ihlal ettiği, Türk sınır devriyelerinin Suriye devriyelerine ateş açtığı ve Suriye hudut bölgesinin muhtelif yerlerinde Türk kuvvetlerinin harekâta buldukları ileri sürülmüştür. Milliyet, 7 Kasım 1957.

⁴³⁰ Milliyet, 10 Kasım 1957.

⁴³¹ Adnan Menderes'in, 4 Aralık 1957 tarihinde TBMM'de açıkladığı Hükümet Programı'ndan: "Orta-Şark'ta cereyan eden hâdiseler, herhangi iki Devlet arasında, meselâ; Türkiye ile Suriye arasında bir mesele değil, Orta-Şark bölgesinde temerküz ve tekâsüf eden ve iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhası ve tezahüründen ibarettir." TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, 10. Birleşim, 4 Aralık 1957, s.60.

⁴³² Aynı oturumda CHP lideri İsmet İnönü'nün dış politika meselelerine ağırlık verdiği konuşmasından: "Bizim vaziyetimiz Orta-Doğu buhranları yüzünden daha ziyade nezaket peyda etmiştir. Orta-Doğu'da Arap-İsrail ihtilâfi ve Arap devletleri arasında hegemonya hevesi bizim hiçbir suretle taraf tutmamızı icabettirecek konular değildir. Bizim menfaatimiz, Arap-İsrail sulhunda ve Arap memleketleri arasındaki statükonun sulh içinde muhafazasındadır. Bu esaslara aykırı tarafımızdan gösterilen herhangi bir heves ve teşebbüsün, neticede bize zarar verdiğini Hükümet tecrübe ile anlamıştır, ümidindeyim." TBMM Zabıt Ceridesi, a.g.y, s.68.

⁴³³ TBMM Zabıt Ceridesi, a.g.y, s.68-69.

⁴³⁴ Milliyet, 13 Kasım 1957.

⁴³⁵ Milliyet, 27 Kasım 1957.

Menderes, Suriye hududunda manevranın bittiğini ve Türk kuvvetlerinin geri çekildiğini bildirmiştir.⁴³⁶

Krizin, DP'nin geri adım atması şeklinde nihayetlenmesinde biri iç, diğer dış olmak üzere iki dinamik daha sayabiliriz. 27 Ekim 1957'deki genel seçimleri kazanan DP, olaylı geçen bu seçimlerin ardından hızlıca iç hegemonyasını yeniden tesis etmeye yönelmiştir.⁴³⁷ Ayrıca DP, 1957 sonundan itibaren Kıbrıs sorununa ilişkin artan gelişmeler⁴³⁸ nedeniyle yönüne buraya çevirmiştir. Her ne kadar ABD Başkanı Eisenhower, 31 Aralık 1957'de Başbakan Menderes ve Yunanistan Başbakanı Karamanlis'e birer mektup yollayarak Kıbrıs sorununun NATO dayanışması içinde çözülmesi telkininde⁴³⁹ bulunsa da süreç, iki ülke arasında ve Ada'da gerilimin artmasıyla devam etmiştir.

2.5. KRİZ SÜRECİNDE TÜRK BASININDA ŞARKİYATÇI SÖYLEM

1957 yılında Türk basınındaki Suriye krizi yazını incelendiğinde, Said'in "*kendi mito-lojisi (mytho-logic), retorisi ve kurumlarıyla bir mit sistemi; Şark hakkında açıklamalar üreten bir makine*"⁴⁴⁰ olarak da tanımladığı Şarkiyatçılığın, söylemsel izdüşümlerine birçok örnekte rastlamak mümkündür.

Türk Dil Kurumu'na göre "öteki", toplum bilimi açısından "mevcut kültür içinde dışlanmış olan"dır. "Öteki"; ezenin ezileni, çoğunluk olanın azınlık olanı, güçlü olanın güçsüzü, "biz" olanın kendisinden olmayı tanımlama biçimidir. Ayrıca "öteki" her zaman edilgen ve zayıftır, uygarlaştırılması gerektirir. "Öteki" kavramı, Türkiye'de ulus-devlet inşası sürecinden itibaren hem resmi ideolojinin hem de günlük söylemin önemli bir unsuru haline gelmiştir. İktidarın hegemonya

⁴³⁶ Milliyet, 20 Ocak 1958.

⁴³⁷ Menderes: "Memlekette huzur ve sükûnu bozacak her türlü hareket ve hadiseleri, tecavüz ve taarruzları karşılamak, tertip ve teşvik edicilerle mütecasirleri şiddetle cezalandırmak hususunda hükümet icap eden bütün tedbirleri almış bulunmaktadır." Zafer, 30 Ekim 1957.

⁴³⁸ "İngiltere Kıbrıs sorununun çözümü için arka arkaya planlar ortaya attı. Bunlardan ilki, 3 Aralık'ta adaya vali olarak giden Hugh Foot'un kendi adıyla anılan planıydı." Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar, Cilt I, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.606.

⁴³⁹ Fahir Armaoğlu, "Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu 1958-1959", Belleten Dergisi, Cilt 60, Sayı 229, (Aralık 1996), s.749.

⁴⁴⁰ Edward W. Said, Power, Politics and Culture: Interviews with Edward W. Said, 1 Basım, New York, Vintage Books, 2002, s.54.

krizi yaşadığı ve toplumda rıza üretemediği anlarda da “öteki”, rejimin meşruiyeti ve devamlılığı için en işlevsel araçtır.

Dönemin köşe yazılarında Suriye krizi, görünürde komünizm karşıtlığı üzerinden ele alınıyor olsa da birçok noktada Arapları hakir gören, Sovyet uydusu/kuklası/oyuncağı olmakla suçlayan, iradesiz sayıp aşağılayan bir dil söz konusudur. Bu noktada, Türkiye’deki yönetici sınıfın Araplara yönelik geleneksel düşünce biçiminin⁴⁴¹, CHP’den sonra DP iktidarında da birkaç ton farkıyla aynen sürdüğü görülmektedir. Ton farkı ise, Türkiye’nin NATO’ya girmesinin ardından DP’nin (CHP’den farklı olarak), Ortadoğu’da “aktif rol” oynamaya hazır bir görüntü vermesidir. “Arap”ın güvenilirmez olduğu ön kabulü, Sabri Ateş’in “Türk tipi oryantizm”⁴⁴² kavramsallaştırmasında öne sürdüğü, Batılı şarkiyatçılığın epistemolojik kabul ve yargılarının içselleştirilmesini gösteren çarpıcı bir örnektir. Nitekim Suriye’yle yaşanan kriz sırasında, Türkiye’nin müttefiki konumundaki Arap ülkelerinin iç dinamiklerin etkisiyle tutum değiştirmesi karşısında Türk yetkililer bir kez daha “Arap’a güvenilirmez” ön kabulüyle hareket etmiştir.⁴⁴³

Eski sömürge güçlerin olan İngiltere ve Fransa’nın savaş sonrasında yaşadığı hegemonya krizini ve yeni süper güç ABD’nin -kısa süreliğine de olsa- bu bölgede iktidar-hâkimiyet ilişkisini⁴⁴⁴ tesis etmekten imtina etmesini fırsata çevirmeye çalışan DP, bölge ülkelerinin liderliğine soyunmuş ve Arap ülkelerini Batı saflarına çekebileceği iddiasından hareketle ABD-NATO’dan tam destek istemiştir. Ancak Bağdat Paktı’nın kuruluşu (1955), Süveyş (1956) ve Suriye (1957) krizleri sürecindeki tutumu neticesinde Türkiye ile Arap dünyası arasındaki uçurum giderek artmıştır.

⁴⁴¹ DP’nin kurucularından olan ve uzun yıllar Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Mehmet Fuat Köprülü: “Biz Araplara hiç güvenmedik ve güveneceğimiz de şüphelidir. Hem kendilerine güvenmek çok zordur hem de uluslararası siyasette hiç de gerçekçi değiller. Filistin sorununda duygularını ön plana aldılar ve aynı şeyleri tekrar söylüyorlar.” Ancak yine Köprülü’ye göre Türkiye, bölgedeki İslam ülkeleri tarafından hâlihazırda lider olarak kabul edilmektedir. Bağcı, a.g.e, s.44.

⁴⁴² Ateş, a.g.m, s.3-4-5.

⁴⁴³ “Memorandum of a Conversation Between the Turkish Ambassador (Ürgüplü) and the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Rountree), Department of State, Washington, October 23, 1957”, FRUS, 1955-1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Cilt XXIV, Document 369, Erişim: 14 Nisan 2021, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v24/d369>

⁴⁴⁴ Said, a.g.e, s.15.

Türk basınının sadece 1957 krizinde değil, Arap dünyasıyla yaşanan önceki gerilimlere ilişkin haber ve yazılarında da, Osmanlı'nın Ortadoğu'daki hâkimiyetine atıf yapan, hatta yer yer Türkiye nezdinde öykünen biz çizgi söz konusudur. “Örneğin, dönemin resmi yayın organlarından “Radyo Gazetesi”nin 23 Aralık 1956 tarihli yayınında Mısır, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'a atıfla, “*Bu dört eski Osmanlı eyaletinin idarecileri de hayal oyunları ile vakit geçirmektedir*” denilmiş ve Türkiye'ye karşı izledikleri öne sürülen “tertipli propaganda” gerekçesiyle bu ülkeler siyaseten “iradesiz” addedilmiştir:

*“Askeri kuvvetleri yalnız İsrail'den dayak yemeğe, siyasi dirayetleri de ya o ya bu büyük devletin siyasi hircunda bulunmağa müsait gelen bu dört silahşorlar, birçok şeyleri hayal edebilirler (...) Mehmetçiğin ne milli menfaatlerini ne de tarih boyunca mücerret olan sivri süngüsünün ucunu kurcalamaya gelmez.”*⁴⁴⁵

Basında ayrıca 1957 yılının başlarından itibaren, Suriye'nin SSCB'ye bağlı “peyk” (uydu) ülke haline geldiği iddiasından hareketle müdahale edilebileceği imaları da yer almaktadır. “Suriye kara, deniz ve hava birliklerinin Rus mütehassıslarına tevdi edileceği” haberlerine atıf yapan Hürriyet'ten Şükrü Kaya'ya göre, “*İnanılır gibi olmayan bu haber eğer doğru ise, artık Suriye'ye peykleşmiş bir memleket gözüyle bakmak ve ona göre muamele yapmak zarurî olur.*”⁴⁴⁶

Suriye'nin SSCB'yle artan ilişkilerine dair yazılarda ise *Şark'ın durağanlığı ve tarihsizliğini*⁴⁴⁷ kabul eden şarkiyatçı anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. “*Kendisi hakkında karar veremeyen, aktif olmayan ve özerklikten uzak bir karakter*”⁴⁴⁸ olarak ele alınan Araplara ilişkin “öteki” algısının pekiştiği bu süreçte, Suriye'ye edilgen bir rol⁴⁴⁹ biçilmektedir. DP'nin yayın organı Zafer'e göre, Suriye “bağlantısızlık” siyasetini takip ederek “*Sovyet ideolojisinin hazır cihazına girmeye namzet yeni lokmalardan*” olma yolunda bir “avare”dir (işsiz güçsüz, başıboş); Suriye hakkında ise “*İsrail sebebiyle öylesine bir körlük gelmiştir ki, bunlar onu*

⁴⁴⁵ Yeni Sabah, 24 Aralık 1956.

⁴⁴⁶ Şükrü Kaya, “İnanılmayacak gibi”, Hürriyet, 3 Ocak 1957

⁴⁴⁷ Fırat Mollaer, “Edward Said'in Eleştiri Güzergâhları: Söylem, Hegemonya, Eleştirel Dünyevilik”, Erişim: 21 Ocak 2021, <https://www.e-skop.com/skopbulten/edward-saidin-elestiri-guzerg%C3%A2hlari-soylem-hegemonya-elestirel-dunyevilik/5721/>

⁴⁴⁸ Enver Abdülmelik, “Krizdeki Oryantalizm” (Çev. Melike Kır), Şu kitapta: Haz./Ed Aytaç Yıldız, Oryantalizm: Tartışma Metinleri, 2. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2014, s.46.

⁴⁴⁹ Said, a.g.e, s.323.

germek yüzünden asıl büyük tehlikeyi göremiyorlar.”⁴⁵⁰ Demokrat Parti'nin kurucularından olan milletvekili Selim Ragıp Emeç ise sahibi ve başyazarı olduğu Son Posta'daki yazısında, “yanı başımızdaki eski bir Osmanlı eyaleti” olduğunu hatırlattığı Suriye'nin, komünizme eğilimini “*müşteri kızıştıran fındıkçı bir yosmanın uzun zaman manasını gizlemek mümkün olmayan bir kırıtkanlık manevrası*” olarak nitelendirir.⁴⁵¹ Suriye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda “en mesut devrini” yaşadığını ve imparatorluğun inkırazından (çöküşünden) sonra “bir devlet olarak” teşekkül edemediğini öne süren Milliyet yazarı Refi' Cevad Ulunay'a göre, bu ülkenin yöneticileri, dün olduğu gibi bugün de iyiyi kötüden ayırt etmekten acizdir:

*“Tarihte şehre izafeten ‘Şam’ diye anılan bu güzel ülkenin ahalisi yine şehadeti ile sabittir ki iyiyi kötüyü tefrikten acizdir (...) Son Yakın Şark ahvalinde Suriye'nin ne istediğini bilmiyorum. Anlaşıyor ki bin üç yüz sene evvel olduğu gibi onlar hala dişi deveyi erkek deveden fark etmemekte inat eyliyorlar.”*⁴⁵²

DP'nin yayın organı Zafer Gazetesi ise Mısır ve Suriye'nin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan tarihin zorlamalarıyla “birtakım geri ve fakir pazar parçaları halinde” kopup ayrıldıklarını öne sürer, bu ülkeleri “geri kalmış” olarak nitelendirir ve “halk kütlelerini tembellik, işsizlik, sefalet ve cehaletten kurtaracak” nitelikli yöneticilerden yoksun sayar.⁴⁵³

Muhalefete yakınlığıyla bilinen yayın organlarında yer alan haber ve yazılarda da durum farklı değildir. Bu yazılarda, modern Şark'ın gerçekleri yerine Şark'a dair soyutlamaların kabul edildiği, Şark'ın kendini tanımlamaktan aciz ve nihayetinde doğrudan ya da dolaylı işgalle *denetim altına alınması gerektiğine*⁴⁵⁴ dair vurgular dikkat çekicidir.

CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesi'nden Hüseyin Cahit Yalçın, İngiltere ile Fransa'nın Süveyş nedeniyle Mısır'a yönelik saldırısını “*realist bir görüşle ve cesaretle aldıkları karar*” şeklinde nitelendirir ve “*Mısırlı değersiz bir diktatör*” için bu ülkeleri engelleyen ABD'yi eleştirir.⁴⁵⁵ Ulus'un başyazarı Yakup Kadri

⁴⁵⁰ “Asali, ‘Bal’ yerine ‘Zehir’ imal etmektedir”, Zafer, 6 Ocak 1957.

⁴⁵¹ Selim Ragıp Emeç, “Suriye Muadelesi”, Son Posta, 12 Nisan 1957.

⁴⁵² Refi' Cevad Ulunay, “Zavallı Suriye!”, Milliyet, 28 Eylül 1957.

⁴⁵³ “Fiyaka ve demagoji”, Zafer, 9 Ocak 1957.

⁴⁵⁴ Said, a.g.e, s.314-315.

⁴⁵⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, “Yeni Yıl”, Ulus, 1 Ocak 1957.

Karaosmanoğlu ise ABD'nin yeni Ortadoğu politikası için Türkiye'den istifade etmesi gerektiğini ve “*Arap dünyasının her köşe ve bucağını, Arap ruhunun bütün girinti ve çıkıntılarını*” Türkler kadar bilen başka bir milletin olmadığını savunur.⁴⁵⁶

Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman ise Rusların, Suriye ile yaptıkları askeri anlaşmalar sonrası “sıcak denizlere inme yolundaki asırlık rüyası”na kavuştuğunu öne sürer ve Suriye’yi “mahrum ve aciz” olarak niteler:

*“Suriye, Suriye deyip duruyoruz. İşin gerçek tarafı aranırsa, ortada bir Suriye meselesi değil, Moskofluğun Akdeniz’e inmesi meselesi vardır. 1955 eylülünde Mısır’a yapılan silah satışı ile Ortadoğu’da ilk köprübaşıyı kuran Sovyet Rusya, her türlü ihtimalleri yokladıktan sonra Suriye’nin siyasi istikrardan ve milli hüviyetten mahrum bünyesinin maksatlarına en uygun bulmuş, oraya bugün için tamamıyla hakim bir hale gelmiş, Akdeniz’e inmek yolundaki asırlık rüyasına nihayet Suriye yoluyla erişmiştir.”*⁴⁵⁷

Bu örnekler ayrıca, haber söyleminin egemen söylemden bağımsız olmadığını, var olan egemen söylemlerin bir ürünü olduğunu da göstermektedir.⁴⁵⁸

“Ortadoğu’daki ilk Sovyet peyki (uydusu)” olduğu iddia edilen Suriye’de, Batı çıkarları doğrultusunda askeri-politik müdahaleler yapabilecek unsurlar olmamasından hareketle, dışarıdan müdahaleyle denetim altına alınmasını⁴⁵⁹ başka yazarlar da dillendirmiştir. DP yanlısı Havadis Gazetesi’nin 26 Ağustos 1957 tarihli başyazısında, Suriye’nin kısa bir zamanda “*zararsız bir hale getirilmesi için*” ABD’ye açıkça çağrı yapılmıştır:

*“Komünizm Suriye’de üs tutmuştur. Bu üssü kısa bir zamanda zararsız bir hale getirmek için gerekli tedbirleri almak, bugün her zamankinden daha ziyade bir zaruret halini almıştır. Birleşik Amerika’nın Akdeniz’in bu bölgesinde vukua gelen bu vahim hâdiseyi lâyük olduğu ehemmiyetle ele alması, sulhe candan bağlı olan memleketlere nisbî bir inşirah getirecektir.”*⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Eisenhower doktrini ve Arap gerçekleri”, Ulus, 1 Şubat 1957.

⁴⁵⁷ Ahmet Yalman, “Moskoflar Akdeniz’de”, Vatan, 27 Ağustos 1957.

⁴⁵⁸ “Haber söyleminin egemen söylemlerden bağımsız olmadığını belirten van Dijk, haberin söyleminin, toplumdaki güç/iktidar sahibi kişi ve kuruluşlardan ayrı tutulamayacağını söyler.” Karaduman, a.g.m, s.40.

⁴⁵⁹ Said, a.g.e, s.315.

⁴⁶⁰ “Suriye peyk bir devlet olurken”, Havadis, 26 Ağustos 1957.

Milliyet'ten Peyami Safa da “*hem Ortadoğu'da barışı, hem de petroleri tehdit eden*” Suriye'ye karşı ABD ve İngiltere'nin seyirci kalamayacağını, Türkiye'nin “*bu bölgedeki ehemmiyet ve kudretini*” de idrak etmek zorunda olduklarını öne sürmüştür:

“*Suriye hadisesi yalnız Türkiye'yi değil, bütün Ortadoğu memleketlerini ayı tehlike ile karşı karşıya getirmiştir (...) Amerika ve İngiltere, Süveyş meselesinde olduğu gibi, aralarındaki rekabete Ortadoğu davasını feda edecek kadar bindikleri dalı kesmeye devam etmekten vazgeçmelidirler. Türkiye'nin bu bölgedeki ehemmiyet ve kudretini tam ölçüde idrak etmelidirler.*”⁴⁶¹

Suriye krizine ilişkin yazında dikkat çeken bir diğer nokta ise güç ve şiddeti aklamak⁴⁶² için “*Hür dünyanın güvenliği*” gerekçesinin öne sürülmesidir. Türk basınına göre, 1957 Ağustos'unda Şam'ın Anglo-Amerikan operasyonunu ve bunda parmağı olan bazı ABD'li yetkilileri ortaya çıkarması dahi bir “*Sovyet senaryosu*”dur. Zafer Gazetesi'nin dış politika yazarı Mücahit Topalak, Suriye'nin, “*kendini komünist blokun tam manasıyla kucağına atmasından birkaç gün sonra*” bu komplonun açıklandığından hareket eder ve bunun, “*Batı yanlısı subayları tasfiye etmek için bahane olduğunu*” savunur.⁴⁶³ Milliyet yazarı Sami Kohen'e göre ise Suriye idarecileri, “*Nasır kadar kurnaz ve becerikli olmadıkları için Kremlin'in tuzağına düşmüştür*”, ancak bu “*kukla*” yöneticiler Türkiye'ye karşı “*küstahça*” hareket etmiş, hatta ABD'ye dahi “*kafa tutmaya*” başlamıştır ve “*Bağdat Paktı ve bölgede menfaat sahibi Batılı devletler için*” büyük bir tehlike teşkil etmektedir.⁴⁶⁴ Kohen ayrıca, Suriye'nin “*hür dünya*”nın başına büyük bir dert açtığını öne sürmüş ve Moskova'nın Şam'ı “*bir sıçrama tahtası*” olarak kullanmak istediğini savunmuştur.⁴⁶⁵

Demokrat Parti'ye karşı sert muhalefetiyle bilinen Dünya Gazetesi'nin başyazarı Falih Rıfki Atay'a göre ise Suriye, “*Moskova'nın kuklalığı*”nı yapıyordu:

⁴⁶¹ Peyami Safa, “Suriye vak'ası ve İstanbul konferansı”, Milliyet, 27 Ağustos 1957.

⁴⁶² Said, a.g.e, s.5.

⁴⁶³ Mücahit Topalak, “Senaryo”, Zafer, 18 Ağustos 1957.

⁴⁶⁴ Sami Kohen, “Ortadoğu'da yeni tehlike”, Milliyet, 23 Ağustos 1957.

⁴⁶⁵ Sami Kohen, “Yine fırtınalı günler”, 30 Ağustos 1957.

*“Suriye hiç şüphesiz Moskova’nın kukluluğunu yapıyor (...) Suriye’yi ipin ucunda oynatarak Türkiye’ye karşı bir tahrik ve tehdit havası yaratmasının sebebi budur.”*⁴⁶⁶

Özellikle Dünya Gazetesi’nden A. İhsan Barlas’ın yazılarında, “biz” ve “onlar” karşıtlığı ve ortaya çıkan “öteki”yi özelleştirme eğilimleri⁴⁶⁷ doruk noktasına çıkmaktadır. *“Ne Mısır idarecileri, ne Suriye’nin Moskova emrindeki devlet adamları batıya yanaşırlar, ne de diğer Arap devletlerinin batı dostluğuna inanmak caizdir”*⁴⁶⁸ diyen Barlas’a göre, Suriye’de devlet idaresine *“Moskova tarafından satın alınmış köleler”* hâkimdir⁴⁶⁹ ve *“Uşaklar, efendilerinden aldıkları emirle hareket etmektedirler.”*⁴⁷⁰ Barlas, bölgede yaşananları *“kızıl-Arap suikastı”*⁴⁷¹ olarak nitelendirip ABD ile İngiltere’nin işbirliğine vararak buna son verebileceğini öne sürmüş, ayrıca *“Araplara güvenilmeyeceğini ve inanılmayacağını”* savunarak bir an önce Türkiye ile İsrail arasında ilişkilerin geliştirilmesi çağrısı yapmıştır:

*“Arap âlemine ne güvenilir ne inanılır. Bu ahmakça kaba tehdit karşısında Batılı büyük müttefiklerle, her ihtimale karşı, müşterek tedbir alınması gerektiği Ortadoğu’da menfaatleri menfaatlerimize tamamen mutabik tek devlet olan İsrail ile de vakit geçirmeden münasebetlerimizi ıslah ve takviye etmeliyiz.”*⁴⁷²

Öte yandan krizin başlarında iktidarla fikir birliği içinde olan CHP, Batı basınında Türkiye’nin Suriye’ye askeri müdahalede bulunabileceği iddialarının artması, DP hükümetinin konuyu Meclis gündemine getirmekten kaçınması ve Batı yanlısı Arap devletlerinin de Suriye’nin yanında yer alması üzerine DP’yi tenkit eden bir hat izlemeye başlamıştır. Ancak CHP, bir yandan DP iktidarının Suriye krizini iç politika için araçsallaştırdığı savunurken, diğer yandan benzer bir taktiğe kendileri de başvurmuştur. Örneğin, CHP İstanbul İl Başkanı ve eski Başbakan Şemsettin Günaltay, seçim ziyaretleri kapsamında Manisa’da yaptığı konuşmada Suriye’yle

⁴⁶⁶ Falih Rıfkı Atay, “Tecavüz ihtimali var mı?”, Dünya, 26 Ekim 1957.

⁴⁶⁷ James Clifford, “Oryantalizm Üzerine” (Çev. Ferit Burak Aydar), Şu kitapta: Haz./Ed Aytaç Yıldız, Oryantalizm: Tartışma Metinleri, 2. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2014, s.138.

⁴⁶⁸ “Fakat bu idareciler, bütün bunları gizlemek, hakiki güçlükleri maskeleyerek için demagojinin ta kendisi olan bir terane tutturmışlar: İsrail tehdidi! Hakikatte, tehdit altında olan, her gün ‘denize döküleceği’ bar bar bağırılan İsrail’dir.” A. İhsan Barlas, “Suriye’ye dair beyanat”, Dünya, 8 Ekim 1957.

⁴⁶⁹ A. İhsan Barlas, “Açıklanan sır”, Dünya, 30 Ekim 1957.

⁴⁷⁰ A. İhsan Barlas, “Suriye’yi gözden kaçırmayalım”, Dünya, 19 Ekim 1957.

⁴⁷¹ A. İhsan Barlas, “Durum tahminlerden ağırdır”, Dünya, 20 Ekim 1957.

⁴⁷² A. İhsan Barlas, “Hoş geldiniz efendiler!”, Dünya, 16 Ekim 1957.

savaş ihtimaline dikkat çekerek, “Suriye’de ateş çıkabilir. Şimdi vatandaşlar İsmet Paşa gibi tecrübeli bir adamı işbaşına getirmek zorundadır” demiştir.⁴⁷³

“Hükümetin Türkiye’yi, Ortadoğu’da, ne bizim ne de aslında Batılı dostlarımızın işine yarayacak tehlikeli bir maceraya sürüklemeye yetkisi yoktur” diyen Ulus yazarı Bülent Ecevit’e göre, Türkiye’nin Batılı müttefikleri Suriye’ye karşı zorlayıcı tedbirler alınmasını istiyorlarsa bunun bütün sorumluluğunu kendileri yüklenmelidir:

“Türk Hükümetinin niyetleri hakkında yayılan haberlerin hiç bir aslı bulunmadığı, sorumsuz birer temenniden veya sondajdan ibaret bulunduğu, Türkiye’nin böyle bir teşebbüse âlet olmayı asla kabul etmeyeceği umulur. Fakat bu yolda, çıkarılan haberlerin Türk Hükümetince resmen yayınlanmayışı bile çok üzücü ve kaygı vericidir. Sırf böyle haberlerin yayılmasına göz yummak bile, Türkiye’nin ve dolayısıyla üyesi bulunduğumuz milletler topluluğunun, Ortadoğu’daki durumunu büsbütün sarsmağa yetmektedir.”⁴⁷⁴

Ecevit ayrıca, Menderes’in öne sürdüğü “Suriye tehdidi”ne ilişkin yazısında, Suriye’nin 40 yıl öncesine kadar Türkiye’nin (Osmanlı) bir ili olduğunu ve “küçücük bir İsrail’e karşı bile” gücünün yetmediğini belirterek, iktidarın, Türkiye’nin çevresindeki dış gelişmeleri olduğundan daha vahim gösterdiğini ve muhalefet üzerinde “yeni bir mânevi baskı imkânı” aradığını öne sürmüştür:

“Daha bundan 40 yıl önceye kadar bizim bir ilimiz durumunda olan, nüfusu 4 milyonu bulmayan, küçücük bir İsrail’e karşı bile ordusunun gücü yetmeyen Suriye, Başbakanımızın ‘endişe ile müşahede’ ettiğine göre şimdi, 25 milyon nüfuslu, NATO ve Bağdat Paketi üyesi, Ortadoğu’nun en güçlü devleti Türkiye için tehlike teşkil edici bir duruma gelmiştir! (...) 4 milyondan az nüfuslu Suriye’nin Türkiye için şu sırada gerçekten ciddî bir tehlike teşkil edip edemeyeceği, tartışılmağa değer bir konudur. Ancak bu sorunun doğru cevabı ne olursa olsun belli ki iktidar partisi, tehlikenin büyüklüğünü belirtmekte, şu veya bu sebeple, fayda görmektedir. Yarın öbür gün, böyle bir tehlike bahane edilerek, hiç değilse yurdun bazı bölgelerinde muhalefetin

⁴⁷³ Milliyet, 18 Ekim 1957.

⁴⁷⁴ Bülent Ecevit, “Suriye olayları karşısında Türkiye”, Ulus, 28 Ağustos 1957.

*meşru faaliyet imkânlarının büsbütün daraltılması ihtimaline karşı hazırlıklı bulunmak gerekir.*⁴⁷⁵

İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in yönetimindeki Akis Dergisi'nden Doğan Avcıoğlu ise Arap dünyasına ilişkin bir dizi şarkiyatçı genelleme sıralamaktadır:

*“Ortadoğu esasen açlık, cehalet, dini taassup, kör bir milliyetçilik ve Orta Çağ'dan kalma siyasi müesseseler arasında bocalamaktadır. Büyük devletler Arap dünyasını bu anarşiden kurtarmaya çalışacakları yerde, yangına körükle gitmektedirler.”*⁴⁷⁶

Dönemin karikatürlerinde ise “Arap”, eril dünya anlayışı⁴⁷⁷ ve ırkçı-sömürgeci klişelerle şekillenmiştir. Başında fesi, üzerinde yamalı kıyafetiyle, nemrut yüzlü bir Arap tasviri bazen Sovyet orağına düşmek üzere, bazen de bu orakla kısıp alınmıştır. Bazen ne okuduğunu, bazen de neyle oynadığını bilmeyen cahil bir çocuk olarak sunulan Suriye, kimi zaman da Rus askerinin kucagında ya da “Rus müşteriye rahatlatan” bir kadın olarak betimlenmiştir. Mısır ve Suriye'nin Arap dünyasının “yüz karası” olduğu öne sürülerek ten rengine dikkat çekilir.

Havadis'in karikatürlerinde “Arap” iradesizdir; Sovyet suflörün sözlerini tekrarlayan bir oyuncu ya da Sovyet vantrilokun konuştuğu bir kukladır. DP yanlısı siyasi mizah gazetesi Ali Dayı ise krizin tırmandığı günlerde Suriye'yi, “Ankara kedisi” olarak çizilen Türkiye karşısında “pis bir lağım faresi” ve Sovyet askerinin tasmasından tuttuğu bir köpek olarak tasvir etmiştir. Ali Dayı'da en çok “berduş Arap” tasviri dikkat çeker: Bazen Sovyet topunun, bazen tahta bir atın üzerinde Türkiye'ye meydan okur Suriye, bazen de Sovyet askerinin üzerine çıkıp “Hatay'a göz diktiği için” Türk askerini süngüsüyle tehdit edilir. Özetle, birden çok olumsuz öğeyle oluşturulan bu ayrımcı ve ırkçı tasvirlerin, Türkiye ve Suriye arasında ya da Batı ve Doğu blokları arasında yaşananları anlatmaktan çok, toplumda Araplara ilişkin “öteki” algısını pekiştirici bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

⁴⁷⁵ Bülent Ecevit, “Suriye'nin ‘tehdidi’ ve seçimler”, Ulus, 26 Eylül 1957.

⁴⁷⁶ Doğan Avcıoğlu, “Ortadoğu'daki fırtına, Akis Dergisi, 31 Ağustos 1957, s.15.

⁴⁷⁷ Said, a.g.e, s.220.

SONUÇ

ABD, 1950'lilerde Ortadoğu politikasına yön veren Eisenhower Doktrini'yle bölgede neler yapıp, neler yapamayacağını görmüştür. Doktrin, Ürdün ve Lübnan'daki muhafazakâr rejimlerin içerideki güçlerini konsolide edip Batı'ya iyice yaklaşmalarına yardımcı olmuştur. Özellikle Ürdün krizi sırasında doktrinin, Batı yanlısı rejimlerin kendi içlerinden birini kurtarmak için birbirleriyle işbirliği yapabilecekleri bir güvenlik şemsiyesi sağladığı görülmüştür. Ancak doktrin, Batı karşıtı bir hükümetin güçlenmesini ve Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmasını engelleyemediği gibi, muhafazakâr Arap devletlerini de bu rejimi ortadan kaldırmak için birbirleriyle işbirliği yapmaya ikna edememiştir. Üstelik Suriye hükümetini devirmek için doktrini kullanmaya çalışan ve kontrolü kaybeden Eisenhower yönetiminin yol açtığı bölgesel kriz, çok kısa sürede uluslararası bir krize dönüşmüştür.

1956'da Süveyş'e yönelik üçlü saldırıyla Arap sokağında artan öfke, Batı'nın Suriye'ye yönelik "Straggle" (Dağılma) ve "Wappen" (Arma) operasyonlarının ifşa edilmesiyle doruk noktasına ulaşmış; Şam'da ulusalcı ve komünist güçlerin etkisini artırdığı, Batı yanlısı siyasetçilerin ise itibarsızlaştığı bir tablo açığa çıkmıştır. Ekim 1957'de süper güçlerin ve bölgedeki müttefiklerinin (Türkiye ve Suriye) karşı karşıya geldiği bu kriz, ABD'nin geri adım atmasıyla sonuçlanmıştır. SSCB'nin bölgedeki nüfuzunu kırabilmek için "cihadi" öne çıkarmaya başlayan ABD, henüz yeni temas kurmaya başladığı siyasal İslamcı hareketlerden bu ilk safhada beklenen verimi alamamıştır. Suriye, Ortadoğu'da Batı müdahaleciliğine karşı oluşan direnç noktalarından biri olarak ön plana çıkmış, milliyetçiler ve komünistlerin ağırlıkta olduğu iktidar koalisyonu aralarındaki ihtilaflara rağmen 1957'deki saldırı dalgasını birlikte karşılamıştır.

Yirminci yüzyıla damgasını vuran ulusal kurtuluş hareketlerinin ve bölge ülkelerindeki devrimci süreçlerin karşısında pozisyon alan DP iktidarı ise ABD-NATO ekseninin bölgeye yönelik güvenlik doktrinlerinin tesisinde önemli bir rol

üstlenmiştir. Arap ülkelerinin milliyetçi ve Batı karşıtı reflekslerini salt SSCB'nin ve uluslararası komünizmin bölgede güç kazanmasına bağlayan DP iktidarı, bu yaklaşımıyla Türkiye'nin Arap ülkeleri nezdinde en az İsrail kadar "ABD'nin bölgedeki jandarması" olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. DP ayrıca, ABD hegemonyasının bölgede tesis edilmesi sürecinde "bölge liderliği" iddiasıyla rol çalma eğilimi içerisinde olmuştur. Tek parti döneminin Arap dünyasıyla arasına mesafe koyan politikasını terk eden DP'nin, Arap ülkeleriyle ilişkilendirilen geçmiş bağlara yaptığı vurgular, kısmen Osmanlı'nın Ortadoğu hâkimiyetine öykünen bir bakış açısına dair izler de taşımaktadır. "Bölgesel güç" olma iddiasındaki DP'li liderlerin müdahale yanlısı tutumu başta ABD tarafından desteklense de, kamuoyundan gelen basıncın etkisiyle Irak ve Ürdün gibi işbirlikçi Arap rejimleri de olası Türk müdahalesine karşı tutum almak zorunda kalmış, Washington da Ankara'yı sınırlama yoluna gitmiştir. DP, on yıllarca süren sömürgeci tahakküm nedeniyle Batılı devletlerin bölgeye ilişkin her türlü tasarrufuna şüpheyle yaklaşan Arap ülkelerinin Batı karşıtı reflekslerini "komünizm yandaşlığı"na yormuştur. Bu tutumu nedeniyle de Türkiye ile Arap dünyası arasındaki makas iyice açılmıştır. Dolayısıyla Türkiye, coğrafi olarak yakın olduğu Arap dünyasına, tek parti döneminde koyulan mesafeden sonra, bu politikadan vazgeçen DP döneminde de zihnen uzak kalmıştır.

Diğer yandan, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik krizden kurtuluşunun, ABD dış yardımlarının artmasıyla mümkün olabileceğini düşünen DP iktidarı için, Eisenhower Doktrini "yeni olanaklar" yaratmıştır. ABD'nin yeni Ortadoğu politikasına dört kolla sarılan DP, bundan sonra Washington'a Bağdat Paketi'ne tam üye olma çağrısı yapmak yerine, Washington'un pakta katılımını zorunlu kılacak bir durumun oluşması için çabalamıştır. Bu kapsamda DP, bölgedeki "komünizm tehdidi"ne sadece Türkiye'nin öncülüğünde karşı konulabileceğini, bunun için de ABD'nin ekonomik desteğini artırması gerektiğini savunmuş -ve Şarkiyatçı klişelerle donanmış- bir Suriye krizine zemin hazırlamıştır. Muhalefet de "Dış politika millidir" anlayışıyla hareket ederek krizin başından itibaren hükümet politikasını desteklemiş, gergin geçen seçim sürecinde ise en az DP kadar konuyu propaganda malzemesine çevirmiş ve en son kriz sürecindeki tutumu nedeniyle hükümeti eleştiren bir konuma evrilmiştir. Krizin uluslararası bir boyut kazanması ve DP

liderlerinin artan sert çıkışlarını takiben Ankara’da, Türk ordusunun Suriye’ye yönelik askeri bir harekâta girişmesinin “an meselesi” olduğuna dair kanaate yol açmasıyla muhalefet konuya daha gerçekçi yaklaşmaya başlamıştır.

Her ne kadar hükümet ve muhalefet temsilcileri, Arap liderler ile halkları arasında ayırım koyan bir dili öne çıkarsa da hükümet yanlısı ve muhalefete yakın yayın organlarındaki Arap tasviri ötekileştiricidir. Bu duruma, konuya ilişkin yazı ve haberlerde “siyasi mahfiller” olarak belirtilip adı verilmeyen yetkililerin görüş ve demeçlerinde de rastlanmaktadır. Ayrıca Türk basınının bu süreçteki yayınlarına rengini veren anti-komünist propaganda olsa da, sadece Mısır ve Suriye gibi “hür dünya karşıtı” olarak nitelendirilenler için değil, “Arap” ve Arap dünyasının basındaki temsillerinde de şarkiyatçı izlere rastlanmıştır. Üstelik ağır siyasi ve ekonomik atmosferde keskin sınırlara ayrılmış olsalar dahi iktidar ve muhalefet yanlısı yayın organlarında bu hususta dikkat çeken bir fikir birliği söz konusu olmuştur. Arap milliyetçiliğinin hem İslamcılığa hem de sömürgeciliğe karşı çıkan yapısını anlamayan, komünistlerle kurduğu taktiksel ilişkiyi es geçen Türk basını, “Arap”ın Batı hegemonyasını kabul etmesini, şayet etmiyorsa da bunun zorla kabul ettirilmesini dile getirmekten çekinmemiştir. Bu bölgeye, yöneticilerine ve halklarına ilişkin kurduğu değişmez yargıları sıkça tekrarlamıştır.

Şarkiyatçılığın tarihsel ön kabul ve varsayımlarının içselleştirildiği 1957 Türkiye-Suriye krizi yazını, bir yandan hâkim ideolojinin yeniden üretilmesine katkı sunarken, bir yandan da Araplara ilişkin “öteki” algısının toplumda daha fazla yer edinmesinde önemli bir işlev üstlenmiştir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Abdülmelik, Enver (2014). “Krizdeki Oryantalizm” (Çev. Melike Kır). Şu kitapta: Aytaç Yıldız (ed.). *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, s.39-77.

Akdoğan, Tolgahan (2020). *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batıya Yönelişi*. İstanbul: Yordam Kitap.

Ali, Tarık (2002). *Fundamentalizmler Çatışması* (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Everest Yayınları.

Anderson, Betty S. (2005). *Nationalist Voices in Jordan: The Street and the State*. Austin: University of Texas Press.

Arrighi, Giovanni (2000). *Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri* (Çev. Recep Boztemur). İstanbul: İmge Kitabevi.

Atay, Falih Rıfkı (1998). *Zeytinadağı*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

Aydemir, Şevket Süreyya (1993). *Menderes'in Dramı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bağcı, Hüseyin (2014). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Blum, William (2004). *Killing Hope: CIA and US Military Interventions since World War II*. London: Zed Books.

Boratav, Korkut (2003). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*. Ankara: İmge Kitabevi.

Bölme, Selin M. (2012). *İncirlik Üssü - ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Clifford, James (2014). “Oryantalizm Üzerine” (Çev. Ferit Burak Aydar). Şu kitapta: Aytaç Yıldız (ed.). *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s.134-157.

Çırakman, Aslı (2007). “Oryantalizmin Batısı ve Oryantalist Söylem.” Şu kitapta: Lütfi Sunar (ed.). *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu 9-10 Aralık 2006*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, s.105-119.

Çuyev, Feliks (2017), *Molotov Anlatıyor* (Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, Suna Kabasakal). İstanbul: Yordam Kitap.

Daviş, Adid (2004). *Arap Milliyetçiliği - Zaferden Umutsuzluğa* (Çev. Lütfi Yalçın). İstanbul: Literatür Yayınları.

Dikerdem, Mahmut (1977). *Ortadoğu'da Devrim Yılları* (Bir Büyükelçinin Anıları). İstanbul: İstanbul Matbaası.

Dirlik, Arif (1997). *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*. Boulder: Westview Press.

Erhan, Çağrı (2009). "ABD ve NATO'yla İlişkiler." Şu kitapta: Baskın Oran (ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.522-574.

Eroğul, Cem (2019). *Demokrat Parti'nin Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.

Fırat, Melek (2009). "Yunanistan'la İlişkiler." Şu kitapta: Baskın Oran (ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.576-614.

Fırat, Melek, Ömer Kürkçüoğlu (2009). "Fransa'yla İlişkiler." Şu kitapta: Baskın Oran (ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.277-292.

Fırat, Melek, Ömer Kürkçüoğlu (2009). "Arap Devletleriyle İlişkiler." Şu kitapta: Baskın Oran (ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.615-635.

Gerger, Haluk (2012). *ABD, Ortadoğu, Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap.

Gramsci, Antonio (2012). *Hapishane Defterleri Cilt 2* (Çev. Barış Boysal). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Gönlübol, Mehmet, Haluk Ülman (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Halliday, Fred (2014). "Oryantalizm' ve Eleştirmenleri" (Çev. Birgül Koçak). Şu kitapta: Aytaç Yıldız (ed.). *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, s.78-106.

Heykel, M. Hasaneyn (1974). *Kahire Dosyası* (Çev. Berin Büktaş). İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Hirsch, Joachim (2011). *Materyalist Devlet Teorisi: Kapitalist Devlet Sisteminin Dönüşüm Süreçleri*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Hobsbawm, Eric J. (1996). *Kısa 20.Yüzyıl: 1914 - 1991 Aşırılıklar Çağı* (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Hobsbawm, Eric J. (2008). *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm* (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.

İsmail, Tarık Y. (2006), *Arap Dünyasında Komünist Hareket* (Çev. Kemal Sarısözen). İstanbul: Kapı Yayınları.

Jalee, Pierre (1975). *Üçüncü Dünyanın Yağması* (Çev. Aslan Başer Kafaoğlu). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Kürkçüoğlu, Ömer (1972). *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Lefevre, Raphael (2013). *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*. New York: Oxford University Press.

Lenin, V. I. (2009). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (Çev. Cemal Süreya). Ankara: Sol Yayınları.

Loomba, Ania (2000). *Kolonyalizm/Postkolonyalizm* (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Luxemburg, Rosa (1986). *Sermaye Birikimi* (Çev. Tayfun Ertan). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Makdisi, Ussama (2014). "Osmanlı Oryantalizmi" (Çev. Aytaç Yıldız). Aytaç Yıldız (ed.). *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s.271-315.

McGhee, George (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu* (Çev. Belkis Çorakçı). İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Neziroğlu, İrfan, Tuncer Yılmaz (2013). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 2 (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961)*. Ankara: TBMM Yayınları.

Özcan, Gencer (2016). "Ellili Yıllarda 'Dış' Politika". Şu kitapta: Mete Kaan Kaynar (haz.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.97-158.

Özkan, Behlül (2017), "1945 Türkiye-SSCB Krizi Dış Politikada Kurucu Mitin İnşası." Şu kitapta: Gencer Özcan, Evren Balta, Burç Beşgül (der.). *Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.55-78.

Özkoç, Özge (2008). *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.

Panitch, Leo, Sam Gindin (2019). *Küresel Kapitalizmin Oluşturulması* (Çev. Ümit Şenesen). İstanbul: Yordam Kitap.

Prados, J. (2006). *Safe for Democracy: The Secret Wars of the CIA*. Chicago: Ivan R. Dee Publisher.

Primakov, Yevgeni (2010). *Rusların Gözüyle Ortadoğu* (Çev. Olga Tezcan). İstanbul: Timaş Yayınları.

Said, Edward W. (2002). *Power, Politics and Culture: Interviews with Edward W. Said*. New York: Vintage Books.

Said, Edward W. (2013). *Şarkiyatçılık* (Çev. Berna Ülner). İstanbul: Metis Yayınları.

Sander, Oral (2017). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara: İmge Kitabevi.

Saunders, Bonnie F. (1996). *The United States and Arab Nationalism: The Syrian Case, 1953-1960*. Greenwood Publishing Group.

Seale, Patrick. (1965). *The Struggle for Syria: A study of post-war Arab politics, 1945-1958*. Oxford University Press.

Sever, Ayşegül (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*. İstanbul: Boyut Kitapları.

Ro'i, Yaacov (1974). *From Encroachment to Involvement; A Documentary Study of Soviet Policy in the Middle East, 1945-1973*. Kudüs: Israel Universities Press.

Tellal, Erel (2009). "SSCB'yle İlişkiler." Şu kitapta: Baskın Oran (ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.499-521.

Tibi, Bassam (1997). *Arab Nationalism: Between Islam and the Nation-State*. Londra: Palgrave Macmillan.

Türel, Oktay (2017). *Küresel Tarihçe, 1945-79*. İstanbul: Yordam Kitap.

Weiner, Tim (2007). *Legacy of Ashes: The History of the CIA*. New York: Doubleday.

Westad, Odd Arne The (2005). *Global Cold War*. New York: Cambridge University Press.

Wood, Ellen Meiksins (2006). *Sermaye İmparatorluğu* (Çev. Sami Oğuz). Ankara: Epos Yayınları.

Volk, Lucia (2010). *Memorials and Martyrs in Modern Lebanon*. Bloomington: Indiana University Press.

Yağub, Salim (2004). *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East*. North Carolina: UNC Press Books.

Yalın, Hazal (2021). *1945 Türkiye-SSCB İlişkileri*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

2. Makaleler

Amin, Samir (2008). "Emperyalizmin Hizmetin Siyasal İslam" (Çev. Kasım Akbaş). *Monthly Review*, Sayı 18: s.9-28.

Armaoğlu, Fahir (1995). "Amerikan Belgeleri ile Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na 1951-1955." *Belleten Dergisi*, Cilt 59, Sayı 224: s.189-236.

Armaoğlu, Fahir (1996). “Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu 1958-1959.” *Belleten Dergisi*, Cilt 60, Sayı 229: s.745-782.

Ateş, Sabri (2007), “Oryantalizm ve Bizim ‘Doğumuz’.” *Doğudan*, Cilt 1, Sayı 1: s.1-19.

Atlıoğlu, Yasin (2017). “Suriye’de Radikal Milliyetçilik: Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi Örneği.” *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 9, Sayı 16: s.69-96.

Campbell, John C. (1970). “The Soviet Union and the Middle East: In the General Direction of the Persian Gulf - Part II.” *The Russian Review*, Cilt 29, Sayı 3: s.247-261.

Doğan, Nejat (2005). “NATO’nun Örgütsel Değişimi, 1946-1999: Kuzey Atlantik İttifakı’ndan Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 60, Sayı 3: s.69-108.

Egyptian-Syrian Mutual Defense Pact (October 20, 1955), Egyptian-Saudi Arabian Mutual Defense Pact (October 27, 1955), *Middle East Journal*, Cilt 10, Sayı 1, Kış 1956, s.77-79.

Gönlübol, Mehmet, Haluk Ülman (1966). “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945 - 1965.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1: s.143-182.

Halkın Devrimci Yolu Dergisi (Nisan-Haziran 2009). “Emperyalizmin III. Bunalım Dönemi.” *Halkın Devrimci Yolu Dergisi*, Sayı 2: s.117-143.

Healey, Denis (Temmuz 1948). “The Cominform and World Communism.” *International Affairs*, Cilt 24, Sayı 3: s. 339-349.

Jones, Matthew (2004). “The ‘Preferred Plan’: The Anglo-American Working Group Report on Covert Action in Syria, 1957.” *Intelligence and National Security*, Cilt 19, Sayı 3: s.401-415.

Karaduman, Sibel (2017). “Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif.” *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı 2. s.31-46.

Kirk, George (1960). “The Syrian Crisis of 1957-Fact and Fiction.” *Royal Institute of International Affairs*, Cilt 36, Sayı 1: s.58-61.

Lesch, David W. (1992). “The Saudi Role in the American-Syrian Crisis of 1957.” *Middle East Policy*, 1. Cilt, 3. Sayı: s.33-48.

Little, Douglas (1990). “Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945-1958.” *Middle East Journal*, Cilt 44, Sayı 1: s.51-75.

Macciocchi, Maria Antonietta (Şubat 1977). “Hegemonya, Tarihi Blok, Devlet 1” (Çev. Şirin Tekeli). *Birikim Dergisi*, Sayı 26: s.41-66.

Neuhold, Hanspeter (1979). “Permanent Neutrality and Non-Alignment.” *India Quarterly*, Cilt 35, Sayı 3: s.285-308.

Oren, Michael B. (1990). "A Winter of Discontent: Britain's Crisis in Jordan, December 1955-March 1956." *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 22, Sayı 2: s.171-184.

Panitch, Leo, Sam Gindin (2004). "Global Capitalism and American Empire." *Socialist Register*, Cilt 40: s.1-42.

Pirinççi, Ferhat (2010). "Ortadoğu'da Silahlanmayı İlk Kontrol Girişimi: Üçlü Deklarasyon." *History Studies (International Journal Of History)*, Cilt 2, Özel Sayı: s.375-392.

Sancaktar, Caner (2011). "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım." *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5: s.25-98.

Teitelbaum, Joshua (2004). "The Muslim Brotherhood and the 'Struggle for Syria', 1947-1958 Between Accommodation and Ideology", *Middle Eastern Studies*, Cilt 40, Sayı 3: s.134-158.

Turanlı, Gül (2017). "Edward Said'in Oryantalist Söylem Analizi". *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı 30: s.101-119.

Ülman, Haluk (1966). "NATO ve Türkiye." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 4: s.143-167.

Ülman, Haluk, Oral Sander (1972). "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler: 1923-68 II." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 1: s.1-24.

3. Elektronik Kaynaklar

"Address in Chicago on Army Day." *Harry S. Truman Presidential Library & Museum*. Erişim: 20 Ocak 2021, <https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/76/address-chicago-army-day>

"Final Communiqué." Ottawa 15-20 September 1951. *NATO Online Library*. Erişim: 20 Ocak 2021, <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c510920a.htm>

Foreign Relations of the United States (FRUS). Erişim: 14 Nisan 2021.

- FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1951v05>

- FRUS, 1955-1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13>

- FRUS, 1955-1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v24>

George Kennan's 'Long Telegram'. *Wilson Center Digital Archive*. Erişim: 22 Ocak 2021, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf>

Jdanov, Andrey (1997). “Uluslararası Durum Üzerine” [Elektronik Sürüm]. *Özgürlük Dünyası*, Sayı 85. <https://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/373-sayi-085/1496-uluslararasi-durum-uzerine/> / 22 Ocak 2021.

Kennedy, Jr., Robert F. (2016). “Araplar bizi neden Suriye’de istemiyor?”. (Çev. Murat Karadeniz). <http://sendika.org/2016/03/araplar-bizi-neden-suriyede-istemiyor-robert-f-kennedy-jr-332544/> / 22 Ocak 2021

“Marshall Planı Avrupa’nın Yeniden Yapılandırılması.” *U.S. Embassy Ankara website*. http://www.usemb-ankara.org.tr/The_Marshall_Plan/index.html / 10 Ocak 2021.

Mollaer, Fırat (2020). “Edward Said’in Eleştiri Güzergâhları: Söylem, Hegemonya, Eleştirel Dünyevilik.” www.e-skop.com/skopbulten/edward-saidin-elestiri-guzerg%C3%A2hlari-soylem-hegemonya-elestirel-dunyevilik/5721/ / 21 Ocak 2021.

North Atlantic Treaty Organization (NATO). Erişim: 22 Ocak 2021, <https://www.nato.int/>

“Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine.” *Harry S. Truman Presidential Library & Museum*. Erişim: 5 Nisan 2019, <https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/56/special-message-congress-greece-and-turkey-truman-doctrine>

“Recognition of Israel.” *Harry S. Truman Presidential Library & Museum*. Erişim: 20 Ocak 2021, <https://www.trumanlibrary.gov/education/presidential-inquiries/recognition-israel>

Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimi Enstitüsü (2016), Палестина и Израиль от Второй мировой войны до наших дней (İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze Filistin ve İsrail). <https://book.ivran.ru/f/palestina-i-izrail-m-2016.pdf> / 22 Ocak 2021.

TBMM Tutanak Dergisi. Erişim: 22 Ocak 2021, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.meclis_donemleri?v_meclisdonem=0

“The Marshall Plan Speech.” *The George C. Marshall Foundation*. Erişim: 10 Ocak 2021, <https://www.marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/>

“X” Kennan, George F. (1947). “Sources of Soviet Conduct” (Sovyet Davranışının Kaynakları). <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct/> / 22 Ocak 2021.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. Erişim: 1 Mart 2021, <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

4. Tezler

Ayhan, Enes (2018). *1957 Türkiye Suriye Buhranı'nın Türk Basınına Yansımaları*. Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Ayrancı, Zişan Şirin (2006). *Türkiye-Suriye İlişkileri*. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Küçükvatan, Mahir (2011). *1957 Türkiye-Suriye Bunalımı*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, İzmir.

Yıldırım, Zafer (1996). *1957 Türkiye-Suriye Krizi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

5. Gazeteler

Ayın Tarihi

Akbaba

Ali Dayı

Akis

Cumhuriyet

Dünya

Havadis

Hürriyet

Milliyet

Son Posta

Ulus

Vatan

Yeni Sabah

Zafer

EKLER

EK:1 *Havadis* gazetesinin 14 Kasım 1956 tarihli sayısında yer alan karikatür

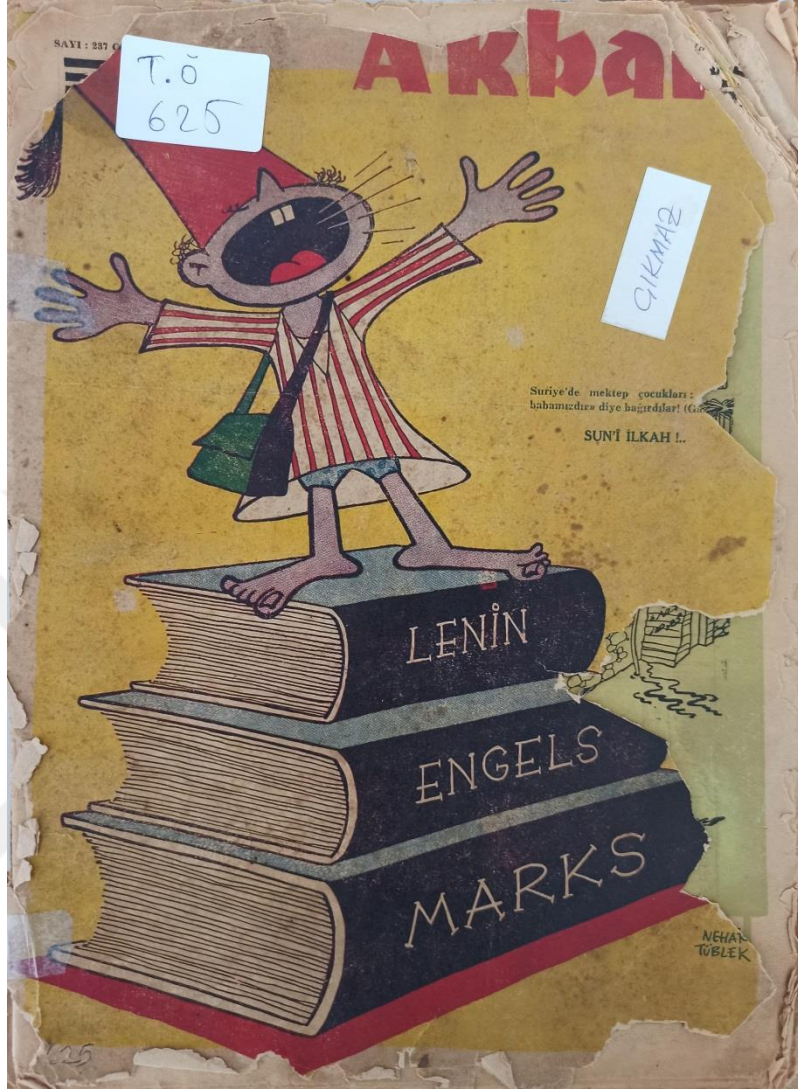

İngiltere Başbakanı Eden tarafından kovalanan Mısır lideri Abdülnasır "Sovyet orağı"na düşmek üzere

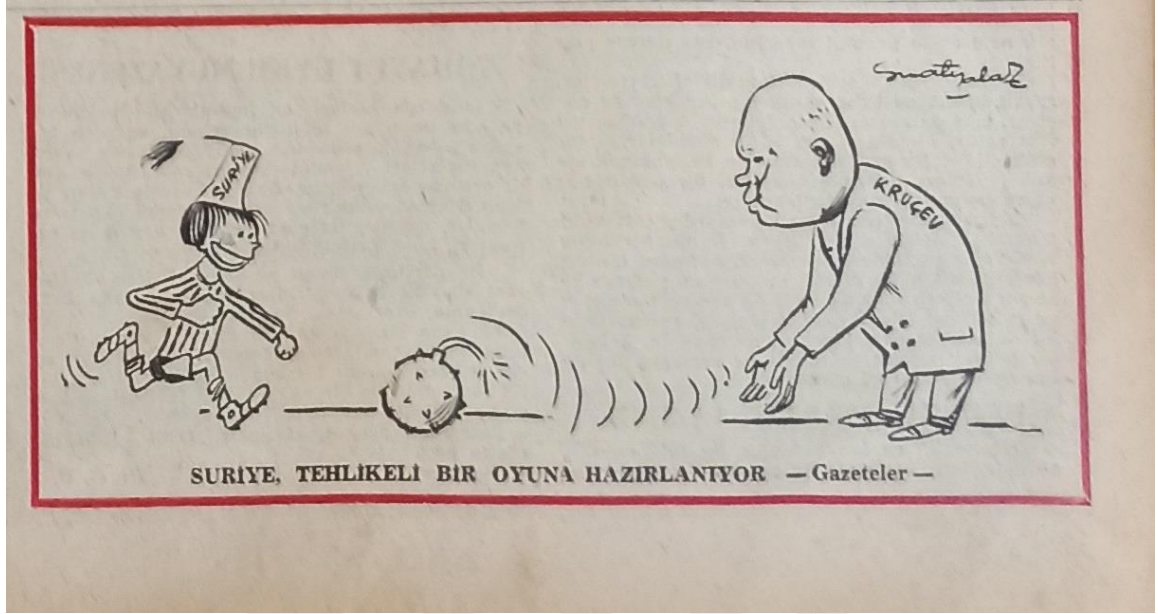
EK:2 *Ali Dayı* gazetesinin 17 Ocak 1957 tarihli manşetinde yer alan karikatür

EK:3 *Akbaba* dergisinin 27 Eylül 1956 tarihli sayısının kapağı

EK:4 Havadis gazetesinin 27 Kasım 1956 tarihli sayısında yer alan karikatür

EK:5 Ali Dayı gazetesinin 5 Eylül 1957 tarihli manşetinde yer alan karikatür

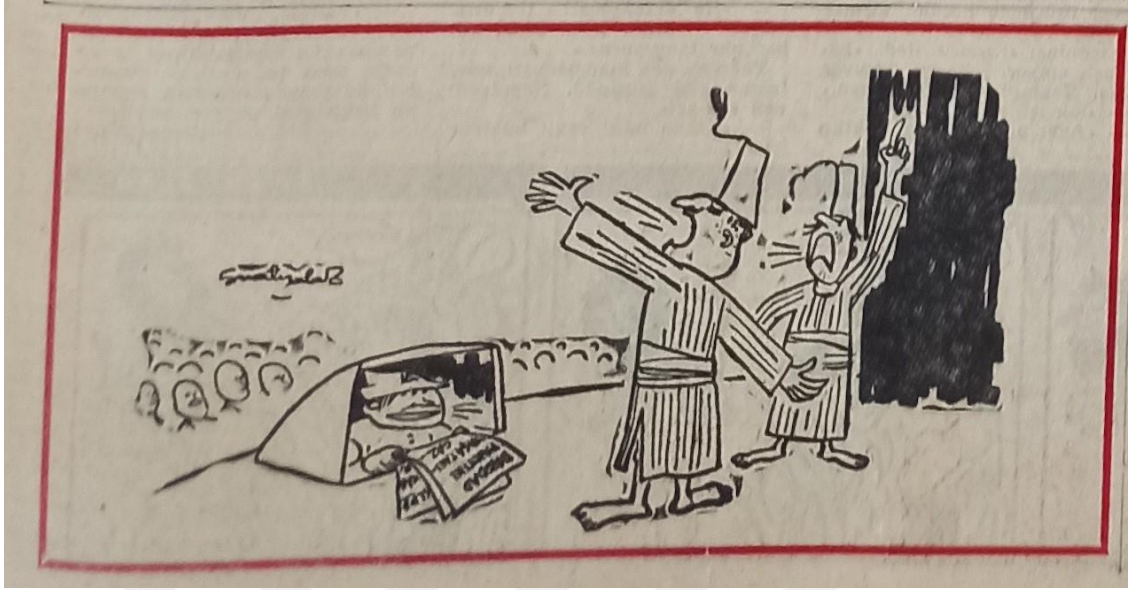
EK:6 *Yeni Sabah* gazetesinin 30 Kasım 1956 tarihli sayısında yer alan karikatür

EK:7 *Yeni Sabah* gazetesinin 28 Kasım 1956 tarihli sayısında yer alan karikatür

EK:8 *Havadis* gazetesinin 20 Aralık 1956 tarihli sayısında yer alan karikatür

EK:9 *Havadis* gazetesinin 24 Aralık 1956 tarihli sayısında yer alan karikatür

EK:10 *Ali Dayı* gazetesinin 24 Ekim 1957 tarihli manşetinde yer alan karikatür

EK:11 *Ali Dayı*, 14 Kasım 1957 tarihli manşetinde yer alan karikatür

EK:12 *Ali Dayı* gazetesinin, 30 Eylül 1957 tarihli manşetinde yer alan karikatür

EK:13 *Ali Dayı* gazetesinin, 18 Kasım 1957 tarihli manşetinde yer alan karikatür

EK:14 *Ali Dayı* gazetesinin, 9 Aralık 1957 tarihli manşetinde yer alan karikatür

ALİ DAYI

SAHİBİ: Mithat Eriş
Yazışleri Müdürü:
ENİS PANKOĞLU
Telefon: 22 19 63
10 KURUŞ

Pazartesi, perşembe günleri çıkar,
siyasi, mizahî halk gazetesi

YIL: 1019 9 ARALIK 1957 — PAZARTESİ YIL: ON

Suriye bizden Hatay'ı istiyor!

ALİ DAYI — D'ayına güvenipte boyundan büyük işlere kalkışma. Mehmetciği kızdırırsan fesini ters giydire sana Hacı fış... fış...